3 1761 05653906 7

DB
919
.2
S4R88
1896
c.1
ROBARTS

Digitized by the Internet Archive
in 2007 with funding from
Microsoft Corporation

http://www.archive.org/details/odlomciogrofuoru00ruvauoft

Вукорјевићу

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ОДЛОМЦИ

О

ГРОФУ ЂОРЂУ БРАНКОВИЋУ

И

АРСЕНИЈУ ЦРНОЈЕВИЋУ

ПАТРИЈАРХУ

С ТРИ ИЗЛЕТА О ТАКОЗВАНОЈ ВЕЛИКОЈ СЕОБИ СРПСКОГ НАРОДА

НАПИСАО
ИЛАРИОН РУВАРАЦ

БЕОГРАД
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1896.

LIBRARY
NOV 18 1998
UNIVERSITY OF TORONTO

ПРЕГЛЕД

Предговор V
I. Гроф Ђорђе Бранковић 1
II. Арсеније Црнојевић, патријарх српски 57
Излет I. Одговор на питање: „Кад су се Срби с патријархом Арсенијем III. Чарнојевићем доселили у земље мађарске круне?“ . 65
Излет II. О броју душа, које су год. 1690. дошле у земљу угарску 93
Излет III. На који су начин Срби с патријархом Арсенијем Црнојевићем дошли у земљу угарску 103

ПРЕДГОВОР

Предговор или правије поговор, јер ово неколико речи — чиме хоћу да испратим у свет ову књижицу, састављену и скрпљену из листића и одломака писаних г. 1891. — пишем г. 1892.

Мислио сам, хтео сам и уздао сам се, да ћу у другој половини прошле године моћи из листића и одломака тих саставити нешто цело — па ето нисам могао, и баш ми се није дало да саставим нешто цело.

Или је грешно и погрешно било оно, што сам наумио био учинити и написати, те сам задржан, да не извршим наумљено до конца, а тим не натоварим већи грех на грешну своју душу. Или је ко, ком сам може бити писањем својим жао учинио*), клео и уклео и клетва ме жаобникова сустигла и сапела?.. Ја не знам — ала то стоји и то знам, да ме је прошле године оставила снага и обрвала така слабост, да нисам могао ни започето продужити, а камоли свршити и довршати и из одломака саставити целину.

А ове године, све да могу, не бих се вратио, и нећу да се враћам на посао, лане прекинути и

*) Један господин помиње у последњем броју „Јавора“ (21. број 1892.) како је „прошле године са својим питањем о сеоби Срба под патријархом Арсенијем III. онако прошао, онако пакаљао, и то пакаљао на сувом путу, ни крив ни дужан.“

проклети. Нек расправља и нека претреса ко хоће о животу и делима Грофа *Ђорђа Бранковића* и о делу или неделу патријарха *Арсенија Црнојевића* и о такозваној великој сеоби српског народа у земље круне угарске, и како и на који се начин доселио српски народ, оставивши „својевољно и ни од кога принуђени“ своје куће и земље, своје отачаство — у земље круне угарске, и које године и у коликом се броју доселио тада српски народ у земљу угарску.

Као сваком банкроту, тако и мени остаје само та утеха, да премећем лаиске поразбачене одломке и да их свежем у један снопи свежањ, у ову књижицу — сећајући се мудре оне изреке мога поштованога пријатеља, тајника и посланика Исидора Тирића, која гласи: „Schnürl ist die Hauptsache!“

Скупио сам дакле и издајем скупљене одломке, а не знам, да ли је то паметно, и да л' не бих паметније учинио, да сам оставио, да одломци ти, непочети и непраћени благословом а сахрањени у листу и листовима недељнима, иструну с тим листовима без шума и клопота — него што их ево одштампавам и одштампане износим пред свет на осуду, а своју може бити трајну срамоту.

Не бих био у таковој недоумици, да је у животу прота *Васа Живковић*, који ме је до кончине своје световао и више пута покарао — али и увек подстицао, храбрио и довикивао: „Дрзај, не уживај и не устручавај се казати и исказати шта мислиш, оче д'овниче! Та немојте се осврта̀ти на то, шта говори свет, и шта ће рећи светина!“

И ја пишући у првој половини прошле године, мислио сам и одлучио сам био, да своме пријатељу, проти *Васи Живковићу*, за знак благодарности по-

светим књижицу, која ће — ако дâ Бог и сила ме вражја не сапне — израсти из одломака, које сам тада писао. Но прота *Васа* престави се и би одазван на истину и у покој пре, него што је из одломака постала књига. И сад могу само повторити речи, које изговарамо кад се сетимо и кад поменемо драгог покојника: „Бог да прости проту *Васу?*“ — али *сени покојниковој* већ не могу посвећивати овај одломак, створен да изазове размирицу и жестоки рат.

Проти *Васи*, који је свршио и смирио се, слава и вечна памет у своме роду! А ја остајем сâм — тако ми је суђено да сам непрестано — у размирици и у рату са свима поборницама славе народне, па ма та слава покаткад „мнима“ и пуста била, — и да ратујући и у размирици непрестано налазећи се, увек и без прекида чезнем и уздишем само за миром, покојем и истином.

Чезнем — но уједно слабим и ишчезавам, нестаје ме и скоро ће ме нестати, те нећу моћи кварити и потирати кругове и кола, које су још стари повукли, и у којима се ми још и данас у округ крећемо. Нестаје ме и нестаће ме, али не губим свести и неће ме до краја оставити свест. И ја знам — и ако сам овога века више кварио, рушио и разрушавао, неголи стварао и зидао — да сам ја род српски, народ свој љубио и да љубим топло и у оној мери, у којој љуби род свој народни увенчани песник и прослављени беседник.

Један овако, а други онако — а сви мислимо да служимо и да се одужујемо своме роду сваки својим начином.

У овој књижици употребљен је свуда нови правопис с тога, што штампарија госп. Симе Пајића, уредника „Новог Времена,“ у ком су неки одломци штампани а овде прештампани, није имала тада словенских слова.

У Грчетегу, 28. маја 1892.

И. Руварац.

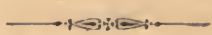

I

ГРОФ ЂОРЂЕ БРАНКОВИЋ

Године 1885. писао је неко у подлиску новосадске „*Заставе*“ „*О последњем деспоту српском Ђурђу Бранковићу*“ (види бр. 59., 60., 70. и 89. истог листа од поменуте године).

На те чланке свратио ми је тада пажњу школски друг мој, г. др. *Стеван Павловић*, и уједно ме је позвао, да му за лист његов „*Наше доба*“ пошљем своје примедбе, ако то јест имам што да приметим на те чланке.

На позив *дра Стевана* одазвао сам се отвореним писмом од Ђурђева дне 1885., које је писмо изашло на свет у 35. броју поменутог Павловићева листа за већ поменуту годину.

Писац поменутог чланка у „*Застави*“ тврдио је, а у том се оснивао на некој старој књизи: „Прибавленије, содержашчеје важнаја писменаја доказателства к изјасненију историји славенских народов,“ штампаној 1795., да из писама саопштених у тој књизи можемо увидети, да је последњи деспот наш за свог времена у целој аустријској царевини био *најученији човек, највећи јунак и најбољи војсковођа.*

На тезу: „Ђурађ Бранковић био најученији човек свога времена у аустријској царевини“, само сам узвикнуо: „На част му његова ученост!“

На тезу: „био најбољи јунак“ — приметио сам, да није никад био у прилици да покаже своје јунаштво, а изреци: „Бранковић — најбољи војсковођа,“ ставио сам противну изреку: нити је кад био у битци, нити му је барут мирисао. Ђорђе се кретао на другом попришту и пољу а не „где пушка пуца а топови ричу.“

Даље сам у том отвореном писму ставио од своје стране неколико теза и тврдњи, а наиме: 1, да тај Ђорђе, ако се и звао Бранковић, није био од деспотске лозе Бранковића; 2. да је он сам измислио и сковао своје родословље, и да је тиме не само ћесара Леополда и његов двор, већ и српски народ обмануо и преварио; 3. да је кушао да се народу српском за деспота наметне; — те према свему томе, да је био пробисвет, лажа и варалица, једном речи: швиндлер у великом стилу, сличан оном лажи-деспоту Јакову Хераклиду и оном Хрвату Павлу Шкалићу (у XVI. веку) и Шћепану Малом у Црној Гори, — швиндлер, према ком су свиколици наши данашњи швиндлери и с ове и с оне стране Саве и Дунава прави фушери.

То сам изрекао, но у потврду својих изрека нисам у поменутом отвореном писму навео стварне и темељите доказе, и уредништво „*Заставе*“ имало је у неколико право, што ми је замерило и приговорило: да сам изрекао врло крупну реч о значају Ђорђа Бранковића без стварних доказа.

О Грофу Ђорђу Бранковићу поменуо сам нешто и у својој књижици *О пећским патријарсима од год. 1557—1690.* (стр. 100 и 101), и ту сам тврдио само: да се Ђорђе издевао за оно, што није био, да је био самозванац и лажни деспот — али сам придо-

дао да ћу о том лажном деспоту српском расправљати, ако дâ Бог, на другом месту.

Време је, крајње је већ време, да испуним своје обећање, и да се одужим и према сени Грофа Ђорђа и према српском свету, који чита.

С тога ћу да почнем расправу о Грофу Ђорђу не успут и узгредице, и онако, да се свет само узбуни; већ баш ex professo. А да ли ћу моћи и довршити те расправе, то сам Бог зна.

Ђорђе Бранковић, син *Јована*, а млађи брат *Саве Бранковића*, митрополита православних хришћана у Ердељу, од год. 1656—1680., пише у кроници својој и у разним списима: да је он потомак деспота, који су од г. 1427. до 1459. владали у српској земљи, а на име, да лоза његова произлази од *Гргура*, најстаријег сина деспота *Ђурђа Бранковића* (1427—1456), који *Гргур* — вели — имао је осим сина Змај-деспота *Вука* (титуларног деспота српског у земљи угарској — не зна се тачно од које године до године 1485., које је умрО), још два сина: *Лазара* и *Гргура*, и да од тога средњег сина Гргуровог по имену *Лазара*, произлазе потоњи *Бранковићи*, његови претци.

Но за тога *Лазара* не зна осим Грофа *Ђорђа* нико други. Шта више, не зна се ни то, да је *Гргур*, најстарији син деспоту *Ђурђу*, икада био ожењен.

Српски летописци забележили су те знамо: које се године оженио деспот *Ђурађ Смедеревац*, отац *Гргурев*, које ли најмлађи брат *Гргурев*, деспот *Лазар*, кад и где се оженио млађи брат његов а средњи син деспота Ђурђа, деспотовић и кратко време де-

спот, *Стефан* слепи, али не знају за женидбу ослепљеног заједно с братом својим Стефаном г. 1441. деспотовића Гргура, и данас се већ слободно може тврдити и писати, да ни Змај-деспот Вук није био законити већ ван брака рођени син Гргуров.

До Грофа *Бранковића* није се знало у српском народу за *Бранковиће* и није се писало о *Бранковићима*, као владалачком племену.

Отац Вука, зета кнезу Лазару, Бранко севастократор, писао се и прозивао се по оцу Младену Бранко *Младеновић*, — а Ђурађ потоњи деспот и браћа његова, Гргур и Лазар, називали су се и од Србаља и од Латина и од Турака по оцу Вуку, *Вуковићи*; Ђурђеви синови: Гргур, Стефан и Лазар, *Ђурђевићи*; — Змај-деспот Вук по оцу му Гргуру, Вук *Гргуровић*; па и последњи изданци од лозе Младена војводе, синови слепога Стефана, Ђурађ (потоњи Максим владика) и Јован, титуларни деспота српски у земљи угарској, нису се прозивали, нити их је когод звао *Бранковићима*; и кад се 1502. преставио Јован деспот, „неоставив мужеск пол“ а старији се брат његов већ прије тога био покалуђерио, нестало је, *угасила се лоза* Младена војводе, „e qui (Јован деспот) *fini la stirpe di Mladien Serviano*, padre di *Branko* e ave di *Vuk Brankovich*, che diede al mondo *Georgio*, Despot di Servia, huomo liberale, magnanimo etc.,“ као што пише Лукаревић у „Аналима дубровачким“ на стр. 102—103.

Од свију чланова племена или породице те, једини се Вук „несретног и проклетог спомена“ звао и називао Вук *Бранковић* по оцу севастократору Бранку — једини Вук и браћа његова.

И за тога Бранковића, за „Вука проклетника“ знао је српски народ; али у српском народу нико није ни помишљао, да *светога* Стефана новога деспота и *светога* Максима владику и *светога* Јована деспота прозива по оном „проклетнику“ *Бранковићима*

Први је, као што је већ поменуто, стао називати *све* чланове породице, којој је родоначеоник Младен војвода а последњи изданак Јован деспот, *Бранковићима*, Гроф Ђорђе Бранковић, и то зато, што је он сам био неки Бранковић и од неких Бранковића, па је мислио, да ће му и то презиме бити од помоћи, да се изједначи са лозом и накалами на лозу, од које су били деспоти у српској земљи. Но сујемудрени тај Гроф Ђорђе ишао је још даље и није само све потомке Бранка севастократора називао Бранковићима већ и тобожње претке његове; и он вам зна за некога Вука (Volffgangus-a) *Бранковића*, Подгоричанина за време цара и *ћесара Карла Великога*.

У дипломи ћесара и краља Леополда I. од 1. септ. 1692. на молбу општинства народа српскога и Грофа Ђорђа Бранковића од Подгорице, (да им се из записника или краљевских књига у препису издаду обе дипломе истом Ђорђу Бранковићу Подгоричком дане, под 3. јуна 1683. на баронство а под 20. септ. 1688. на грофовство) изданој, каже се, и паравно каже се по казивању самога тога Грофа, да је Вук Бранковић Подгоричанин (Volffgangus olim Brankovics Podgoricensis) већ од Карла Великога римскога императора, најславнијег спомена, насловом кнеза светога римскога царства украшен био, и неке земље као дедовину своју држао, и да су те земље и баштине и од других Бранковића (ac deinceps per alios quoque sub nomine Volffgangi

Brankovichios) све до последњег Ђурђа, такође Бранковића, сина *последњег* Вука (Volffgangi) држане и поседоване.«

По казивању дакле Ђорђа Бранковића, сина Јованова и млађег брата Саве митрополита у Ердељу, примљеном на веру од канцелара ћесара и краља Леополда I. и узетом у текст дипломе краљеве, *још је римско-ђерманski ћесар Карло Велики (венчани на царство г. 800.) једнога Вука Бранковића украсио титулом кнеза свете римске империје!*— и није ли доста и довољно, да се то само каже и напомене, па да одмах знаш, паметни читаоче, с ким имаш посла, и какав је човек био тај Бранковић, који је тако што казати и написати и о том другога уверавати могао и смео!

У самој дипломи на баронство Ђорђу Бранковићу, приликом доласка његова с влашким посланством у Беч године 1683. даној, каже се, да је ћесар и краљ разабрати могао, да он, Ђорђе Бранковић, произлази од такове породице, од које су неки били краљеви и владаоци у Босни, Бугарској и Далмацији, други у Хрватској и свима краљевинама у Илирику (у дипломи на баронство: „ut nonnulli ex eadem familia in sublimi Regiae dignitatis culmine collocati, Bosniae, Bulgariae, Dalmatiae, alii Croatiae, ac universorum Illyrici regnorum imperio, atque dominatu potiri« — а у оној на грофовство: — alii Croatiae imo orientis quoque Imperio ac Dominatu potiri—); неки пак да су због својих одличних дарова, ретких врлина и преславних дела били заслужили, да се титулом кнезова свете римске империје од прејасних негда римских ћесара а имено од славнога спомена Карла Великога украсе и између осталих особите храбрости, памети и вредности муж, Вук Бранковић

Подгоричанин, наследни господар Херцеговине, Срема и Јенопоља (у дипломи на баронство: Volffgangus Brankovich Podgoricensis, haereditarius Herczegovinae, Syrmiae et Joanopolis districtuum Dominus; — у дипломи на грофовство, додано је иза речи Joanopolis у загради „in qua nimirum Vlaska et Batska continentur"), тако се ванредним способностима и врлинама одликовао, да је гледом на те врлине заслужио, да се узвиси на част правог кнеза свете римске империје „ut harum (virtutam) intuitu, in realis et actualis Sacri R. J. Principis honorem sublimari meruerint;" — у дипломи на грофовство иза речи: ut harum intuitu — додано је још: *una cum successoribus suis ac alios inter, Georgio itidem Brankovich, postmodum Despote Illyriae et magno duce superioris et inferioris Mysiae et praerecensitarum terrarum haereditario pariter Domino,* in reales et actualis etc.

Но нити је буди какви Вук Бранковић, нити је Ђурађ Вуковић, потоњи деспот (1427—1456.) био икада наследни господар Херцеговини (које тада још није ни било), Срему и Јенопољу, нити је ниједан од њих био кнез (princes, Fürst) свете римске империје, нити се под *Јенопољем* икад разумевала Влашка (Банат) и Бачка, већ је Јенопоље било поље (округ) око града Boros-Jenö, Јенове, јеновско поље, и ништа више, као што се *Булинско поље* звало поље, округ, око града „Gyula" званог, и *Осечко поље*, поље око града Осека

У дипломи на баронство каже ћесар и краљ Леополд I.: Тебе дакле Ђорђа Бранковића а преко тебе (чрез тебе и уз тебе) Саву, такође Бранковића, брата твога рођенога, за тим наследнике твоје судили смо, (обнашли смо) не само примити и поди-

гнути у ред и број, лик и друштво правих и несумњивих барона краљевине Наше Угарске, него вас и потврдити у наследству поменутих горе покрајина, Херцеговине, Срема и Јенопоља, које је покрајине, као што се говори, преднапоменути Вук Бранковић Подгоричанин негда држао и уживао. „Te, inquam, Georgium Brankovich *ac per te Szavam pariter Brancovich, fratrem tuum carnalem et uterinum*“ etc.

Кесар и краљ Леополд I. направио је дакле дипломом од 7. јуна 1683. бароном угарским не само Ђорђа Бранковића, који се нашао међу посланицима влашким у Бечу, већ и рођенога брата његова или ти брата и по оцу и матери (fratrem carnalem et uterinum). Кад је издана та диплома на баронство, Ђорђе Бранковић није имао никаквога брата рођенога у животу. Горе сам поменуо, да је Ђорђе био млађи брат Сави Бранковићу, православном митрополиту у Ердељу (од год. 1656—1680.), који је Ђорђа и васпитао и упутио га на пут, који га је довео до Кладова, Сибиња, Беча и Јегра у Чешкој. Но тај рођени, и по оцу и по матери брат Ђорђев, Сава митрополит, преставио се, као што Јулинац (стр. 141.) и Ранић (IV. 98.) а обоица по самом Ђорђу у кроници његовој, пишу и кажу **г. 1680.**

Но да узмемо, да је Сава митрополит, брат Ђорђев био још и године 1683., кад је диплома на баронство издана, у животу, зар би он као митрополит или и само као бивши митрополит онако у дипломи био поменут? И шта ће болном и укоченом од подагре старцу угарско баронство?

Но да је на молбу самога Ђорђа Бранковића уз њега самога и брат његов — frater carnalis et uterinus — узет у бароне, о том нема сумње никакве,

но шта је тим хтео постићи Ђорђе Бранковић и кога је он мислио обрадовати баронством — Бог би га знао! Ђорђе помиње у кроници својој, а по кроници тој помиње и Рапић (IV. 95.) да је он г. 1680. умакао из Ердеља у Влашку и да је са собом повео „от сродства своего единаго именем *Јоана Бранковича анепсиа своего и сина его Савву Бранковича јуна сушча.*“

Но ко да нам каже, ко је управ био и чији је син био тај Јован Бранковић, који је г. 1680. имао синчића по имену Саву? Гроф Бранковић назива га својим анепсијем, а то значи *синовац*. Да није тај Јован био син најстаријега брата Ђорђевог *Симеуна*, који се у калуђерству прозвао Сава, који му се, докле је он још протопоп у Јенопољу или док још није ни поп био, родио? Или да му није Јован тај братучед био по стрицу му Петру? Енгел (III. 484.) мисли, да је Јован тај био зет Ђорђу, то јест, да је имао сестру Ђорђеву за жену с којом је Саву родио, и да само због те женидбе гроф Бранковић назива и Јована и Саву Бранковићима. Но одкуд да то Енгел зна, и како да му се у том верује, кад не каже, одкуд је он то дознао и кад нико други ништа не зна о том?

Но био онај Јован синовац или зет Ђорђу Бранковићу, свакако му је исти Јован и истога Јована син Сава неки рођак био, и може бити да је на тога малога Саву од г. 1680., који је 1683. за три године старији био, имао на уму, кад је радио и израдио, да се и на тога *Саву Бранковића*, који год. 1683. није био ништа, те зато се ваљда у дипломи и не помиње, да је и он што — протегне угарски баронат.

И да тим лакше постигне што жели, зар је Ђорђу Бранковићу, који је знао уверити канцелара

од Беча ћесара, да је предак његов још од ћесара Карла Великога постављен за кнеза или принципа свете римске империје, тешко било уверити истога канцелара, да он има брата, и то не брата од стрица, или братучеда, већ брата рођенога, брата по оцу и по матери, и да се брат тај зове Сава Бранковић, те желети, да се и тај назови-брат протури за барона, да и он уз њега постане бароном.

У диплому на грофовство даје се Ђорђу Бранковићу предикат „*de Podgoricza*“ исто као и Вуку Бранковићу тобожњем кнезу свете римске империје и тобожњем наследном господару Херцеговине, Срема и Јенопоља то јест Баната и Бачке. А старији брат Ђорђев, поменути Сава митрополит или владика у Ердељу назива се у диплому Ђорђа Ракоција, кнеза Ердељскога од 28. дец. 1656., којом се он, посвећен за архијереја у Трговишту у Влашкој, потврђује за епископа Грка, Срба и Влаха, који у Ердељу и у присајуженим Ердељу честима угарским станују — Сава *Бранковић и Коренић* (Szava Brankovitsch et Corenitsch).

Исти гроф Ђорђе помиње, да се стриц његов Лазар, у калуђерству Лонђин, бивши архијепископ у Јенопољу, преставио у Влашкој, у манастиру „Комана“ званом, где је и погребен, и да се на стени у припрати црквеној чита натпис: „Божиеју милостију *Лонгин родом от Коренич Бранкович* архиепископ Јенопољски и т. д. (Раић IV. 74.)

А у кроници својој пише по сведоџби Ј. Раића, (Ч. III. 85. — књ. VIII. гл. VI. § 6.) исти Гроф Ђорђе Бранковић у књизи IV. на стр. 992. „да су се у древна времена населили Славено-Готи под планинским горама међу Херцеговином и Далмацијом на

реци „зовомој Коренич,“ по сведоџби Иштванфија у књизи VI. листу 59. и да је племе Бранковићево најпре на тој реци пребивало, „от нејаже названи били „Кореничи Бранковичи“; да су се Бранковићи доцније преселили у *Подгорицу*, где саградише град истога имена, „а третие преселение Бранковичев насљедни род в Браничевској државје в мјестје Смедеревје сотвори, где је у последње време, Ђурађ I. Бранковић, деспот, давши Жигмунду ћесару Београд у замену, *Смедерево*, столни град свој саградио.“

И на све то Раић је на поменутом месту приметио само то: „да је Бранковићева фамилија стародревна, не може се порећи и одрећи, но да она од Гота произлази, „мјеру превосходит.“ Али не превасходи меру само то, што Гроф Ђорђе вели, да фамилија његова произлази од Славено-Гота, већ је пука измишљотина грофова и то, да су се Бранковићи прво настанили на реци „Коренич,“ и да то Иштванфије угарски историк посведочава. Међутим Иштванфије и не зна за Бранковиће као што за исте и нико други не зна, осим јединога тога Грофа Бранковића; и Иштванфије на поменутом месту (књ. VI. 59. келнског издања од г. 1685.) каже само то, да је хрватски бан, Петар Бериславић (дне 20. маја) 1520. г. у једном окршају с Турци на реци *Кореници* (ad amnem Coreniciam) јуначки погинуо. (В. о том у Radu III. 52. Бановање Петра Бериславића од М. Месића).

Ја мислим да је Гроф Бранковић нешто начуо о том, одкуд су дошли његови стари у Јенополье, а наиме, да су од Коренића у Херцеговини; али гроф није знао шта су и где су ти Коренићи, те читајући Иштванфијеву повест угарску и нашавши у тој по-

вести место, где се помиње река *Кореница* (у личко-крбавској жупанији) помислио је одмах, да су ту на тој реци (у Хрватској) Кореници пребивали његови стари и да се отуд зову Коренићи, не знајући, да су Коренићи племе херцеговачко у Херцеговини.

Из листа „Српски Народ“ за г. 1875. бр. 54. прибележио сам из „назначења варопи и варошица у Херцеговини“ ово: „Клобук град на високом крну сграђен, а испод Клобука су *Коренићи у једној вали, и ту је дом Вука Бранковића, у којем се родио.*“ Да ли се Вук Бранковић збиља ту у тој вали међу Коренићима родио, то је друго питање, — и ја помињем то казивање *коренићких Бранковића* само с тога, да укажем на извор, од куд је Бранковић Ђорђе могао дознати или правије начути, да су његови стари, јенопољски Бранковићи од оних *коренићких Бранковића* у Херцеговини. —

Град Подгорицу у Зети нису саградили Бранковићи већ Турци г. 1475., и до њега није се ни један Бранковић надимао надимком или предикатом „*Подгоричанин.*“ А Ђорђе је придодао презимену свом: „de Podgoricza“ или Подгоричанин, угледајући се у томе на онога познатога војводу и штампара Божидара Вуковића Подгоричанина, који се преставио у Млецима г. 1540. и за кога син његов и опет штампар, Виценцо Вуковић у познатој оној епистоли (в. „Годишњицу“ књ. IX. 205) каже, како је он „за наслидовати полаг своје зможности *прворoдитеље своје исходеште от илемене благочастивих владавич србске земље, от велога Константина ирвога христијанскога цара иочам и до времена славнаго Вука деспота и Бранка Вуковића и Стефана деспота*, — даньу и ноћу мислио, како да буде од помоћи своме на-

роду итд.“ Г. Стојан Новаковић мисли, „да би вредно било знати, да ли је доиста Божидар Вуковић од Ђурића био што у родбинској свези са владалачком кућом Старе Србије, или је ово после измишљено, и да ли заслуга за то припада Божидару или његову сину?“ Слажем се са г. Стојаном у том, да би вредно било знати то — но овде се мене не тиче ни Божидар ни син његов Виценцо, а најмање ме се тиче Виценцова „морска“ епистола, већ ме се једино тиче Гроф Ђорђе Бранковић и питање, зашто си он придаде и придену предикат de Podgoricza, кад му је стриц архијепископ Лонђин био родом од Коренића Бранковића, а брат рођени Сава владика писао се Szava Brankovits et *Korenits*. И место одговора на то питање приметићу, да су Грофу Ђорђу Бранковићу познате биле књиге црквене, штампане у штампарији војводе Божидара Вуковића, Подгоричанина, а наиме света она књига глаголема *Саборник* доштампана г. 1538. у Млецима, у којој је књизи напред на првом листу ставио Божидар *белег* свој, даровани му великим ћесарем, Кариолушем петим — или као што се у Октоиху (Петогласнику) тисканом у истој штампарији г. 1536—1537. каже: „И поставих си белег мој вишеписани, даровани *преждњим моим и мње велицијем ћесаром Кариолушем*, От рождаства Христова пети ћесар нарицает се.“

Ја рекох, да је Ђорђе Бранковић брат владике Саве знао за Божидарев Сборник илити Општак а то сам рекао на основу том, што је екземплар тога Општака, који је данас у мене, био негда својина нашега Грофа Ђорђа, јер у њему стоји на другој страни предговора записано доле ово: „от книг Георгија Бранковича, Подгоричанина.“

И кад смо код црквених књига, да ти поменем још једну црквену књигу, која је била својина Ђорђа Бранковића, а сад је својина манастира Грге-тега. Књига је та Евхологион или Молитвослов или Требник, а зову је обично Могилин Требник и печатана је у Лавову г. 1668. И на насловном листу тога Могилиног Требника пише доле уставним писмом исто као и у Сборнику: „От книг Георгија Бранковича, Подгоричанина.“ И у тој књизи има још један запис, исписан на дну више листова, и тај други запис гласи: „Сија книга глаголема Молитваник, приложи светому монастиру *Сланаца* раб божи *Сава Бранкович* ва лето 7217. (1709.)“ Калуђери манастира у Србији, званога *Сланци*, пребегли су са стварима и утварима, књигама с патријархом Арсенијем IV. Шакабентом на ову страну и склонили се у манастир Грге-тег. Они су се после вратили натраг и однели своје ствари и утвари, но Могилин Требник остао је у Грге-тегу. Приложник књиге те Сава Бранковић, биће онај сродник Грофа Ђорђа Бранковића, којега он у кроници помиње и може бити онај исти Сава Бранковић, коме је он био у уму намењио оно баронство. — У манастиру Фрушкогорском, Јаску, има Остроника Библија од год. 1581. па је гласом записа и она „от книга Георгија Бранковича, Подгоричанина.“ —

Но да се вратимо к белегу (грбу) господина Божидара војводе. Ако ти није при руци поменути Божидаров Сборник или Божидаров Петогласник, а ти можеш белег тај наћи у „Гласнику,“ у књизи 63, на стр. 198. и можеш белег тај Божидара Вуковића упоредити са белегом или грбом, који је ћесар и краљ Леополд I. дао с баронством Ђорђу

Бранковићу г. 1683., а који је г. 1688. према грофовском достојанству преустројен и накићен.

Слику и опис оба та Бранковићева белега наћи ћеш у „Лажни Бранковићи,“ написао Лауш Талоци а превео др. Стеван Павловић у Новом Саду 1889. на стр. 21. и 22. нота 1 и 1.

Ја помињем књиге и белеге Бранковићеве а ти, благохотни читаоче, застао си, те се чудиш и од чуда не можеш да дођеш к себи и не можеш да појмиш, како су писари и канцелари дворски, ћесара и краља Леополда I. могли за готов новац примити оно казивање, оне измишљотине влашког посланика о себи и о својој породици, те на основу тих измишљотина и управо лудо смишљених неподопштина, издати му диплому на баронство и грофовство угарско.

Но кад помислиш, да дворски канцелар у Бечу г. 1683. није знао повести српске и повести Бранковићеве породице онако као што данас зна, рецимо Станоје Станојевић у Н. Саду, и да даље исти канцелар није знао баш тачно где је Херцеговина и које су границе Срему и шта је то Јенопоље (Joanopolis) и да ли је Јенопоље обухватало Влашку (Банат) и Бачку, и да он није г. 1683. и 1688. имао повода да много разбира и распитује и да разбија себи главу с границама тих покрајина, и то тим мање, што покрајине те тада, кад је Ђорђу Бранковићу издана диплома на баронство и грофовство, нису биле у власти ћесара и његова господара Леополда I. већ у власти и области Турчина. Лако је дакле било ћесару и краљу Леополду дати и поклонити или потврдити Ђорђу Бранковићу диштрикте зване Херцеговина, Срем и Јенопоље, кад диштрикти

ти не само да нису били у његовој власти, већ се г. 1683. још ни мислило није, нити се могло мислити, да ће велики везир Кара-Мустафа, који ће тек да дође са силном преголемом војском под Беч, бити у месецу септембру те исте године 1683. потучен под Бечом и да ће срамно с расутом војском утећи испод Беча, и да ће ћесарева војска г. 1686. отети Будим а год. 1688. прећи Саву и Дунав и отети Београд и г. 1689. допрети до Демир-капије, до Пирота и Лесковца, до Косова и Скопља и до Призрена, те да ће се питати: чији је Срем, чија ли је Херцеговина и чије је Јенопоље?

Немој се дакле, љубазни читаоче, чудити, што се г. 1683. и 1688. на двору ћесареву онако лако поверовало Ђорђу Бранковићу, влашком посланику, и што се онако лако препоручило ћесару и краљу, да се подигне Ђорђе, тај влашки посланик на баронство и грофовство, и да му се онако лаком и издашном руком у напред поклони или да му се потврди дедовина и државина његова: Банат, Срем и Бачка и још к томе Јенопоље па чак и Херцеговина.

Не чуди се канцелару и састављачу оних ћесарских и краљевских диплома али се чуди, и имаш разлога да се чудиш и да се од чуда крстиш кад помислиш само, да су дипломе те ћесареве и краљеве преписивали, преводили, читали и проштудирали и Раић и Александар Стојачковић и Ђорђе Стојаковић и Никола Крстић и — А. Сандић и др. Стефан Павловић и сви, који су што писали о Грофу Ђорђу и судбини његовој и ни један од свију тих не запе и ни један не примети и ни један не стави ма цигле вапросителне — и да запита: а да ли се

слаже то, што се у тим ћесарским и краљевским дипломама каже са познатим историчким чињеницама, са српском историјом? Или, да ли нису можда мислили мртви и покојни међу поменутим историцима и писцима нашим, и да ли живи међу поменутим писцима и историцими мисле још и данас, да све што се у ћесарским и краљевским дипломама и донацијама каже, да је то свето, да је то над сваком критиком и претресом, да се не сме људски ни мислити, кад се чита таква диплома и листина, и да је crimen lesae majestatis кад би се рекло и приметило, да то и то, што се у тој дипломи каже, не стоји, да је то казано по туђем казивању, а то туђе казивање да је било лажно и смишљено и сковано да се неко обмане?

Ако збиља тако мисле и данас поменути писци и књижевници, — ја их нећу силити, да не мисле тако и нећу их уверавати и доказивати им, да је криво такво мишљење њихово; — с једне стране криво, но у другу руку удобно, тако удобно да им чисто завидим те од зависти не могу да их не ублажавам и да им не довикнем: Благо вама! Блажени сте ви! — Beata simplicitas! — Јадан је, није сретан и није блажен онај, који не верује, који не може да верује, док не размисли о оном, што му се предлаже на веровање, док не испита, не упореди, не претресе дроб страноме казивању и поведању и приповедању: цепање и цепидлачење, чешљање и рашчешљивање, требљење и растребљивање и сваковрсно анализовање није лак — но што није лак, ајде ајде! али је и неблагодаран посао то. И ко воли, ко мари, ко трпи, ко не оглаголава, ко не гони неверника даље од себе, и од немила до недрага: из „Нашег Доба“

до „Јавора“ и од „Јавора“ у „Ново Време“ и даље преко, преко Саве, Мораве, Марице — у Турке, међу неверинке.

„Но сие статское *разсуждениј*е историческому перу не приличествует,“ приметио је славни историк наш, Ј. Раић (Чл. III. 47.) прекидајући „статское свое разсуждение“ о Бранковићима „иже властољубием одержими бјаху, и егда уже не могли в *Серблех* того обрести јако распужених и под силнија власти подпадших, во *Влахах* тое произвести хотјели. Подобнија умисли, уповају, и посљеднему *Георгију Бранковичу* вјечное заточение приуготовили. *Но сие статское разсуждение историческому перу не приличествует.*“

Но као што „статское разсуждение“ не приличествуе историчком перу, тако исто и још мање приличествује историчком перу „политичко-новинарско разлагање,“ каково је ово моје разлагање и јетко расуђење по праведном суду г. дра Илије Огњановића и ја угледајући се на славнога историка нашег прекидам то политичко-новинарско „разсуждение;“ заборавићу да пишем за „Ново Време,“ односно за мали онај свет, што чита „Ново Време“ — и прелазим на ствар, на *деспотство* Ђорђа Бранковића.

Кад се тај Ђорђе Бранковић пред зиму г. 1688. вратио из Беча у Влашку с дипломом ћесарском и краљевском на грофовство, није се задовољио — мала му је била, те се није задовољио с титулом и чашћу Грофа већ се стао називати и издавати за *српског деспота* и писати „Георгије втори б. м. свим илиричким, тракијским и иним васточним областем, прадједњаго отачаства *насљедни Деспот* и т. д., или: Ми Георгије Бранковић, м. б. *самодржавни Деспот* земље

Славено-српске и свега Илирика, — или: васточнаго Илирика и т. д. и у латинским писмима: Georgius Brankovich secundus, Dei gratia per legitimam successionem haereditarius Despotes totius Illirici ac Dominatus imprerii Orientis etc. — и тај исти с титулом грофовском украшени но с титулом том незадовољни Гроф, пишући своју кронику, записао је у кроници тој и тврдио је, уверавао је у молбама и поднесцима својим и у сведочбама, које је сведочбе он сам састављао и другом подметао, да је он, произлазећи од деспотске лозе Бранковића, прави наследни деспот српски, и да он није самовласно приденуо себи титулу деспота, већ да је он још г. 1663. од српског патријарха Максима у договору са мађедонским и тракијским бољарима и ћесарским резидентом при царевој порти у Дринопољу (Адријанопољу) у митрополитској цркви, једнодушно изабран и једногласно проглашен и св. миром помазан за српског деспота уз радосно клицање и вазглашеније: „Радуј се препојасани српским скиптром древнее пријетелиште!“ и да је *другим* Ђорђем Бранковићем наречен. И још нешто додаје и каже и тврди Гроф Ђорђе у својим поднесцима из затвора и у сведочбама састављеним у затвору — но о том после а овде да се прво и прво запитамо: може л' се веровати том Грофу и заслужује л' тај Гроф да му се верује и да ли је у опште и по себи *веројатно* казивање: да је неко незнано момче од 18 година, истом што је приспело у Дренопољ, да уз ердељског капућехају на порти царевој служи као ђаче, као тумач, а служећи да се боље извеćба у турском језику и писарском послу, — било у Дренопољу где је тада цар боравио, у грчкој митрополитској цркви, не знам од кога за

деспота српског изабрано и од српског патријарха миропомазано само зато, што се момче то звало *Бранковић*, и да је момче то проглашено у цркви за српског деспота, па онда да се о проглашењу том ћути, да се о том не говори 25 година!

Што се мене тиче, то морам признати и исповедити, да ја том казивању не верујем и да се мени чини, да је то и такво казивање са свим неверојатно. Ја не верујем — и не кажем данас и овде први пут да не верујем — но сам већ толико пута казао, да не верујем и неверство то своје очитовао, назвавши већ толико пута Грофа Ђорђа „назови-деспотом“ и „лажним деспотом.“ Ја не верујем, — а Јулинац му је веровао и Рајић и Енгел, и Давидовић и Крстић и — Александар Стојачковић је с вером и љубављу прихватио казивање Грофово о свом венчању на деспотство — и што да дуљим лакрдију и да ти поименце поминьем остале вернике и поборнике деспотства Ђорђа Бранковића, када и сам знаш да су сви наши писци и књижевници у том погледу једномисаоници, да сви једнако казују, једно проповедају и да се сви слажу у том, да је Ђорђе Бранковић проглашен и миропомазан за Деспота г. 1663., или ако баш не те, а оно следеће 1664 године на Аранђелов-дан.

Ја кажем да г А. Стојачковић верује а са г. Стојачковићем по свој прилици да верује и г. др. Стефан Павловић и г. А. Сандић и г. Панта Срећковић у Београду — да је Ђорђа Бранковића, брата Саве Бранковића, владике у Ердељу г. 1663. прогласио деспотом и миром га помазао пећски патријарх Максим. Но Бог зна, да ли поменути г. А. Стојачковић, и да ли с њим и поменута остала господа

још и данас ништа и ни најмање не сумњају, већ тврдо верују, шта су прије 40. 30. 15. и прије 8 година веровали? Но ако се међутим збиља поколебала вера њихова и ако сумњају што, то зашто не откривају сумње своје, зашто таје и ћуте, зашто јавно не кажу разлоге сумње своје и не исповеде јавно, да су од верних постали неверни? Зашто су тако ресервисани и закопчани, зашто су тако мудри и паметни они! — и зашто да и у овом случају и у овом питању играм улогу самоуког ђака, који каже што мисли, шта верује и шта не верује, шта јесте и шта није — ја, неблаги и неблажени и ненавиђени и од Понција до Пилата посилајеми, из „Јавора“ срамно прогоњени, и Павловићевом буквицом у главу утучени и бритким мачем Павловићеве ироније прободени и оштром логиком Павловићевом сатрвени, нико и ништа? И зашто да рушим, ах зашт' да морам невером рушити и разбијати ја, што су други вером сазидали и утврдили? Зашто да сам ја и опет „zerstörendes Element!“

У књижици о пећским патријарсима дотакао сам се на стр. 80. и 81-ој венчања Ђорђа Бранковића на деспотско достојанство г. 1663. и рекао сам, затекао сам се и обвезао сам се, на стр. 101. исте књижице, да ћу о лажном српском деспоту том, расправљати на другом месту.

У априлу ове године мислио сам, да ћу учинити и испунити што сам обрекао год 1888., ове године у „Јавору.“ Но усуд је друкчије досудио — и ја ћу да расправљам о деспотству Ђорђа Бранковића овде у овом малом листу, на овом скровитом месту.

Најпре ћу да поменем изворе у којима се помиње поменуто препојасање, венчање и миропомазање.

1. Главни је извор кроника Грофа Ђорђа Бранковића, којом се данас не могу служити јер ми није при руци. Но све да ми је и при руци, не бих се њом служио, јер ко би ми оверио извод мој из те кронике, и први би г. Панта Срећковић у Београду рекао, да нисам верно извео, и да сам изводећи из кронике те казивање Бранковићево наводио воду на своју воденицу. Место самог Бранковићева рукописа, служићу се дакле изводом Раићевим, приступном колико мени, толико исто и г. Панти и сваком. Извод тај наћи ћеш у Ч. IV. стр. 105—109. будимског издања илити у књизи XI. глава VII. §§ 7., 8., 9. и 10. ма којег издања Раићеве Историје.

2. Избор свој за српског деспота помиње Гроф Ђорђе у преставци својој и молбеници поднесеној ћесару и краљу г. 1691. поради свога ослобођења из затвора у тачци 7., (в. Прибавленије III. 308., у Витковићеву Зборнику IV. 159. и 168.)

3. Сведочба Јеромонахом Митрофаном Поповићем, патријаршијским екзархом издана у Бечу 17. марта 1696. о том, како је Максим патријарх са народом прогласио и миропомазао Ђ. Бранковића за српског деспота (в. Витковићев Зборник Ч. IV. 74. и Гласник, књ. 67. стр. 146.)

4. Слична сведочба тобоже патријарха Арсенија III. и патријарха Максима (?) издана у Бечу 17. марта 1696. (Гласник, књ. 35. стр. 94—103.)

5. Писмо српског патријарха Арсенија III. руским царевима писано у Бечу 6. јуна 1696. (Српски Летопис књ. 23. стр. 67.; Витковићев Зборник IV. 119.)

6. Писмо патријарха Арсенија III. руским посланицима у Бечу поради ослобођења деспота Ђ. Бранковића, писано око г. 1698. (Гласник, књ. 33. стр. 164.)

Већ сам у пеменутој књижици о пећским патријарсима приметио, али ћу приметити још једном и то једанпут за свагда, *да је сведочбе и писма под 3—6 саставио сам Ђорђе Бранковић* и потметнуо их то Митрофану Поповићу, екзарху патријарха Арсенија III., то самом том патријарху.

Коме је познат начин писања Грофа Ђорђа, те стане читати поменуте сведочбе и поменута писма, с места ће се уверити и знати, ко је саставио те сведочбе и та писма, јер тако, како су написани ти списи, умео је писати једини Ђорђе Бранковић и више нико.

Но доста о изворима или правије о извору, из којега се црпала и може се црпсти повест о венчању Ђорђа Бранковића на деспотство. Али пре него што приступим к повести тој односно к претресу критичком повести те, да с неколико речи поменем по имену и по реду ћесарске резиденте на порти царевој.

Од г. 1649—1666. био је ћесарски резидент Штајерац Симон или Симеон *Ренингер* (Хамер пише Ренингер, Цинкајзен и Хурмузаки Ренигер, Јован Бетлен Simon a Rainger, Монтекукули Reiniger); од г. 1666—1673. (19. маја) Миланац *Casanova* и после њега од г. 1672—1678. Христофор *Киндсберг*, који се скончао последње године, 27 децембра.

Још ћу овде поменути да се велики везир, Ахмед Ћуприлић у пролеће г. 1663. кренуо са силном војском на ћесара и краља угарскога, да је био под *Београдом 8 јуна* а *три недеље* дана доцније код *Осека;* да је у другој половини месеца јула стигао у Будим *и да је град Ујвар (Neuhäusel) освојен 28. септ. 1663.* и да су великог везира на том походу

још од Цариграда пратили и *ћесарски резидент Симон Ренингер* и ћесарски тумач на порти царевој, Грк *Никузије Панајот* (в. Хамера VI. 108., 109., 110 до 115.); Цинкајзен IV, 911.). С војском се вратио велики везир а с њим и поменути ћесарски резидент и поменути тумач Панајот у *Београд*, где је војска презимила, а у мају 1664. кренуо се опет у Угарску, потучен је у бој код св. *Готхарда* и већ 10. августа исте године закључио је поменути ћесарски резидент Ренингер мир с Турци код *Вашвара* (Хамер, VI. 137., 138., 139—144.). Велики везир вратио се из Угарске на зимницу опет у Београд, а с њим и поменути ћесарски резидент, и из *Београда* слао је ћесару извешћа 14. дец. 1664. 2. јан., 30. јан., 12. феб., 3. марта, 30. априла и 12. маја 1665. (в. Хурмузакијеве Fragmente zur Geschichte der Rumaenen, Bucuresci 1884. III. Band S. 261—263.).

Претпославши то да видимо сад шта каже Ђорђе Бранковић у својој кроници, односно шта пише Раић, по тој кроници у својој историји.

Раић пише, да је митрополит Сава измолио у ердељскога кнеза Михаила Апафија, да и његов млади брат Ђорђе (рођ. 1645. у Јенопољу) којег је он васпитао и изучио, буде придодан ердељском посланику, који ће г. 1663. с годишњим данком ићи на цареву Порту, и да је у табору турском код Осека одређен Петар Јанхо (или Јанко) и ђак *Ђорђе Бранковић* да однесу данак цару у Дренопољ.

Поменути Петар Јанко, ердељски посланик (управ резидент или капућехаја) преда у Дренопољу данак, но *у децембру месецу г. 1663.* напрасно умре, и младоме Бранковићу би заповеђено, да врши међу-

тим, док прави посланик не дође, резидентске дужности у Дренопољу.

„За тим — продужује Раић у § 7. — за тим, *малому минувшу времени*, приспјевает блаженејши патријарх славено-сербски Максим I. из Јерусалима в Константинопољ и ту от *Панајота Нихусија*, великаго толмача (преводчика) в царском том дворје високославна мужа тајним образом извјестие получи о намјеренији кесарја ветхаго Рима, јако ходатајством резидента своего первјеје *Симеона Реминген*, по смерти же того *Христофора а Киндсберг* представљаетсја именем силњејшаго кесарја Леополда I. всјем во Христа вјерујуштим народом в державах и областех восточних под игом турским стењашчим јако, аште божијеју благодатију во благоугодноје времја к цесарској страње преклоњатсја и против непријатеља имене Христова оружије воспримут и побједјат, всјех их в заштиштеније и покровителство милостиво воспримет итд., итд. Совјети сија услишав патријарх, слагаше ја в сердције својем; уразумјев же ктому, от тогоже преводчика, јако от Бранковича племене лозоју влеком. заложни посланик седмиградски посланик в престолном Дренополском мјестје обретаетсја — к Дренопољу шествует и вшед во град, други ден тајно с Доситејем митрополитом Дренопољским *и со иними благовјерними старими Бољари Тракијскими и Македонскими* сношение и совјет сотвори о предложеном намјеренији цесарских послаников чрез Панајота Нихузија јему откровеном. Таков убо между собоју совјет сотворили, во еже сије благовременије, промислом божијим дарованое не пропустити, и цесарскому објавленому званију неотказати, — да еште и *Бранковичу* од деспотскија лози

још од Цариграда пратили и *ћесарски резидент Симон Ренингер* и ћесарски тумач на порти царевој, Грк *Никузије Панајот* (в. Хамера VI. 108., 109., 110 до 115.); Цинкајзен IV, 911.). С војском се вратио велики везир а с њим и поменути ћесарски резидент и поменути тумач Панајот у *Београд*, где је војска презимила, а у мају 1664. кренуо се опет у Угарску, потучен је у бој код св. *Готхарда* и већ 10. августа исте године закључио је поменути ћесарски резидент Ренингер мир с Турци код *Вашвара* (Хамер, VI. 137., 138., 139—144.). Велики везир вратио се из Угарске на зимницу опет у Београд, а с њим и поменути ћесарски резидент, и из *Београда* слао је ћесару извешћа 14. дец. 1664. 2. јан., 30. јан., 12. феб., 3. марта, 30. априла и 12. маја 1665. (в. Хурмузакијеве Fragmente zur Geschichte der Rumaenen, Bucuresci 1884. III. Band S. 261—263.).

Претпославши то да видимо сад шта каже Ђорђе Бранковић у својој кроници, односно шта пише Раић, по тој кроници у својој историји.

Раић пише, да је митрополит Сава измолио у ердељскога кнеза Михаила Апафија, да и његов млади брат Ђорђе (рођ. 1645. у Јенопољу) којег је он васпитао и изучио, буде придодан ердељском посланику, који ће г. 1663. с годишњим данком ићи на цареву Порту, и да је у табору турском код Осека одређен Петар Јанхо (или Јанко) и ђак *Ђорђе Бранковић* да однесу данак цару у Дренопољ.

Поменути Петар Јанко, ердељски посланик (управ резидент или капућехаја) преда у Дренопољу данак, но *у децембру месецу г. 1663.* напрасно умре, и младоме Бранковићу би заповеђено, да врши међу-

тим, док прави посланик не дође, резидентске дужности у Дренопољу.

„За тим — продужује Раић у § 7. — за тим, *малому минувшу времени*, приспјевает блаженејши патријарх славено-сербски Максим I. из Јерусалима в Константинопољ и ту от *Панајота Нихусија*, великаго толмача (преводчика) в царском том дворје високославна мужа тајним образом извјестие получи о намјеренији кесарја ветхаго Рима, јако ходатајством резидента своего первјеје *Симеона Реминген*, по смерти же того *Христофора а Киндсберг* представљаетсја именем сильејшаго кесарја Леополда I. всјем во Христа вјерујуштим народом в державах и областех восточних под игом турским стењашчим јако, аште божијеју благодатију во благоугодноје времја к цесарској страње преклоњатсја и против непријатеља имене Христова оружије воспримут и побједјат, всјех их в заштиштеније и покровителство милостиво воспримет итд., итд. Совјети сија услишав патријарх, слагаше ја в сердције својем; уразумјев же ктому, от тогоже преводчика, јако от Бранковича племене лозоју влеком. заложни посланик седмиградски посланик в престолном Дренополском мјестје обретаетсја — к Дренопољу шествует и вшед во град, други ден тајно с Доситејем митрополитом Дренопољским *и со иними благовјерними старими Бољари Тракијскими и Македонскими* сношение и совјет сотвори о предложеном намјеренији цесарских послаников чрез Панајота Нихузија јему откровеном. Таков убо между собоју совјет сотворили, во еже сије благовременије, промислом божијим дарованое не пропустити, и цесарскому објавленому званију неотказати, — да еште и *Бранковичу* од деспотскија лози

здје пребивајушту, тјемже подобно јест и славеносербскому роду, јакоже и прочим народом својего предводитеља и главу имјети, јако да би лучше њекогда от тиранскагоига освободитисја могл. — В други ден дари јерусалимскија отсилает Бранковичу, искиј удобнаго мјеста к разговору с ним и состанку. Мјеста же и времене удобњејшаго снискати невозможно бје страха ради турскаго, развје тогда, егда божественаја служба в церкви пјетисја начнет.

Сије убо дјело безопасно изсљедујемо бивало совершајемјеј службје божијеј в митрополитској Дренопољској церкви. К тому и договору тому много послушествовало јест, јако Турци *цесарскому резиденту Христофору а Киндсберг в митрополији тој квартир опредјелили бјаху:* не трудно убо било между собоју и согласитисја, и — всја дјејемаја добрје разсмотрјети и утвердити. (От того времене Георгији Бранкович Седмиградски резидент с цесарскими посланики једино закљученије и согласије начал имјети).

Сим тако устројеним и в митрополитској Дренопољској церкви дјелом закљученим бившим блаженоименити патријарх Максим со иними, имже дјело сије извјестно бјаше, предстојаштими поја божественују литургију, Георгија сего Бранковића в деспотское достоинство провозвјестиша и прогласиша и некога Антонија Фринда, — и који је тој с немачкога на српски преведеној расправи, придодао од своје стране само то, да је истина, што рекао на „Љубишином суду“ Ратибор од Крконоша: „Nehvalno nám u Nemcieh iskat pravdu.“

Том приликом могла би иста господа и моји добри пријатељи објаснити и то: како је то, да Ђорђе Бранковић г. 1683., кад је најбоља прилика била,

Исправак. При штампању расправе „*Одломци о грофу Ђорђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу патријарху,*“ од Илариона Руварца, изостављено је из рукописа следеће. На страни 26. пред 8. редом од доле, т. ј. пред „некога Антонија Фринда,“ треба да је дошло ово:

радостним взиванием (возгласом) вопијаху јему: „*Радујсја препојасани сербским скиптром древнее пријателиште*“ и вторим Георгијем Бранковићем нарекоша его. — *Сије вручениије сана деспотскаго по древнему обичају бист в ден свјатаго Архистратига Михаила и прочих безплотних сил Собора.* Исполнивше убо дјело начинанији својих, в молчанији оставиша, дондеже Бог всемилостиви род христијански от јарма тиранскаго свободити благоизволит.“

Ђорђе Бранковић није заборавио приспоменути још и то, како се он — „постављаем во Деспота“ — вајкао, устезао и много молио патријарха и проче Бољаре, да потраже другог кога од древнога деспотскога рода и да тога тако високога сана удостоје, ком би се он радо покоравао и свесрдно му помагао — но те молбе његове патријарх Максим ни да чује, рекавши, нашто другога тражити, кад је сам Бог на тебе прстом показао, да си згодан и таман за посао, који ће деспот имати вршити.

У тачци 7. своје молбенице, ћесару и краљу г. 1691. поднесене, помиње Ђорђе избор свој за деспота у кратко овако: „*Tempore* quo Turca apparatum suum bellicum ad oppugnandum *Ujvarinum* instrueret (дакле год. 1663.) ab Orientali Christiano Populo (који ли је то, Бого мој, тај *источни хри-*

шћански народ, који је Ђорђа за српског деспота изабрао: да ли грчки и цинцарски, или бугарски или српски народ?) cum benedictione Patriarchae Maxim in Illyriae et Mysiarum Slavoserborum et Rascianorum Despotem electus fui.«

У поменутом горе под 6., писму тобоже патријарха Арсенија III. руским посланицима у Бечу каже се (Гл. 33. стр. 164.) да је Ђорђе Бранковић *г. 1663.* од претходника његова патријарха Максима, по савету бивших тада у Дринополу ћесарских посланика „свештеноподобним светим и помазателним јелејем ва предедно наследователно отачаско степенно-свое достоинство извествованием деспотскому сановному чину предаваем бив, јакоже јавствано сведетелство зримо бивает о више рекоми ветхаго Рима кесарски посланники от сего латинскаго челобитнаго списанија, иже прежде временах сих подобним пособствием пресилному кесару римскому Леополду I. предаваем бист.« Ово сам из писма поменутога овде извео и зато, да видиш, добри читаоче, каковим је језиком писао тај Ђорђе Бранковић и да и у том писму каже он, да је он „помазателним јелејем деспотском сановном чину предан“ патријархом Максимом године *1663.* и да се за истинитост тога предаванија позива он на *своје* челобитно списаније латинско, које је он пре тога предао био римском ћесару Леополду I.

Ђорђе Бранковић тврди дакле, да је он за деспота избран, проглашен и помазан *г. 1663.* и то по древном обичају *на Аранђелов дан, дне 8. новембра*. Па кад то сам он каже, што онда пише и Енгел (III. 184.) и П. J. Шафарик (Geschichte der serb. Literatur I. 130.) и Пико (српски превод стр. 76.) и Салај и други, да је он за деспота проглашен год. 1663.,

али не 8. новембра већ 28. септембра. Та ваљда је „деспот“ боље знао, у који су дан наши стари господари венчавани и препојасавани на краљевство, на царство или на деспотство, и ваљда је и патријарх српски Максим боље знао, у који се дан по старом обичају може само обавити чин венчања на деспотство, него што је знао то Енгел, Шафарик, Пико и остала неверија.

На Аранђелов дан (8. новембра) год. 1663. — пише Ђорђе Бранковић на једној страни — проглашен сам и миром сам помазан ја за српског деспота; по тај исти, проглашени и миром помазани дне 8. новембра деспот пише на другој страни, напред, на другом месту у својој кроници, да је ердељски капуђехаја Петар Јанхо (с којим је он као придани му ђак и тумач из табора великога везира Ахмеда Куприлића код *Осека почетком јула 1663.* пошао пут Дринопоља), предавши у Дринопољу данак ердељски у цареву хазну, остао у Дринопољу, и кад се ново вино дринопољско већ избистрило и могло се пити, стао то ново дринопољско вино, које је много јаче од вина ердељскога, нагло пити, догоди се једног дана у месецу *децембру* год. 1663. да је мало више повукао те се опио и онако пијан легао, да више не устане. И тек *после тога* и пошто је њему, Ђорђу Бранковићу, заповеђено, да се никуд не макне из Дринопоља, већ да отправља дужности капуђехајске до даље наредбе — стигао је патријарх — пише Ђорђе Бранковић — с хаџилука у Цариград и из Цариграда у Дринопољ.

Ето како се човек брзо заплете, кад почне да неистину говори. Или зар то није неистина, кад се на једном месту каже, *да се шеф (Петар Јанхо) скончао у децембру 1663.* и да је после смрти његове,

кад је ђак и тумач већ био привремени ердељски резидент (капућехаја), дошао патријарх Максим у Дринопољ и ни пет ни шест, већ одмах и чим се први пут састао с тим ердељским капућехајом у цркви Дринопољској, припознао, да је тај ердељски капућехаја од старе деспотске лозе Бранковића и припознавши га за такова, не оклевајући ни часа, истога часа, с договором и у присуству неких бољара тракијских и мађедонских и митрополита дринопољскога и ћесарског резидента, Христофора а Киндсберг, — који је — вели — имао стан у митрополији, прогласио га за новог деспота и миромомазао га и возгласио: Радуј се! — *и да је то било на Аранђелов дан (8. новембра) 1663.*

То је једна неистина. Друга је неистина у казивању Ђорђа Бранковића о том, како је он постао српски деспот, то, што он каже, да се патријарх Максим, враћајући се из Јерусалима, свратио у Цариград и у Цариграду тајним образом *дочуо од тумача Панајота, да се у Дренопољу налази ердељски капућехаја, који је од лозе деспотске.*

И мислим, да није нужно, да ти дуго доказујем, да је и то неистина, проста неистина; и ја ћу те само подсетити на оно, што је за тумача, Грка Панајота горе казано; то јест: да је био у пратњи великога везира Ахмеда Ћуприлића, кад је исти пошао с војском г. 1663. у Угарску и да је и г. 1664. био уз везира, те се с везиром вратио у Цариград тек г. 1665. Ако се дакле патријарх Максим у другој половини год. 1663. вратио с хаџилука, то се он у Цариграду није могао састати с поменутим Грком Панајатом, а још мање могао је он што дочути и дознати од њега, јер њега тада у Царитраду није било.

Трећа је неистина, да се патријарх Максим год. 1663. о Аранђелову дне у Дринопољу договарао с ћесарским резидентом на порти царевој, *Христофором Киндсбергом* и да је и тај ћесарски резидент био при проглашењу и миропомазању Ђорђа Бранковића за деспота, јер исти Христофор Киндсберг дошао је за ћесарског резидента код отоманске порте, као што је горе поменуто, тек *после Миланца Казанове*, који је резидент био од г. 1666. до краја 1672.

И ја се никоме, ни Енглу, ни Шафарику, ни Пикоту, ни Стојачковићу, ни Крстићу, једном речи, никоме се не чудим, али се чудим и морам се чудити Мађару Лаушу Талоцију и чудећи се њему, морам да га запитам, како је могао да у расправи својој: Az Ál-Brankovicsok — Die Presudo-Brankovicse — Лажни Бранковићи — напише оно, што се чита на стр. 8. на мађарском, у „Ungarische Revue,“ 1889., стр. 600. и 601. на немачком, и на стр. 13. на српском језику.

Да знам, као што не знам, које је године патријарх Максим ишао у хаџилук и када се вратио из хаџилука, мислим да би Ђорђа Бранковића и у оном, што каже за тога српскога патријарха, како је патријарх, разабравши од свог архиђакона, да је у Дринопољу нашао Ђорђа Бранковића, потомка од деспотске лозе Бранковића и да се и разговарао с њим, радостан био и у радости одмах се крепуо на пут и једва чекао да стигне у Дринопољ и да Ђ. Бранковића помаже миром и заогрне га деспотским плаштем — ухватили у неистини.

Но кад то не знам, морам се задовољити с оним што знам и то тим прије, што су и истакнуте оне три неистине довољне, да се сваки уверан и који се даје уверити, увери, да је све оно, што је Ђорђе

Бранковић у кроници својој испричао и што је у својим поднесцима, писмима и сведочбама тврдио, како је он још год. 1663. за деспота српског изабран, проглашен и помазан био, просто измислио после год. 1688. и кад се већ стао писати: Георгије II. Бранковић, наследни и самодржавни деспот земљи словено-србској и свега Илирика и т. д. и т. д. и стао разашиљати прогласе на српски народ и тражити, да му се даде, поврати и уступи, што њему, као наследном и самодржавном деспоту српском и целог Илирика, припада.

Рекох, да је све то Ђорђе Бранковић после 1683. и 1688. измислио, — јер да је он прије год. 1683. *знао*, да је он још прије двадесет година од „источног хришћанскога народа“ за деспота избран био и да је избор тај српски патријарх благословио и освештао, и да је при свему том *и ћесарски резидент суделовао*, — како онда да изјасним себи ону велику скромност Ђорђа Бранковића, показану год. 1683. и 1688. у том, што се тада задовољио с титулом угарског барона и грофа, а није тражио, да се он, једногласно за деспота избрани и по чину на деспотски сан узвишени, венчани и проглашени деспот, и од стране римскога ћесара и угарскога краља за таквога изреком призна и приозна, и што се даље задовољио тада с тим, што му се тада од тога истога ћесара и краља потврдио посед баштине и дедовине му, та она три четир диштрикта звана Херцеговина, Срем и Јенополье (Банат и Бачка), а није тражио, да му се уступи и потврди све, што му по праву и закону и уставу као деспоту све српске земље и целога Илирика или бар целог источног Илирика припада.

И зар би њему, који је знао уверити канцелара од Беча ћесара па и самога ћесара и краља о том, да је један његов предак у правој линији, а имено Вук Бранковић Подгоричанин још од првога римскога, ђерманскога или западнога ћесара, Карола великога, постављен био за правога кнеза, или као што данашњи Црногорци изговарају, *књаза* свете римске империје, — тешко било у исто доба истога канцелара и истога од Бе̂ча ћесара уверити и о том, да је он још год. 1663. ваистину и по гласу најдостоверни̂јих автентичких сведочаба од тадашњег ћесарског резидента Христофора а Киндсберг и српскога патријарха Максима I. дана осмога новембра по старом а 18. новембра по новом календару год. 1663. у Дринопољу изданих и од ста̂рих тракијских и мађедонских бољара и митрополита дринопољскога Доситија сапотписаних и печатима утврђених сведоџаба за правог и несумњивога деспота српског, доњне и горње Мизије и целога источнога Илирика изабран, помазан и проглашен био и да по томе њему као Господару Србије, Босне, Мизије, Бугарске, Тракије, сва земља између Осска и Цариграда припада.

Зашто је Ђорђе Бранковић — питам још један пут, — но кога да питам и ко ће да ми каже од данашњих наших писаца и књижевника оно, што не знам и не могу да изјасним себи; та кога другог могу питати и замолити да ми изјасни и каже: зашто је Ђорђе Бранковић г. 1683. онако скроман био, те је притајао и није исповедио канцелару и бечком ћесару Леополду I., да је он управо венчани, проглашени и свестрано признани српски деспот, ком не треба баронство угарско већ деспотство српско и српска деспотовина, ако нећу за објасњење то за-

молити д-ра Стефана Павловића и г. А. Сандића, од којих је први превео Никотово дело „Срби у Угарској“ и поменуту расправу Лауша Талоција „Лажни Бранковићи“ и који је написао на Цвети г. 1889. онај говор, што стоји пред том расправом; а други је превео и издао у „Омладинском календару“ за год. 1872. неку расправу

није исповедио и казао пред канцеларом и пред ћесарем и краљем Леополдом I. да је он још од год. 1663. венчани и признани „од источног хришћанског народа деспот“ и да њему de jure, припада господство над деспотовином српском у најширим границама њеним, а г. 1689., кад баш није била така удесна прилика, као што је била г. 1683., кад је велики везир Кара-Мустафа с преголемом војском турском већ био у Угарској и већ пошао био на Беч, — стао се не само издавати за деспота поменутих земаља, већ и показивати, да хоће и фактички (у самом делу) да влада у тим земљама — у земљама, које су земље Немци од чести већ били очистили од Турака и спремали се, да сасвим из свију српских земаља истерају Турке и заузму их за ћесара римског и краља угарскога, а не за „самодржавног и наследног српског деспота, Ђорђа II. Бранковића?“

Запитао сам, незнајући и од муке што не знам и не могу да себи објасним, запитао сам г. дра Стефана Павловића и г. А. Сандића, да ми они објасне и кажу: зашто је Ђорђе Бранковић године 1683. и г. 1688. у Бечу пред ћесарем и краљем Леополдом I. онако скроман, и стидљив, и зашто је одмах следеће г. 1689. онако свестан дрзновен и продржљив био? — Но ја не могу чекати на одговор и објашњење њихово, јер морам још друго којешта објашњавати, а овде ћу рећи и приметити само ово:

„Да је Ђорђе Бранковић, који је онако скроман био г. 1683. и 1688. г. такав и после г. 1688. и све до кончине своје остао и са без по муке или без сваке муке добивеном баронском и грофовском титулом се задовољио, не би, за цело да не би онако прошао, као што је прошао. Но скромни г. 1683.

и 1688. Ђорђе Бранковић, постаде г. 1689., избезумио се, преврнула му се памет, и мудри и скромни Ђорђе постаде нескроман и немудар и стаде г. 1689. позивати српски народ на оружје и да се купи око њега, деспота илиричких земаља, кнеза светога римскога царства и грофа угарскога, да поврате што је било његових старих од заманде и што је сад његово. Истина да тој нескромности и тој немудрости већ продржљивости Ђорђа Бранковића у год. 1689. имамо да благодаримо, што у повести Србаља у Угарској има глава: „О Ђорђу II. Бранковићу, грофу и деспоту и делима његовим славним,“ али је главу ту српски народ у Угарској скупо, прескупо платио.

По мом скромном мнењу било би боље, да Ђорђе Бранковић није г. 1683. онако заборавао или онако скроман био, те или са свим заборавио на оно, што је било и што се збило г. 1663. у Дринопољу, или што од претеране скромности није могао, да искаже пред лицем силнога ћесара и краља Леополда I. а знао је, и како да није г. 1683. знао, кад је неколико година доцније, и г. 1689 кад је разашиљао оне прокламације на славено-српски народ и кад је писао челобитна прошенија своја и састављао она писма на цареве и поклисаре руске и оне сведочбе, и кад је писао своју кронику и у кроници тој казао целу истину — врло добро знао он, да није он обичан човек, да оци и праоци његови, дедови и прадедови нису били од пука и обични пучани, већ једни краљеви и по неки цареви, други деспоти и кнезови или правије и да не помисли ко, да су јенопољски кнезови били обични сеоски кнезови или градски кметови, прави кнезеви, и да он порекло

своје не води од коренићких Бранковића у Херцеговини или рогатичких Бранковића у Босни, већ да је од куће и лозе деспотске и по томе да је наследни деспот и не само наследни већ да је он и избран свенародно и чиновно произведен и проглашен за деспота, једном речи: да год 1683. није онако скроман или онако заборавaн и забитљив био, већ да се сетио, као што се доцније после г. 1688. присетио, и сетивши се, да је још г. 1683. казао ћесару и краљу Леополду I. целу истину и ко је шта је он и шта је не од јуче и лане, већ још од г. 1663. — боље би било и по њега и по народ овај, чијим се деспотом он доцније назвао.

По њега би, велим, боље било, да је већ год. 1683. признао, ко је он и како је он 1663. год. у Дринопољу у присуству ћесарског резидента Христифора а Киндсберг, и уз саизвољење истог ћесарског резидента, тајно у православној дринопољској цркви проглашен српским деспотом; јер би исповедивши и признавши то одмах и с места свршио био и не би био г. 1689. доведен у искушење, да искочи и јави се „мирови“ као венчани и миром помазани деспот онда, кад је ћесарски ђенералисим, принц Луј из Видина одредио и послао ђенерала грофа Пиколомина, да заузме Косово и малену Бањску крај Косова и Качаник на дну Косова.

И да је г. 1683. казао оно Ђ. Бранковић, влашки посланик, пред лицем ћесара и краља Леополда I., сигурно да не би на крају г. 1689. доспео у Сибиљ, и у пролеће г. 1691. у Беч, после из Беча у Јегар у чешкој земљи и тамо се скончао! Но не само по Ђорђа Бранковића, да би боље било, да није год. 1683. тајио свој високи сан и своје деспотско до-

стојанство, већ би то и по српски народ од г. 1691. па све до данас боље било — бар би једног деспота и то *лажног* деспота мање било у повести нашој и колико би само суза уштеђено било народу нашем, историцима нашим, песницима нашим, новелистама и легендистама нашим и писцима новинарских чланака у листовима и у подлисцима! Но српском народу као да је од почетка суђено, да сузе лије и јаде јадује и да јаде своје казује.

„Српски народ — вели Хиљфердинг — доживео је више туге (горја) него радости; историја му је пуна страдања („бједствији“).“ На кад је српски народ, од кад је српског народа, страдавао и толико страдао, да му је историја пуна страдања, зашто да грозна судбина и зла срећа наша опчини старе наше и нас, те смо веровали, да је *лажни онај деспот* збиља прави последњи наш деспот био и на правди божијој страдао, те смо до Дмитрова дана г. 1689., кад је ђенералисим над ћесаревом војском, Ђорђа Бранковића свезао и под стражом преко направљенога код Кладова на Дунаву моста у Сибиљ отправио, мислили, да се код Кладова несрећнога места, као што стари сад већ господин А. Стојачковић у младо своје доба рече „сунце Србљима на вјекове смркло“ и мислећи тако, непрестано смо и неутешно сузе лили и проливали. „Но сије политическое разсужденије историческому перу не приличестует.“

Ја горе рекох, да Ђорђе Бранковић није се пред лицем ћесара и краља Леополда I. ни г. 1683. *ни г. 1688.* исказао, да је он за српског деспота изабран био. Но наш славни историк Ј. Рапћ друкчије је о том мислио и он у Ч. IV. књизи XI., глави VII. а § 11. противно томе и овако пише: „Да би убо

кто неважное и сумнителное таковое его в деспотство изабраније бити почтил, сам тојже деспот во историји својеј в књизје V. на страње 1768 в челобитној великому Леополду л. 1691. данној, в числе 7. засвидјетелствова, јако по том (то јест после оног избора и венчања у Дринопољу г. 1663.) от всего народа и патријарха Арсенија Черновича при Будином градје потвержден: *иаче же и от самаго кесарја в 1688. љето за деспота признан и потвержден бил.*" Истина је цела, да је Ђорђе Бранковић у својој ћесару г. 1691. из затвора поднесеној молби за ослобођење, у 7 тачци рекао и написао „Tempore, quo Turca apparatum suum bellicum ad oppugnandum Ujvarinum instrueret, ab orientali Christiano Populo cum benedictione Patriarchae Maxim in Illyriae et Mysiarum Slavoserborum et Rascianorum Despotem electus fui: quam meam electionem Patriarcha Arsenius secunda benedictione cum praefato populo penes Budam exulante denuo corroboravit. *Imo Sacratissima Sua Majestas Anno 1688. (dum occasione Legationis Vallachicae in Augusta hac Aula forem) tenore adjacentis Diplomatis, in Copia B. ut dudum jam electum me Rascianorum Despotem pariter expresse confirmativ ac ratificavit*" — али ја те молим драги читаоче, да прочиташ, та потражи у IV. Ч. Раићеве историје у Прибавленију III. на стр. 301—307. или ако не разумеш латински а ти прочитај српски превод дипломе од г. 1688., на коју се Ђорђе Бранковић позива у својој молбеници и у којој он каже ћесару и краљу Леополду, *да је и Он, његово свештењејше величаство године 1688,, кад је с посланством влашким био* на бечком царевом двору дипломом Својом од 20. септ. 1688., Њега, као већ давно изабраног деспота срп-

ског такође изреком за таковог признало потврдило — па ако у дипломи тој нађеш буди какве потврде и признања од стране ћесареве и његовога деспотства, а ти кажи ми у очи што год хоћеш и нагрди ме како хоћеш.

Но ја мислим, да ти у дипломи тој нећеш наћи оно, што Ђорђе Бранковић каже да има у њој и онда ћеш се сам уверити, какав је безочан и продржљив — или не — већ, какав је бедан и сажаљења достојан човек морао бити Ђорђе Бранковић, кад је у челобитној молби својој, којом моли за милост и помиловање, могао рећи, да га је ћесар и и краљ изречно потврдио за српскога деспота, а ћесар и краљ, ком је подастрта молба та, знао је, да о деспотству његову г. 1688. није било ни речи ни помена и да га је он тада само титулом грофа украсио („Te Georgium Brankovich de Podgoricza, omnesque liberos tuos etc. titulo comitum vulgo germanice Graf nuncupari solito, insignivimus, condecoravimus“).

А што каже исти Ђорђе Бранковић у истој челобитној молбеници својој и у истој седмој тачци те своје молбенице, да је избор његов за деспота (а изабран је био, као што знамо, за српског деспота с благословом патријарха Максима од источнога хришћанскога народа г. 1663.) патријарх *Арсеније* поново са својим благословом с народом српским у изгнанству код Будима живећем (дакле год. 1691.) приутврдио, — вољан је био Ђорђе Бранковић у затвору казати и написати то, али сам Арсеније патријарх пише у писму свом (а ти већ читаоче разборити знаш, ко је саставио и Арсенију патријарху подметнуо писмо то и где ћеш моћи наћи и прочитати оно) од 2. јуна 1696., како је „Георгије Бранковић втори“ од ћесарских посланика понукаван

и ћесарском написаном граматом позиван да устаје и диже народ српски, влашки и васколики народ, који стење под игом турским на Турчина душманина свога, те да може, избавивши се од јарма поганскога, по старом уставу свом и обичају своме и по закону вере своје под деспотом својим у отачаству свом живети онако слободно, као што је живео пре, него што је Турчин напао нањ и покорио га, и како је Он, Ђорђе Бранковић, то нукање и позивање Њему, патријарху и свему словено-српском народу објавио, „ми же таковаго кесарскаго вазвештаванија и обештаванија разумевши таштно усрдије приложихом, и по старовременому обичају нашему, аште и тајним зраком страха ради турскаго, *више рекомаго деспотску лозу рода своего собом влекомаго, втораго Георгија Бранковича обштим избранијем именујуште народу нашем деспотом бити нарекохом*; потом елици от народа нашего возмогаху, оружије васпријемшим и са кесарским воинством сачетавшим се, Деспоту от обон пол Дунавскије реки бивајушчому, сиреч от *дакијскије* настојештому, и мње от сије иније страни реки Дунавскије, сиреч от *мисијскије* страни, јединокупно именујемије илиричаскије области, такожде прилежно настојаније приложившуми и многим крвопролитијем народа нашего благонарочито војеваније сатворили сут и даже и до сего времене таково мужаство изсљедствовати непрестано творет.“

У том се писму о не помиње први онај избор и постављење за деспота Ђорђа Бранковића, већ се каже да је истога Ђорђа тада, кад је он јавио Арсенију патријарху и српском народу нашто их позива и шта им обећава римски ћесар (то јест г. 1688.) он, патријарх Арсеније, општим избранијем но тај-

ним зраком страха ради турског, деспотом именовао и за деспота народу српском нарекао; — а друго или треће оно поново благословеније и приутврђенье Арсенија патријарха и народа српског код Будима града г. 1691. опет се у том писму од 1696. и не поминье.

Из свега што је довде казано, види се дакле, да Ђорђе Бранковић, брат митрополита Саве Бранковића, као што није од лозе деспота српских, изумрле с последњим титуларним деспотом Јованом Стефановићем г. 1502. био, тако, да није никада и нигде и ни ким за деспота српског изабран, помазан и проглашен био нити је могао бити изабран, помазан и проглашен за деспота у српској земљи, у коју нога његова никад ни крочила није, или да — крочила је једном и дошао је он на позив ђенералисима принца Луја у табор код Кладова — али је отуда враћен и није се вратио од куд је дошао, већ је отирављен у непело.

Но Ђорђе Бранковић могао је не бити од старе лозе деспотске, могао је не бити миропомазани деспот, па је опет зато и као novus homo и као неосвештано лице могао учинити много и свршити велика и славна дела, и наш прослављени Ј. Раић збиља пише у гл. VII. „о Ђорђу II. Бранковићу, Грофу и Деспоту и *његовим славним делима.*“

Па која су то дела славна тога Грофа Ђорђа Бранковића? „*Многаја и знаменитаја* дјела исљедовал — Ђорђе Бранковић — в животје својем — вели Раић на стр. 99. и 100. IV. Чести; а на стр. 108. пише опет: „но не точију в турском повелителном дворје, но и во иних страна̑х ходатајством својим *преполезњејша дјела сотвори*;“ и даље на стр. 112. примећује Раић: „Прочаја сего достохвалнаго мужа

дјела високаја и услуга всему Христијанскому општеству показанија, не дерзнул би воспомјанути и не вједал би, но понеже он сам (Ђ. Бранковић) пред царским величеством« — —

Но што нас мориш и мучиш с голим речима — много и благоглаголиваго Јована Раића — а не казујеш та многа и знаменита и преполезна и висока дела тога досто- и препохвалног нашег родољупца и христољупца?

У неприлици ти сам, и не знам од куд да почнем редом ређати и лепо ти казивати дела та велика, тако велика и висока и невероватна, и то тим више не знам, како у опште да ти причам о тим делима великим и високим, кад за та дела велика и висока нико други не зна и нико други не пише о њима и не помиње их, доли једини творац и изсљедователь тих многих знаменитих и препохвалних дела. Раић, наш блажени Раић није због тога, што о тим великим и славним делима Ђорђевим сам Ђорђе и само он а други нико не пише — блажени Раић, се због тога није нашао ни у каквој неприлици, као што се ево нађох ја неблажени, те баш не знам од куд и како да почнем. Шта више, Раићу је баш то, што о делима великима, делима славним Ђорђа Бранковића, пише сам Ђорђе Бранковић и што за та славна дела Ђ. Бранковића не зна нико други, осим њега самога, добро дошло — јер и то сведочи и то јемчи, да је истинита прича та о славним делима Ђорђа Бранковића.

Ево само како пише о једном од оних славних дела нашег Ђ. Бранковића. Реч је о објављивању и растуривању ћесарске позивнице, управљене источном народу који стење под игом турским (Ч. IV.

131. и 132.) и ту вели Раић: „Деспот Грамату кесарскују со собоју принес, всему народу восточному под игом турским стењашчему, тајно објављал, похваљал царево намјереније и милост, и к воспријатију оружија противу Турков устремљал, *јакоже сам негдје хвалитсја, идјеже лжа и велхваленије мјеста не имјејет*. Јего словеса сут, по том великому Леополду предложенаја: „Милостиво позивателнаја писанија вашего величества чрез вашего Резидента в Царјеградје всему восточному народу јако *Греческому* тако и *Влашкому*, и Сербскому и Болгарскому в точном преводје раздавах, и тому их, да не устрашатсја под милостивују заштиту вашего цесарскаго величества подклонитисја, их ободрјах, всја им тамо писанаја објештанија и свободи вјерно предложив, устремих и понудих, и прочаја". (Illud a. 1688. emanatum et mihi extradum benignissimum mandatum Sacratissimae Caesareae Majestatis Vestrae (којим се обећавало од стране ћесареве свему источному народу (Грцима, Власима, Србима и Бугарима) оно што се и у прогласу ћесара и краља Леополда на те народе од 6. априла 1690. обећава) ubique locorum tam in provinciis Illyricis quam Graecis, *et vel maxime in Vallachia*, tum lingua Graecia, tum illyrica divulgavi et publicavi, atque per dictum clementissimum Mandatum ex motivis in eodem relatis, totum Orientalem populum Christianum sub jugo Turcarum gementem ad Devotionem Majestatis Vestrae concitavi et animavi).

Ђорђе Бранковић каже дакле, да је он позивницу ћесара и краља Леополда од г. 1688., управљену на источне хришћанске народе, на Грке, Влахе, Србе и Бугаре у тачном преводу растуривао и објав-

љивао велике милости и слободе које им је обећавао велики ћесар и краљ Леополд, и које ће за цело уживати, ако устану против Турчина, стресу са себе јарам турски и Њему се подложе, и да је он побуђивао и соколио те народе, да се ставе под крило и заштиту ћесареву. А да је он, Ђорђе Бранковић, збиља то и тако радио, то каже сам Ђорђе у познатој нам молбеници својој од 1691. ћесару и краљу Леополду, у 6 тачци те молбенице. И кад то сам деспот Ђорђе каже, — *кад се Ђорђе тим делом својим у челобитној својој молби пред лицем самог ћесара и краља хвали „идјеже, — као што Раић каже — лжа (лаж) и велехваленије мјеста неимјејет,“* то ко да не верује Ђорђу, и ко сме казати, да Ђорђе лаже кад каже, да је он преводио и у тачном преводу раширивао онај мандат ћесарев, да је бунио и одушевљавао оне источне народе, да устају на Турке и да је склонио те народе, да се ставе под крило и заштиту ћесареву?

Јест истина, Ђорђе се хвалио тако; Ђорђе се хвалио у истој молбеници, да је *он великог везира*, кад је турска војска освојила Ујвар (Neuhäusel) у Угарској 28. септ. 1663. и спремала се да отме и друге градове, одвратио од тога, и присаветовао и склонио великог везира турског, да с римским ћесарем мир или примирје учини (Вашварски мир од 10. авг. 1664. г. на 20 година склопљени). (Раић IV. 108. и 112.). „Но ко се хвали, сам се квари,“ каже српска пословица.

Да се Ђорђе није толико хвалио, може бити да би му се у нечему могло и веровати. Али који се хвалио, да произлази од деспотске лозе, и да су му многи његови преци били кнезови или кнежеви или

најбоље по црногорски кньазеви или принципи светог римског царства; и који се даље хвалио, да је он, кад му је било тек осамнаест година од рођења, венчан, помазан и проглашен тајним зраком у Дринопољу у присуству ћесарског резидента Христофора а Киндеберг за српског деспота, дне 8. новембра 1663. — то како да таквом хвалцији и хвалисавцу верујеш, што је сасвим невјеројатно, и како само да верујеш њему, кад каже, да је он, тек што се као нови ђак и придодани ердељском капућехаји тумач окренуо у Дринопољу, великог везира Ахмеда Ћуприлића после освојења града Ујвара (28. септ. 1663.) од даљег напредовања одвратио и наговорио и преко својих пријатеља склонио великог везира, да даље не иде већ пек мир склопи са римским ћесарем, што је велики везир и учинио и мир с Немцима склопио дне 10. авг. 1664. год.?

Велики везир Ахмед Ћуприлић освојио је 28. септ. 1663. Ујвар и после још неке градове у Угарској и вратио се с војском на зимницу у Београд и у мају 1664. кренуо се опет с војском у Угарску да разори Зрински град — кога је и разорио и кад је с војском био на Раби реци, потучен је у бој код св. Готхарда 1. аргуста 1664. а 10. августа те исте године закључен је вашварски мир на 20 гогодина — и Ђорђе Бранковић каже у молбеници својој од 1691., каже дакле по истеку 27 година тога мира, цару и краљу Леополду I., да је он онај момак био, који је одвратио турског великог везира од даљег ратовања и наговорио га, да склопи онај по ћесара и краља угарскога и по Угарску не баш славни и пробитачни мир у Вашвару (10. авг. 1664. г.)

Момче — ђаче придано Петру Јанху, ердељском резиденту у Дринопољу, дакле тада „момче дринопољче“ и момче, које је у јуну месецу 1663. год., кад се с Давидом Рожњанјем такођер ђачетом ердељским нашло у турском табору код Осека, може бити и видело али само из прикрајка великога везира турског и серашћера над турском војском, Ахмеда Ћуприлића, и то момче да је после четири месеца и кад се град угарски Ујвар предао турској војсци *28. септ.* 1663., наговорило тога великог везира, да учини примирје с ћесарем и краљем Леополдом I. — О Јоване Раићу — не кажем пречасни и преподобни Оче Јоане — јер Раић није био, кад је писао и свршио своју историју „Славенских народов“ ни преподобан а још маже пречастан јеромонах и архимандрит, већ прости свршени богословац — о Јоване Раићу, баш си блажен био кад си из кронике „деспота Георгија II. Бранковића изводио и писао повест о том Грофу — „деспоту“ и његовим славним делима „с верoју и љубовију,“ с толиком вером и с толиком љубављу, да си веровао, да си му могао веровати и то, да је он г. 1663. у толикој части и милости у великога везира био, да „не точију в турском повелителном дворје, но и во иних странах ходатајством својим преполезњејшаја дјела сотвори — и јегда велики везир од христијанских рук Ујварски град похитил бјаше, и со всјеми силами на прочија гради ополчашесја, тогда он — Георгије Бранковић — со своими јему во благосогласујуштимисја великаго везира отвратил од намјеренија того и совјетовал јему, да с римским кесарем примирителнија завјети сотворит!“

Јован Раић није био у пратњи великога везира Ахмеда Ћуприлића г. 1663. и 1664., није ни живио у то време и није дописивао с поменутим Ђорђем Бранковићем, ђаком и тумачем ердељског капућехаје на царевој порти у Једренету.

Јован Раић није очима својим ни видео нити је у животу познавао ни Ахмеда Ћуприлића ни Ђорђа Бранковића, јер се тек 1726. родио а год. 1768. свршио своју историју „славенских народов,“ и кад је Јован Раић писао повест о Ђорђу II. Бранковићу, Грофу, десноту српском и о његовим славним делима, није других повесничких извора за ту повест имао осим кронике истога Ђорђа; — али је Јован Раић веран био и свему, што је Ђорђе Бранковић о себи написао, све му је веровао он, а с њим су веровали и сви потоњи наши историописци: наши Стојачковићи, Крстићи и т. д., наши Сандићи и остали легендописци.

И зато што су Стојачковићи, Крстићи, Сандићи и остали историописци и легендописци с Раићем веровали и они, зато су и они свиколици блажени по оном: „Блажени не видјевши и вјеровавше!“ Они свиколици блажени — а једни неблажени ја, јеретик, који мислим да за писца историје светских догађаја није баш толико ни нужна вера, већ друга нека умна сила.

Но и ако ја данас тако јеретички мислим и све се више утврђујем у тој јеретичкој мисли и гојим ту јеретичку мисао; и ако ћу целу истину да кажем, то признати морам, да сам тако мислио и тако исповедао и од пре, од вајкада и од када себе знам зато ипак не злобим и не завидим оним верницима и блаженима због њихова блаженства.

Помињући по челобитној молбеници грофа Ђорђа Бранковића „славна и висока дела тога достохвалног мужа,“ истиче даље Раић (Ч. IV. 112.) „во втором паки пунктје описујет он — Ђ. Бранковић — јако тајнија и злоковарнија совјети *Седмиградцев* резиденту цесарскому а Киндсберг в Цариградје открил.“

Но Раић није ни тачно ни потпуно казао, шта је рекао Гроф Ђорђе у поменутој тачци, а на име, да Ђорђе помиње као заверенике и ребеле *великаше из Угарске*, и да су ти завереници тражили помоћи у Турака против свога краља *и то тада, када је велики везир турски описо био Ујвар (Neuhaüsel) у Угарској*, и да је он, Ђорђе, заверу ту угарских магната и њихове махинације против свога краља тадашњем ћесарском резиденту на Порти царевој открио, и о том писмену сведоџбу од истог резидента добио, коју је сведоџбу он, Ђорђе, г. 1688. кад је с влашким посланством у Бечу био, у министарској једној конференцији показао и продуковао, и која му није враћена (в. Раић Ч. IV. 312 и 320). То је Гроф Ђорђе написао у поменутој тачци своје молбенице од г. 1691.

И на то имам приметити *да тада, кад је турски велики везир оседавао Ујвар* (г. 1663.) ћесарски резидент на Порти царевој није био Христофор а Киндсберг, већ Симеон Ренингер. Но и овај није у време опсаде града Ујвара боравио на Порти царевој, већ у стану великог везира турског у Угарској. Ако је дакле наш Ђорђе какву заверу угарских великаша открио ћесарском резиденту *Христофору а Киндсберг* то је могло бити само у времену између г. 1672., које је године исти Христофор дошао за резидента ћесарског на Порту цареву, и г. 1678., које је умро он.

Ето како се Гроф Ђорђе опет заплео, те тврди нешто, што није могло бити. Но Христофор Киндсбершки, ћесарски резидент на Порти царевој од г. 1672—1678. знао је и имао је прилике познати нашег Ђорђа Бранковића, но познавао га је с друге стране. Јован Бетлен, писац „Historiae rerum Transilvanicarum ab a. 1662—1673., штампане у Бечу 1782. познавао је такође нашег Ђорђа и помиње га под г. 1667. у I. делу на страни 326. и даље, а у другом делу под г. 1671. стр. 159. и даље и под г. 1673. стр. 359., 368., 385. 403. 460. и даље. Презиме му се у том бечком издању пише разно: Brenkovics, Breindovics и Brankovics *interpres*.

На поменутој страни 403. и 404. II. дела пише Јован Бетлен: да је једног дана у другој половини године 1673., резидент краља угарског на Порти царевој (а то је био Христофор а Киндсберг) намирисао и дознао, да Ђорђа Бранковића крије велики везир на Порти, и да се он само назива „придоданим тумачем сталном посланику ердељском, а у ствари да у потаји друго нешто ради, а наиме, да шурује с угарским дебеглицама и да за њих ради код цареве Порте („Residens regis Hungariae Georgium Brenkovicsium per supremum vezirium in ottomanica Porta hactenus occultatum non Principis Apafii ac regni Transilvaniae continuo oratori esse adjunctum, sed separatim et quam occultissime aliis insudare rebus exulum Hungarorum *(ut revera erat)* rem tractare subolefaciens, vehementer commotus"), тражио је, да се поменути Ђорђе Бранковић одма одстрани и вечитим затвором казни („jubeat cum in *perpetuos conjici carceres"*). Велики везир обећа ћесарском резиденту да ће учинити што се захтева, а тим обећа-

њем ублажи ћесарског резидента, али одмах преко свога ћехаје поручи Бранковићу да оде до ћесарског резидента „multisque maledictis coram coafficiat exules illos Hungaros, quibus adjunctus, ottomanicam Portam adierat, persuadeatque negotis corum nunquam amplius se admoturum manus.“

Ђорђе упућен и настављен везировим ћехајом, извршио је што му је наложено quam subtilissime то јест грдио је, како је боље умео, и проклињао пред ћесарским резидентом (Христофором а Киндсберг) угарске незадовољнике и добеглице, те обећао и дао реч резиденту: да се никад више у те послове неће мешати, „quibus auditis — додаје Бетлен — eius (residentis) elanguit fervor.“

То је било, као што је горе речено године 1673. Но да ли је Ђорђе и одржао своју реч? Ја то не знам. Али то се и не пита, већ се пита само: да ли је Ђорђе Бранковић истину казао тврдећи, како је он г. 1663. неку заверу угарских незадовољника ћесарском резиденту на Порти царевој Христофору а Киндсберг открио, па да је то њему исти резидент писмено потврдио. И видели смо, да Ђорђе Бранковић није истину говорио, кад је то писао.

Но узмимо, да је Ђорђе збиља г. 1663. учинио оно, што каже да је учинио, то јест: да је он као тумач придодан *ердељском посланику*, открио ћесарском резиденту на Порти царевој неку заверу угарских незадовољника. Но открићете то, да ли је то „славно и велико дело?“ На то нека одговори онај који верује и пише: да је Ђорђе Бранковић био од лозе деспотске, и да није био пробисвет и пустолов, већ у истини велики муж, који је свршио велика дела.

Ја се нисам могао уверити ни о једном великом и славном делу Ђорђа Бранковића. Тражио сам, годинама сам тражио и трудио се, да се уверим ма о једном само славном и великом делу његову, па нисам могао. И ја и данас не знам за какво дело његово, с обзиром на које је он могао г. 1683. постати бароном, а 1688. грофом краљевства угарског.

Ту сам лане стао и застао, те даље ни корака не могу. А имао бих још што — шта рећи о Ђорђу Бранковићу.

Приопштићу још само повест „о случају нешчасливом,“ који је задесио Грофа Ђорђа Бранковића код Кладова, а коју вадим не из штампане Рајићеве историје, већ из рукописне његове повести „изјате из историје графа Бранковича не дља опшчества и проглашенија, но дља приватних потреб и историческија вједомости.“

Повест та гласи:

„Јегда сија в наших странах тајно совершахусја, в тајаже времена в царствујушчем градје Москвје римскаго кесарја посланик, именујем Курц*) и француског краља другој, зовом Даумон трефилисја. В' частих својих разговарах и сије његда лстивим вимислом својим искушенија ради, или иној којеј невједомој причини рекл Француз к цесарскому посланику, аки би тогда царствујушчи Петр и Јоан Алексијевичи, отлучас от содружества христијанскаго и сојуза римскаго кесарја, тајним изложенијем с турским и татарскими обладатели против западнаго христијанства, јединосогласије учинили. Разумјев та-

* Ћесарски посланик Јован Курц приспео је у Москву тек г. 1691. (в. Каптеревов чланак, који ћу ниже поменути, као и Dr. A. Brückner-a: Peter der Grosse. Berlin 1879 S. 117.)

коваја Курц, тој час о том кесарју извјестил. Разумјевше же паки господари всеросијски таковија их сумозбродија разговори, разгњевавшесја вељели им тогоже часа за границу вибратисја.

Междутјем њекто *Исаија*, пореклом *Бели**), Свјатија Гори архимандрит, муж преподобија ради и благоразумија мало не всјем христијанским књазем знајем, милостињи ради шествују чрез влахозапланинскују државу в московскују област, свернул и ко књазу Шербану Кантакузену, от него же честно прињат и с грамотоју поздравителноју к Государјам всеросијским отслан, јуже он архимандрит царским величествам с подобајушчеју честију зручил. Потом довољноју милостињеју одарен, архимандрит Исаија и посланије к Шербану отвјешчателноје от Государеј пријем, во своја возвратитисја намјерјаја, страха же ради татарскаго не смјеја чрез Молдаву шествовати, на Полшу и Седмиградије пут свој направил. И прошед с миром даже до града *Брашова*, тогда великому во всјех, њемецкој, угарској и полској областех возмушченију бившу. Најпаче же велије смјатеније бјаше в римском кесарствје о неправедном посланика Курца доношенији. Сије посланиче доношеније јегда промчесја помежду началниками кесарскога војинства, тиј же паки согласшесја со зломислениками славеносерпскаго народа и валахијскаго и всего восточнија церкве православија, паче и паче начаша кови плести и новаја њекаја никогда неслишанаја замишленија. Первјејши и главњејши супостат и навјетник бил угарски полковник Владислав

*) Упор. у 23. књизи Летописа „М. С.“ писмо тобоже патријарха Арсенија Црнојевића од јуна 1696. стр. 68—72. и у „Споменици из будимског и пештанског архива,“ Ч. IV. 123—126.

Чаки, забив превеликаја благдјејанија деспотова в Цариградје и самоје освобожденије от уз и темниц. По оному злому и неправедному посланикову извјестију прибавив: „Јако војевода влахозапланински Шербан Константин*) и серпски деспот Георги Бранкович с народом својими, с *турскими* и *татарскими* обладатељми једносогласије имјејут. Јегоже ради дјела *и патријарх сериски к' московскому царству њекојего архимандрита Исаију отсла*, јако да би и московскоје царство противу римској империји устремити. И частократно чрез седмиградску државу во Влахозапланинску посолством проходја, јединожди в' Брашовје обрјете архимандрита Исаију от московских стран возвращчајушчасја. На негоже напрасно и разбојнически напав, всја јего вешчи в' пљен взја, а самаго под караул постави, и силним истјазанијем взиска московских царей Грамату, јуже нарушив купно со архимандритом во велики Сибињ отсла, гдје во узи архимандрит вмјешчен бист. О сем злом доношенији посланика Курца и наплетенији Владислава Чаки крајње невједаху ниже деспот ниже влахозапланински војевода.**)

Тоја весни и цјелаго љета, даже до јесени, шчастљивим оружјем во своју област покориша њемецкија сили не точију *нишкија и видинскија* страни, но и до Никопоља и Софији простирахусја, јако мало

---

*) У „Прибавленија к изданију творениј свјатих отцев," за год. 1889. Част 44. има чланак Н. Каптерева: „Пријезд в' Москву павловскаго атонскаго архимандрита Исаија в' 1688. году с граматами от прежде бившаго константинопољскаго патријарха Дионисија, *сериског патријарха Арсенија и валахскаго господарја Шчербана* с' просбоју, что би Государи освободили их от турецкагоига."

**) Види у штампаној историји Раићевој ч. IV. (II. изд.) стр. 133. и даље (Гл. VIII. §§. 15. и 16).

не всју славено-серпску државу от јарма тиранскога освободиша. Досјазаху ешче до границ славено-*болгарских* и славено-*македонских* и славено-тракијских, обаче војеноначалници њемецки на деспота и војеводу Шербана и на православије наше не весма мило смотрјели. Имже тогда первоначалствујушчи вожд бјаше књаз Лауш Вилхелм Баденски, иже престав от пљененија и запушченија турских градов, на зимишче во влахозапланинскују земљу прибрати тшчашесја; но ни тољ зимнишча ради, јако в тих странах пребивајушчих књазеј православних лестнаго ради јатија, јакоже по том јавствено показано бист.

Јегда же приде тамо деспот, воспријат бист от Њемцов јакоже говорјат neutraliter (ни сјак ни так); јако деспот от фелдмаршала састанија и разговора требовал, отвјешчано јему, что кесарски намјестник бољезнујет, да дожидајет дондеже пооздравјејет, и просимоје улучит. И тако мјесто јему опредјелено при генерал-комисарје, зовомом форштер-комисар. И при јего шатрје други велики шатер распенше деспота в' оњ вмјешчајут; трапезу же имјети с форштером уреждено бист. Сим дјејствијем лестнују љубов деспоту показоваху, пока мост приуготовитсја. Готову уже бившу тому, табор свој фелдмаршал от Кладова к мосту тому преведе, и деспота пресељајут. По преселенији том дњу уже минувшу и ношчи начавшеј позван бивајет деспот ко кесарскому намјестнику, обаче с њим не видесја, но њекоторому приготовленому числу воинства повељено бист, да деспота с јединим точију служитељем первјеје чрез привјазани мост во ершавски град скоро отвезут.

Њекоторим днем минувшим такоже малим числом њемецких војев относим бивајет деспот во велики Сибиń, идјеже под совершени караул јего взјапа јакоже и Исаију архимандрита. Утру свитајушчу по преселенији деспота, и цесарски намјестник с војинством својим чрез тој мост прешедше во влахозапланинску државу в' називајемо погранично мјесто Чернец приспјевајут. А от тол звјерски рикајушче всју земљу и двор бранковански опустошаваху, в' толикој гордости и надменији, јако и на самаго Бога неподобнаја, паче же богохулнаја словеса произношаху сија: „Jam in posterum habeat se Deus neutralem et solummodo permittat Turcas ad nos, Sufficientes sumus ad coercendos et expellendos eos.“ Ини же во злобје хваљашчесја вокслицаху; „Ubi magnus ille Turcasum fastus, quonam ille . . . devenit.“ В' том же бјешенији церкви и монастири и гради во влахозапланинској државје сушчија запустјенију предаваху.

Тогда во серпској от Турков освојеној области началствовал генерал Пиколомини и тол свирјепо поступал с христијанами равно јакоже и с Турками; обаче праведни суд божји неукосни отмстити невиности људеј христијанских јего грозноју смертију истреби (19. нов.), а воинство јего, воздвиг паки Турков, поби и распуди, и Белград Турком возврати.

Между тјем јегда деспота заарестовали, Арсениј III. Чарнојевич, славено-серпски патријарх с' народа болшеју частију от деспота уже добрје утверждена и присовјетована, да не устрашитсја на царску паролу и твердоје објешчаније под зашчишченије јего вдатисја — не вједушче же деспотова во вјек заточенија ниже в' њемецком таборје јего заустављенија,

но надјејушчесја что деспот начатоје дјело благополучно окончит и с ними в немецких странах вкупје жити и ими обладати будет — на сију страну преселили (в љето 1689).

В тоже прољетњеје времја јешче злобам злоби придајушче, један от завистников вишеречених Антидиу Дуно, пресвитер латински, кесарским повељенијем в' Сибињ приспјевајет, идјеже деспот Георги и Исаија архимандрит затворени бјаху, иже о помјанутих московских странах насиловатељье изтјазајеми бивајут. Они же, јакоже о том ничего не вједушче, ничего не отвјешчаваху. Потом пресвитер они первјеје отшед ко архимандриту, смертоносње прешчаше јему глагоља: по огњеном мученији тјело твоје на многи части раздробљено, псом и птицам небеским повержено будет в' сњед. Тјемже звјеро-образијем и на деспота напад прешчаше. Таковаја услиша от њего деспот отвјешча јему: вјем јако јединоју смертнују чашу испити ми подобајет, на сије бо и родихсја; обаче ашче кромје божија опредјеленија рукоју твојеју сије мње случитсја, кров моја на тебе и на твојих јединомисленикови. Пресвитер паки рече јему: не на мње но на тебе. Деспот повторјаја тојеже рече: не на мње но на тебе. Тако да трикрат један на другаго кров налагаху. Посље того прерјеканија болше уже невидим бист пресвитер. По третијем дни сего грозњејшаго изтјазанија, архимандрит от сибињскаго града в' Беч отсилајетсја.

Минувшеј јединој седмици и деспот за архимандритом тудиж сослан бист в' прољетњеје времја 1690 года, идјеже особње затворени пребиваху: деспот убо близ кесарскаго двора в' њекојем домје, зовомом domus hospitalis закључен и тамо кормим

пребиваше, а архимандрит скудним учрежденијем еле живот прикомрљаше, в' мерзост бо, јакоже и до днес духовни наш чин имјејаху.

Услишано бивши у их величеств цареј московских архимандриче закљученије во Вијење их ради грамоти, милосердствовавше о нем и собољезновавше, о освобожденији јего римскому кесару грамоту посилајут. И таквим способом једва от уз и темници освободисја. А о деспотовом арестје их величества ничего не вједјаху; может бити купно би и јему руку помошчи, јако милостиви Государи, не отказали. Тако бо покривајемо било јего заарестованије политических ради вин, да би никому о том от иностраних високих лиц не вједомо било.

Возврашчсја убо архимандрит Исаија во влахозапланинску во букурештској митрополији мало по том пожит о Господје успе.

* * *

Зашто је Гроф Ђорђе Бранковић ухваћен и зашто га нису пуштали на слободу до смрти, која га је постигла 19. дец. 1711. у Јегру граду у Чешкој?

Зато, што је:

1) био лажа, те се градио оним и издавао се за онога, што није био, о чем се сваки, који само хоће, и из ове књижице лако уверити може; што је

2) видећи, да су му се лажи и измишљотине његове на двору ћесарском примиле, и да је лажима и измишљотинама постигао нешто, и мислећи да ће излаганим достојанством и присвојеним титулама наћи вере и у лаковерног српског света, *стао радити на своју руку и за свој рачун, за своје господство*

*) Види у Историји Раићевој IV. 145. (Гл. IX. § 6).

против смерова и интенције владе, којој се био предао, и којој је посветио био своју политичку радњу; као што се то види из кореспонденције ђенералисима принц-Луја Баденског и ћесара Леополда I. (в. Die freiwillige Theilnahme der Serben u. Croaten etc. Wien 1854. стр. 99, 100, 120—204.) и из прогласа и писама његових, која су растуривана по српској земљи; и што је

3) влашки радио и дволично са влашким војводом Шербаном Кантакузином год. 1688., преговарајући у исто време и тражећи протекције и заштите и у ћесарског двора и на двору руских царева (в. Geschichte der Moldau und der Walachei von Herrn Carras 1789. стр. 70; Engel's Geschichte der Walachei стр. 327.; С. Н. Палаузова: Румунскија господарства, Валахија и Молдавија. С. Петербург 1859. стр. 51—55., а сада нарочито у „Прибавленија к изданију творенији свјатих отцев Ч. 44. чланак Н. Каптерева: „Пријезд в' Москву павловскаго атонскаго монастирја архимандрита Исаији в' 1688. году с грамотами от прежде бившаго константинопољскаго патријарха Дионисија, сербскаго патријарха Арсенија и валахскаго господарја Шербана с просбоју, что би государи освободили их от турецкаго ига).

Из тога Каптерева чланка а особито из усменога казивања посланога од поменутих лица у Русију архимандрита Исаија, које је усмено казивање забележено било у „посолском приказу“ у Москви, види се јасно, да влашки војвода и поменути патријарси нису само у Русији тражили помоћи против и ради ослобођења од Турака, већ и против друге опасности, која је претила источном хришћанском народу и целом православљу од продирућих и на-

предујућих западњачких сила — млетачке и ћесарске војске, а нарочито од ове немачке и католичке силе, која је у ослобођеним од Турака земљама стала одмах затварати и рушити православне цркве и принуђивати православни народ на унију (стр. 278—284). „А когда им римљаном — казао је 13. септ. 1688. исти архимандрит Исаија у име поменутих лица, који га послаше у Русију — посчастит впред, и что ньечто главнаго с Турчином учиньат и под своју власт православно-христијанскија земли изпод ига турскаго достанут, или Цариград возмут, то они православније христијани всје вишепомјанутије земљи в пушчују погибел нежели под Турком придут и вјера свјатаја православно-греческаја всја погибнет и искоренитсја, понеже римљане свјатија монастири и церкви обратјат на костели а иних принудјат в' прокљатују унију, и горшаја им будет бједа последњаја нежели перваја и т. д. и т. д.

У „посолском приказу“ у Москви казао је Исаија архимандрит: да је он са дружином својом из Цариграда пошао на пут у Москву 14. маја 1688. и то једанпут каже исти Исаија у „посолском приказу,“ да су њега послали руским царевима садањи цариградски патријарх Јаков и пређе бивши патријарх Дионисије и све духовенство и сав православни хришћански народ под турским игом, и влашки господар Шербан и архиепископ српски, наречени патријарх, и сви Срби и Бугари, и Власи и Молдовани, а други пут: казао је у истом посолском приказу, да су њега послали из Павловског монастира по светогорском обичају с благословном граматом у Букреш господару Шербану *ради милостиње и мирнога пролаза кроз земљу његову у Русију*; но у Букрешу да

га је задржао поменути влашки господар и натурио му да понесе оне грамате, управљене руским царевима. Види се да Исаија шепртљи, говорећи данас овако а сутра онако (упор. у чланку Каптеревом стр. 278. са стр. 313.) т. ј. да га је влашки војвода Шербан задржао 10 дана у Букрешу, и да га је исти војвода са патријархом Дионисијем скоро силом принудио, да понесе у Москву царевима руским грамате. Грамата Шербана војводе била је од 4. јуна 1688., а патријара Дионисија од месеца јуна, те и грамата патријарха српског Арсенија од 25. маја исте 1688. године.

Архимандрит Исаија не каже, да је путујући из Цариграда у Москву ударио био на Пећ и из Пећи понео грамату патријархову, писану 25. маја, већ помиње само на свом путу Букреш, и да су му у Букрешу уручене поменуте грамате. А како је доспела грамата патријарха Арсенија, писана *25. маја* 1688. у Букреш, и бог зна, да л' није она скована у Букрешу? Бранковић каже, да му је патријарх Арсеније писао епистолију дне 5. маја 1688. И ако је збиља патријарх Арсеније писао Ђорђу Бранковићу ту „епистолију,“ те благословио намеру Ђорђеву, и ако се даље из те „епистолије“ као што Раић мисли, види, да је патријарх споразуман био с Ђорђем у том, „јеже извести и освободити народ српски испод ига турскаго и подклонитсја под крило милости и зашчишченија *милостивејшаго Императора Леополда*; то како је могао на двадесет дана после тога писати грамату царевима руским Јовану и Петру Алексијевићима, и сагласити се са Шербаном војводом и патријархом Дионисијем, да се преко архимандрита Исаије обавесте цареви руски о правом стању ствари, и каква опасност прети хришћанским

народима у Турској и православљу од стране римљана и римских попова, који су узастопце следили војску ћесареву — ако руски цареви не предваре ћесара римског, те даљем продирању његове војске у турску царевину не стану на пут.

Па тај исти Арсеније патријарх, који је год. 1688. знао каква погибао прети православију, ако ћесаревци коначно победе Турке, — како је могао г. 1689. пристати уз ћесаревце и наговарати народ да се диже и војује с ћесаревцима против Турака, и да после, кад Турци победише и потиснуше ћесаревце преко Саве, дође с многобројним народом под крило ћесарево?

Но овде није говор о Арсенију патријарху и о његовој грамати од 25. маја 1688., већ се пита: зашто је следеће године уваћен и под стражу стављен и под стражом отправљен најпре у *Сибиљ*, а после у Беч Гроф Ђорђе Бранковић, који се назвао деспотом српским?

Ђорђе је знао и морао је познавати горепоменутог архимандрита Исанију, и знао је ради чега је, архимандрит тај, управо послан био из Букреша у Московију. Али је то исто знао и Каравлах *Константин Балачан*, зет влашкога војводе Шербана Кантакузина, који је војвода напрасно умро 29. октобра 1688., а за војводу изабран Константин Бранкован, Шербанов сестрић. Поменути Константин Балачан мрзећи на новога влашког војводу, оставио је био Влашку и мутио је по Ердељу, тражећи прилике да досади његову војводи.

У то време, а наиме у месецу фебруару 1689. отпуштен је архимандрит Исанија с писмима или одговорима руских царева на горепоменуте грамате

војводе Шербана и патријараха Дионисија и Арсенија. Прошавши Пољску и Угарску, стигао је био у Ердељ, у град *Брашово* (а не Брајилово — као што пише Н. Каптерев), но ту буде заустављен и писма, која је из Русије носио са собом, одузета од њега, отворена и протумачена. Поменути Константин Балачан с грофом Ладиславом Чакијем вребао је на архимандрита и проказао га ћесарским ђенералима у Ердељу, Ветеранију и Хајзлеру. Из Брашова отправљен је архимандрит Исаија у *Сибињ* и држан је тамо и испитиван дуго време и дочекао је тамо, док није и Гроф Ђорђе Бранковић допраћен под стражом у Сибињ, у новембру 1689.

На ђенерала Хајзлера тужи се и Исаија и Ђорђе Бранковић, али се Исаија највећма жали на Каравлаха Константина Балачана, да га је оклеветао код ћесарских ђенерала, а Ђорђе Бранковић на ердељскога грофа, пуковника Ладислава Чакија, свога клеветника. Но *Балачан* и *Чакија* знали су се и радили су договорно.

Из испита са архимандритом Исаијем предузиманих у пролеће и у лето г. 1689. морало се дознати нешто, што је бацало сумњу и на грофа Ђорђа Бранковића због шиљања архимандрита Исаије у Московију. Ђенерал Хајзлер шиљући извешћа ђенералисиму Лудвигу Баденском г. 1689. помињао би чешће у извешћима својим и Ђорђа Бранковића те да треба припазити нањ „indem er wegen allzu genauer Correspondenz mit dem Fürsten aus der Walachey nicht wenig suspect ist.“

У октобру месецу дошли су у Кладово маркграфу Лудвику Баденском ђенерал Хајзлер и Константин Балачан, који је кушао да преко ђенерала

Хајзлера убеди ђенералисима: да је преко нужно, и да неће бити тешко заузети и посести Влашку (в. Енглову историју Влашке стр. 337). После неколико дана уваћен је Гроф Ђорђе Бранковић, свршивши течеиије своје.

И би ли руски главнокомандујући у сличној прилици друкчије радио, него што је радио ћесарски ђенералисим с Ђорђем Бранковићем код Кладова?

А што је Ђорђе Бранковић више година држан у Бечу и није пуштан на слободу — биће сам он крив. Ђорђе и у затвору није престао називати се деспотом српским, постављати тисућнике српској милицији као деспот, судити и расправљати спорне ствари међу Србима као српски деспот — бар није престајао таке грамате „као самодржавни деспот“ издавати. Па ко би таког уврнутог човека и могао пустити на слободну ногу?

II

АРСЕНИЈЕ ЦРНОЈЕВИЋ, ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

О патријарху Арсенију III. писао сам колико и како сам знао и умео у књижици „о Пећским патријарсима од 1557—1690. г. у Задру 1888.“ Ни данас после четир године не знам ти нити што више нит' што боље рећи и написати о том Арсенију III.

Само сада могу још да додам грамату или писмо његово, писано 25. маја 1688. и послано по архимандриту Исаији у Москву руским царевима, Јовану и Петру, Алексијевићима, на које је писмо био одговор писмо оно, што га је Јосиф Фидлер у Slavische Bibliothek II. Band. 282—285.“ приопћио, и које сам ја у поменутој књижици на стр. 87. и 88. поменуо.

Грамату патријарха Арсенија III. од 25. маја 1688. издао је први Н. Каптерев у књизи, коју сам напред у одељку о Ђорђу Бранковићу поменуо — но питање је, да ли је Рус грамату верно са оригинала преписао и приопћио? Ја бих, бар што се начина писања тиче, рекао да није.

1.) Писмо то патријарха Црнојевића у српском, добротом г. ђимназијског учитеља Јована Максимовића зготовљеном, преводу гласи овако:

„Благочастивјејшим, тишајшим, самодржавњејшим, пресветлим и у Христа Бога благоверним го-

сподарима и царевима кнезовима, господару цару и великом кнезу Јовану Алексијевићу, господару цару и великом кнезу Петру Алексијевићу све велике и мале и беле Русије Самодршцима, и многих држава и земаља источних и западних и северних баштиницима (отчичам и дједичам) и наследницима и господарима и обладатељима, од Бога венчанима и од Бога штићенима, светломе скиптру свете и православне вере Христове, стараоцима о људским животима, јединим правоверним и победоносним и над многим царевима узвишеним царевима и т. д. и т. д. поборницима за божаствене цркве и за часни крст и просвећење православних у славу и утврђење благочестивог вашег царства, на победу злочестим Богу противним народима, а на похвалу и помоћ свима православно верујућим благоверним хришћанима.

А за овим нека је на знање пресветлом царству о поводу овога нашег писања, о Богом венчани велики цареви, јер није могуће нама клањати вам се и молити, а повода писању не казати; те знано нека је вашем пресветлом царству о убогом народу нашем, а особито ваших богомољаца, колико пострада род наш од безбожног агарјанског и немилостивог порода: цркве свете и царске монастире предадоше коначној пустоши, и нас саме кроз дуге године газише и поданицима учинише — ево већ више од триста година, црквене украсе поотимаше и многе у своју погану службу обратише, а многе огњем попалише; мошти светитељске газе коњским ногама, свештене сасуде и друге потребне ствари на оружје себи на пропаст расковаше и мноштво народа хришћанскога мачем сатрше, и многе у ропство одведоше

— и све је то било скоро, јер благочастије поред нечастивог постојати не може.

Тога ради ми смирени и убоги ваши богомољци који остадосмо и до овог часа, велики и мали, а први ја смирени Арсеније, божијом милошћу архијепископ све српске и бугарске земље, у договору са свима митрополитима и епископима и архимандритима и са свештеноиноцима и са свим клиром српске земље свете божије цркве заједно са велможним господином земље Угровлашке, са Шербан-војводом Кантакузином, о коме сведоче и грчке хронике а и наша смиреност, да је он од светле лозе благочастивих древних светопочивших и самодржавних царева грчких, који беху негда суседи светопочивших наших краљева, сви дакле — мали и велики — рабољепно се клањамо вашем светлом царству. Јер као што древни синови Израиљеви, изнемогли и напаствовани будући од нападајућих са свију страна тадашњу свету цркву, послаше старце посланике, да моле утехе и помоћи светоме граду; тако и ми по благодати божијој наречени нови Израиљ, ником другом, до вашем пресветлом царству притичемо, и уздамо се у Бога и пречисту Богородицу и у пресветло ваше царство; милостиви будите слугама вашим, који вас моле у невољи, потрудите се достојно доћи што пре роду нашем у помоћ, помозите нам да се спасемо и обновимо; наоружајте се на варваре, да би ослободили невесту Христову од угриза змијскога, и избавили сиротна и убога од силнога, који нема другога помоћника од Бога и вашега царства; не оклевајте, јер ево дође време, да порадите за своје спасење; подигнете силу своју и погоните непријатеље своје, не као да би вам мало било потчињених страна

вашега царства, јер је тога у вас довољно, но се смилујте једнородним богомољцима и слугама вашим. Уверени смо, да ће Господ Бог предати сада непријатеље наше у руке царству вашему и покорићете противнике под ноге ваше, само се неулењите, јер ћете велику милост примити за то од Бога. Ако ли нас презрете, ко ће пред Богом одговарати за нашу пропаст? Да вам се данас нисмо јавили, не бисте били криви.

У осталом нека вам дâ Бог, да на овом земном царству достанете небескога са свим царевима, који од постања Богу угодише, у бесконачне векове, амин.

А ову грамату уручисмо свечасном архимандриту Исаији од Свете Горе Атонске Монастира светога Павла, да се у место свију нас, поклони вашему светломе царству — године 7196 месеца маја 25.

2.) *Јеген-пашино време.* У поменутом Каптеревом чланку изложено је подробно казивање Исаије архимандрита у московском „посолском приказу“ о о побунама у турској војсци, које се изродише због пораза турске војске г. 1687. код Арпања и о смутњама унутрашњим, насталим услед тих војничких побуна у турској царевини, а нарочито у самом Цариграду.

Не могу изводити овде шта је све о томе казивао поменути Исаија дне 13. септ. 1688. у посолском приказу, но морам упутити читатеља, жељнога знати причање Исаијево, да прочита у поменутом чланку страну 278 — 280. и 284 — 287. Овде ћу поменути само, да су Турци немогући стати и одупрети се ћесарској и млетачкој сили 1686. и 1687. и 1688., те уступајући испред ћесарске и млетачке војске, у грчкој, румилијској и мориској, у српским и бугарским земљама — потукли и потаманили више од

300.000 душа и да су безбројно мноштво деце и дечака и девојака у ропство одвели, и преко мора у Анадолију и у Египат пребацили; да су градове и места, у којима су православни пребивали, и манастире и свете цркве све до темеља разорили и попалили, и да је разор тај учињен по напуту целога поганскога савета и по заповести самога султана, старешина и муфтија ради тога: да се прво не би хришћани сложили с турски непријатељи, те на Турке и сами устали; а друго да не нађу хришћанске војске храну и крова, ако већ заузму те земље, но само пусту земљу. Још је казао исти Исаија, да је свеколике смутње у Цариграду и у турској царевини произвео халепски паша Јеген (Рус пише Геген) родом Јерменин. Смутње и метежи ти трајали су од септембра 1687. до маја 1888. у Цариграду, а у провинцијама и даље.

С казивањем Исаијевим о тим побунама, смутњама и метежима у турској царевини треба упоредити Хамерово излагање по турским изворима у VI. свесци, стр. 490—525.

Једно само место у записаном казивању старца Исаије поближе ме се тиче овде у одељку о патријарху Црнојевићу.

„Оставивши Цариград Јеген-паша с 20.000 војске — казао је он — пошел на разбој в греческују и македонскују земљу, *вездје грабил богатих Турок, Армјан и Жидов.* Бил и в сербској земљи и вездје бил и разорјал Турок. Указов султана он не слушал, но војска јего љубила за позволеније все грабит, чим они обогашчалис. *У сербскаго архиепископа он взјал 30 мјешков ефимков* — однакоже *тот паша пушчују бједу и разорениј чинил Турком и Жидом и их поби-*

вал, а Грековв и Сербов. и Македоњан разорјат и побиван заказал, толко поволил војску у них денги и живности имати.“

После тога казивања Исајног о радњи Јеген-паше и његових левената у српској и бугарској земљи на крају 1687. и у почетку 1688. године — биће нам мало јаснији онај натпис у цркви манастира св. Ђорђа у селу Темској, три часа од Пирота, који је приопћио г. Љубомир Ковачевић у Гласнику (књ. 56. стр. 357. на крају), где се каже: „Ва лето 1688. плени се Чипровци (Ћипровац) *у хајдук-Јеген-пашино време. Ах невоље Агареном чедом, појако упрежаху те бежаху.*

И из реченога можеш сазнати, читатељу, шта је и какво је време било то: хајдук-Јеген-пашино време у повести судбине твога рода у турској царевини.

3.) Још могу као неки допунак и исправак реченога у књижици мојој на страни 101. о том, шта је патријарх Арсеније на крају 1689. г. радио — приопћити оно, што ми је г. Константин Јиречек, прочитавши ту књижицу, саопћио. „Знам нешто — вели исти господин о том — шта је радио Арсеније Црнојевић на крају године 1689. из млетачких и дубровачких извора. Г. 1689. сви су Срби и Арнаути били у покрету, особито у приморју, где су се Брђани, Црногорци и Херцеговци, особито Никшићи, подигли у свези с војском млетачком.

Махмуд-паша дукађински и пећки, главни непријатељ (capital nemico) Арсенија патријарха, хтио је овога уловити и његово големо благо (gran tesori) узети али кад су Турци (један капиција с момцима) једно вече дошли у патријаршију пећку, патријарх их је

љубазно примио, гостио и опио; па кад су били пијани, побегао је исте тамне ноћи у планине, и одавде к Никшићима. Обећао је млетачком ђенералу Корнару: да ће поћи с Никшићима на Гацко, да олакша операције код Требиња — али није дошао. Јавио је: да је примио писмо од маркграфа Баденскога, да цесарске војске иду у његове крајеве, и да он иде кући. То је Млечане расрдило. Код Брђана почели су се дотицати интереси млетачки и цесарски. Да ли је Арсеније, или неки арбанашки католички арцибискуп поздравио Пиколоминија у Призрену, није ми јасно. Морам погледати Фарлата дијецезе арбанашке, нема ли тамо што о том. Из Пећи побегао је Арсеније у Београд почетком године 1690., ваљада кад се цесарски војници, немогући на Ниш, враћали из Призрена управ у Београд.

ИЗЛЕТ I

ОДГОВОР НА ПИТАЊЕ:

„Кад су се Срби с патријархом Арсенијем III. Чарнојевићем доселили у земље мађарске круне?“

У 11. и 12-ом броју „Јавора“ за 1891. годину, расправљао је вредни и родољубиви писац наш г. А. Ђукић постављено у натпису питање.

У тој расправи помиње г. писац, како се обично мисли, држи и пише, да је патријарх Арсеније III. прешао са 36.000 до 40.000 српских породица у Мађарску и Славонију године 1690.; а да Јосиф Јиречек тврди, да је тај прелаз Срба преко Дунава и Саве изведен тек у пролеће 1691. г. — и да опет Емил Пико (Picot) велико пресељење под патријархом Арсенијем III. преноси још у позније доба, а на име да он мисли, да је с Чрнојевићем из почетка дошао само мален број породица, а да се велико кретање сеобе збило истом 1694. г.

Размишљајући о тој сеоби или о том прелазу Срба под патријархом Арсенијем III. на мађарско земљиште — а не могући с недостатка автентичних података истакнуто питање позитивно решити, — поштовани г. писац стао је и остао је за сада при тврдњи Пиковљевој, по којој се *„велика сеоба та*

збила истом 1694. г. и то непосредно из пређашњег свога завичаја на балканском полуотоку."

За ту тврдњу Пиковљеву казало се већ у „Ethnographie von Ungarn von P. Hunfalvy, übersetzt von Prof. Schwicker, Budapest 1877." у примедби 588 на стр. 437. „*Die Combination in dem Buche* „Les Serbes de Hongrie" p. 75. dass im Jahre 1690. mit dem Patriarchen Csernovics nur eine kleine Anzahl serbischer Familien, das Gros der Serben aber erst im Jahre 1694. nach Ungarn eingewandert, *beruht auf keinem stichhältigen Grunde.*"

Но то је само онако казано, а ја мислим да против те тврдње Пиковљеве, коју је и г. Букић међутим усвојио, говори:

1-во. Отпис цара и краља Леополда I. од 2. априла (24. марта) 1691 год., управљен „Universitati gentis Rascianae *in rengo nostro Hungariae* ac signanter ad Osekinum, Budam et Comaromium existenti," којим се отписом решавају неке молбе српског народа, и у ком се отпису у V-ој тачци каже: *Употребићемо такође по могућству сав труд, да победним нашим оружјем, божјом помоћу, споменути сриски народ што пре у области или у станишта (in territoria, seu habitationes antehac possessas) који пре тога имађаше, наново уведемо, и непријатеља оданде узбијемо.*"

2-го. Привилеђија од 20. августа 1691. г. издана из кр. угарске канцеларије, у којој се то исто и тим истим речима каже и обећава.

3-ће. Отпис ц. и кр. војеног Савета од 31. маја 1694. г., којим се у име ц. и кр. Величанства архиепископу Арсенију Црнојевићу и подвојводи српске војске, Јовану Монастерлији јавља: да је ц. и кр. Величанство извештено, какве су они молбе у име

народа српског у обзиру његова пресељења у поље куманско и славонске стране, а имено у такозвану „малу Влашку“ предложили (in puncto fiendae ejusdem gentis rascianae *translationis* in campum cumanum etc.) — и будући да служба његова ц. и кр. Величанства захтева да се речено пресељење што пре то боље у дело приведе и то тако, да жетву, којој се за кратко време надају, у оним местима, која сад поседују, покупити могу, али у осталом да известан број од својих таки одберу, који ће места, која ће им се определити, одмах у посед примити, здања подићи и пребивалишта тако удесити, да кад се жетва сврши, до идућег месеца октобра и општинство целог народа српског (communitas totius gentis rascianae) за цело за њима поћи, и угодна места за пребивање наћи може; — осим тога је споменуто ц. и кр. Величанство милостиво склоњено, да ће, ако се божјом милошћу у земљи, *где су исти Срби ире тога пребивали, мир и безбедност успостави, о том бригу водити, да им се пређашња кућишта (pristina domicilia) поврате.*“

Тако гласи тај рескрипт од 31. маја 1694. год. А баш се Пико (а по њему и наш г. Ђукић) позвао нађ да докаже, да се велика сеоба српског народа збила те 1694. године, и то непосредно из пређашњег свога завичаја на балканском полуотоку.

Тек после рескрипта тога од 31. маја 1694. г. односно после царске наредбе у погледу пресељења Срба у одређена им места, која се наредба у том отпису војеног савета помиње, могоше се Срби, као што Пико, а по њему и наш г. А. Ђукић, мисли, кренути на пут из Рашке и Србије у Угарску, и како је те године ратовање на Дунаву малаксало, то Срби

могоше да сврше свој пут из Рашке и Србије у Угарску и дођоше тамо на броју 36 до 40.000 породица.

А чега ради су ти Срби у јесен г. 1694. дошли овамо из Рашке и Србије? Што их ти Чрнојевићи и те Монастерлије покренуше из старе постојбине у Угарску? Кад ни они, ни српски народ нису мислили да остану у Угарској. Јер да су то мислили, што би онда Чрнојевић и Монастерлија захтевали у име тога народа од цара и краља, да обрече, да ће их повратити у стару њихову постојбину, чим се мир и безбедност тамо успостави? Та то би била само играчка и комендија.

Но није тако, као што је Пико мислио и као што је наш г. Ђукић, не верујући у г. 1690., премишљао. Није се г. 1694. доселио српски народ (36 до 40.000 породица) из Рашке и Србије у угарске земље, већ је те године нарећено било премештање (траслоцирање) и смештање српског народа на извесном одређеном му земљишту.

4-то. У привилеђији од 4. марта 1695. г. каже цар и краљ Леополд:

„Најпонизније представио је Величанству нашем Арсеније Чрнојевић Србаља грчког обреда архијепископ, *како је он пре немного година (non dudum abhinc evolutis annis)* то јест од како се води овај садашњи рат против Турака — успехом нашег оружја побеђен и јасним примером божјег благослова, који је наше снаге крепио, нагоњен — заједно са српским народима (una cum populis Rascianis in servitute barbara pridem gementibus) предузео да стресе јарам отоманског тиранства — и да је на ту циљ изјавио не само да су они и потомци њихови Нашем као законога краља праву, милости и штедроћи ћесарској потчи-

љени, него и то, да су —*оставивши своје кућe у Турској, напустивши своје имање и сермију, из своје домовине прогнани и у пределе Наше краљевине угарске премештени* (desertis intra Turcarum ditiones domicilia, abjestisque fortunis et facultatibus, patérnis Laribus exules et intra Regni Nostri Hungariae confinia translocatos), да би се најгрознијем непријатељу и даље светили, под сенком Наше заштите непрестано (perpetuo) готови живети и мрети, *и како је он овим крепостним и племенитим делом* од Нашега Величанства добио милостиве отписе и дипломе особито г. 1690. и 1691. издане и слободе и повласти, које се у њима садрже.«

Да се велика сеоба тек на крају г. 1694. догодила, мислим, да се не би год. 1696. с краљевског престола могло о том говорити и помињати тако, као што се у дипломи тој помиње.

5-то. У кратком једном летопису српском, писаном око 1699. (в. Шаф. Пам. Лет. 87.) пише под год. 1690:

„В љето 1690. изиде Ћуприлић везир с војском великом, дође под Ниш и узе га на веру месеца авг. 17. дан. Тоже љето (1690.) дође везир с оном силном војском и паде под Белиград, а *Христиани, што биаху по оној Краини, дадоше се бегству мађарској земљи до Будима*, а Турци освојише Белиград.«

6-то. Проигуман Хоповски, старац Ћирил, пише у записној својој књижици: „*Паки вазеше Турци Белиград (1690. г.) и вса србска земља побеже ка Будиму.*« И опет на другом месту: „Паки того лета (1690.) придоше Турци на Белиград и вазеше Белиград од Немца. Светеиши же Патријарх убежав Будиму са васеми православними јако назад сказано.«

7-мо. Други јеромонах и сувременик тим догађајима, даскал Стефан Раваничанин, помињући: како год. 1690. дође Ћуприлић везир с великом војском и узе Ниш и освоји Белиград, вели: „За тога рата би велико плењење, расу се српски народ и опусте српска земља: градови, варошн, села и манастири, једни опустеше а други огњем изгореше. „*Малу же нашему народу бјегу јемшу се уз Дунав горе,*“ једни на лађама а други пешице, као и ја сиромах. Четирдесет дана би нам путу хода и дођосмо ка Будиму граду, тамо и свети Патријарх Арсеније Чрнојевић и неколико владика, и од многих манастира калуђери и народ мног из српске земље (в. књижицу о Пећским патријарсима (1557—1690.) стр. 93.)

8-мо. И трећи калуђер и сувременик, Атанасије даскал Србин, (а тај даскал Атанасије мислим да ће бити онај исти Атанасије даскал, који се у Гласнику, књ. 67. стр. 251. под г. 1690. у Коморану помиње, и који је после доспео у Русију и тамо написао књижицу, приказану сестри цара Петра, великој кнегињи Софији Алексијевној „о сербских царјех и о воиње турецкој с цесарем христијанским и о запустјении земли сербској“) пише сугласно с игуманом Кирилом и Стефаном Раваничанином, и с оним безименим летописом српским, како су Немци са Србима поразили Турке под Нишем (г. 1689.) и прошли секући Турке до по Маћедоније и до Средца, бугарскога града и самога Солуна „и многонародни град Скопље попалише и разорише Немци и Србљи, и други град именом Ужицу сами Србљи — убили 12 тисућа Турака и разорили га. „И возвратисја болшаја част војска немецкаго к цесарју, малаја же част оста по городам тјем, которие того лета взјали од Турков,

и сједјеша в них от мјесеца септ. до мјесеца декембра 25. числа. И тогда собрашасја Турки и Татаре и погнаше оставшују част Њемцов и Сербов и изгнаша их от градов тјех, которие взјати бјаху того лета (т. ј. 1689. г.) — Турки же тогда (г. 1690.) взјаша гради до самаго Белгорода И тако Белгород обсједоше. Бјаше же тогда во Белгородје генерал французин родом и сотвори измјену и отдаде Бјелград Турком. *Сербљи же повљезоша вси в струги и бист стругов до десјати тисјашч. И побјегоша вси рекоју Дунаем против води (уз воду) и придоше под град Буду, котори јест под цесарем.*“ (в. Старинар за г. 1888. год. V. број 2.)

9-то. Шта се о тој бежанији или о прелазу том патријарха Арсенија III. с владикама, с калуђерима и народом у угарске земље каже у млађем, од чести по поменутом запису Стефана Раваничанина по свој прилици у манастиру Грабовцу састављеном летопису, може се видети у Гласнику, књ. XX. 7, и 8, или „Српски Родослови и Летописи“ од Љ. Стојановића стр. 130. и 131. — а ја ћу овде поменути само, да у том млађем летопису пише: „того пролећа (г. 1691.) патријарх Арсеније Чрнојевић из Пећи даде се бегу уз Дунав за Немцем с неколико владика земље српске и иноци мнози от сеја предели и народ српски мног, мужески пол и женски, дадоше се бегу с патријархом уз Дунав за Немцем.“

Приметити ми је, да је састављач тог млађег летописа погрешио у годинама, јер „*зимно време кад су Турци изненада напали били* на Немца, размештенога по квартири на Косову и около Косова није било г. 1691., као што је он записао већ 1690. Немац није разбио Турке на Мијаљевцу брду више Сланкамена г. 1692., као што он каже, већ 1691., те

према томе мора се узети да се и бегство патријархово збило г. 1690. а не 1691. г.

Тако пише и у неком сказанију или показанију, кад је пренесено тело св. кнеза Лазара у М. Врдник, — које је сказаније саставио такође поменути већ неколико пута даскал Стефан Раваничанин, обновитељ старе Раванице у српској земљи или у тадашњој „краљевини Сервији“ г. 1718., где се каже:

„*1690.* Блаженьејшии патријарх Арсении Черноевић пекски, услишав, како велики везир Куприли са множеством Турков и Татар вооружаетсја на цесара Леополда и на его државу, тогда патријарх објавил намјерение турское и просил цесара, да би в државу его с народом сербским преселилсја; цесар же на прошеније патријарха благоизволил во его државу вступити. Тогда в пролетнее времја подвигсја патријарх с множеством народа сербскаго, 37.000 фамилии и толико во војенују службу цасарју вступило.

1691. Генералисим принц Лудвиг Баденски разби Турке близ Сланкамена на Михаљевцу.“

Толико и тако су записали и прибележили српски писци о бегству или о прелазу патријарха Арсенија III. с народом из српске у земљу угарску под крило цара и краља Леополда, и сви се слажу у том, да се то догодило године 1690. а не 1694.

„Јест то пишу и тако кажу ти српски писци, но ко су и шта су они? Та ти, што тако пишу и кажу, тај игуман или проигуман Кирил и тај даскал Стефан и онај даскал Атанасије, та то су из реда црни калуђери, „скитачи,“ којима се не може веровати — или којима ја А. Ђукић не могу да верујем и нећу веровати у годину 1690. све донде, док

се не нађе когод, да пружи на дотични доказ, у којем стоји црно на белом, и то не *штампано* већ *писано*, да се то епохално преселење збило г. 1690.“ Ох, да веће строгости и тврдокорности од стране г. А. Ђукића у Златном Прагу!

Г. А. Ђукић не верује и неће, бар за сад још неће да верује у г. 1690. Е па кад неће да верује, и кад га не можемо присилити да верује у ту год. 1690., а оно да га оставимо у неверству, па да пођемо даље тражећи и истражујући да нађемо такве писце, који оно исто кажу, што су наши писци записали, а који нису калуђери ни од рода калуђерскога.

Године 1765. изишла је на свет књижица, у којој је „Кратка историја славено-сербскаго народа, сочинена Павлом Јулинцем, *находјашчимсја в* россијској императорској *службје војенној*.“ И тај *у служби војеној* находећи се Павао Јулинац или Ђулинац пише на стр. 150. те кратке историје: „Цесарские генерали отослали в Виену вједомост что патријарх сербској приклонив *до 37 тисјашч фамилиј Сербов переишол 1690.* в државу јего цесарскаго величества, и что вооружитисја толко могушчие из оного числа Серби дјејствујут против непријатеља весма храбро.“

Мислио сам још напоменути да је и Јован Раић Србин карловчанин у Н. Саду г. 1768. написао, да „повнегда царское сие писание (а то је онај патенат или проглас цара Леополда од 9. апр. 1690. на народе хришћанске у турској царевини управљен, у ком им се и то каже: „отечество ваше и дјелание ньив не остављајте“) в народје проглашено бист, свјатаја в нем објешчанија разумјевше они, вси еди-

ньем сердцем и единьем поразумјением в руководство патријарху вдавшесја, усрдно к страње цесаревој приступиша и оружие на Христова имена непријатеља подньаша. Повјествујетсја јако тогда 37.000 фамилиј сербских с патријархом в царскија земљи вселишасја поменутаго года 1690.« — и да сам напоменуо то, што о тој себби наш Јован Рапћ пише, не би ми смео г. А. Ђукић приговорити и рећи, да је и он калуђер, и да он никаква сведочанства од стране мрских калуђера не прима, јер и г. А. Ђукић врло добро зна, да Јован Рапћ, кад је писао и довршио своју историју славенских народа, наипаче же Болгар и т. д., није био калуђер већ слободан човек, који је могао писати и шетати се по Н. Саду сасвим слободно, онако исто као што се шеће и пише чланке за „Јавор“ г. А. Ђукић по Златном Прагу. Но ја ипак нећу да поминьем и нећу да се позивам на Рапћа и на оно, што он о себби Црнојевићевој помиње и пише, јер ако је он тада, кад је писао своју повест о Србима, и носио капут или бекеш, а не црну калуђерску ризу и доламу, и не будући у црној калуђерској ризи није морао пишући згоде и незгоде свога рода онако уздисати и узвикивати: „Ох и уви!“ као што је узвикивао и уздисао проигуман стари Кирил, и скитач Стеф. Раваничанин и онај даскал Атанасије у далекој Московији: „Уви оци и братие, уви таковие скрби! — И ва та времена војева безбожни цар турски Мехмет са западним цесаром Леополдом бечким. И такова скрб, беда и нужда бист, какова ње била никогда, ниже на писании обреташе такова рата; и сим земљам запуштение бист: угарској, сербској, болгарској и херцеговској. Србљем же наипаче велна беда, глад

и пленение и местом оставление и многим манастиром коначное запуштение, и светим многим телесам от мест својих пренесение, другим же и сагорение и т. д. и т. д. Уви отци и братие, уви таковие скрби, наипаче убогим иноком, ва то време скитајушчим се от места до места ва земли угарској и немецкој. От Немцов и от Угров *и от самих мнимих христиан* (већ тада, чим смо дошли овамо!) прогоними и хулими, ненавидими, поношаеми и отметниками нарицаеми, се же бист ва дни владичаствиа светјејшаго Архиепископа сербскаго Кир Арсенија. И сам же свети Архиепископ вишеименовани от лукавих Немцов и Угров многа искушенија претрпе и скрб и напасти, но неиме что сотворити . . . зане такова прича: чиа чаша, тога и оч . . .“ То је записао у манастиру Ораховици 31. маја 1696. „грешни скитач Стефан Раваничанин.“

Раић, као што рекех, није био калуђер, кад је писао своју историју — али се он доцније покалуђерио, па би се из тога могло извести, да и он и тада, кад је писао своју историју, већ напојен био духом кијевопечерске лавре, да је још у капуту калуђерски мудровао; с тога и узимајући у обзир расположење г. А. Ђукића и његових једномишљеника „ихже тма тем“ према Кирилу, Стефану, Атанасију и Јоану — нећу да се позивам на Раића и његову историју, довршену г. 1768., но ћу се место тога позвати на оно, што је Немац Гебхардије пре Енгла написао о сеоби Срба за цара и краља Леополда.

Место то гласи у преводу Раићеву, издано г. 1793. у Вијени на стр. 158: „На последак во времја побједоноснаго оружја Леополда I. кесарја вси почти христијански народи: сербски, босански и турски

Илири приньали оружје против општаго а особење својего непријатеља, и с патријархом Арсенијем третим Чернојевић в цесаро-краљевскија земли изишли *о 1690. году* и от тогоже у императора и краља великија свободи и волности в граматах получили в следујушчије годи.«

Сведоџбе *наших*, истина бедних али сувремених писаца и записивача, не прима г. А. Букић, и неће ни да чује за њихово казивање и повједање — он их просто не спомиње. Тако су му мрски ти наши скитачи и повесничари: тај Кирил и онај даскал Стефан, и онај тамо даскал Атанасије и калуђер онај, ком не знамо имена, што је саставио око год. 1699. летопис.

Сведоџбе калуђерске не прима дакле г. А. Букић, а тадашњи наши обриштари, капетани и вицекапетани и хаднађи: Павао Деак Несторовић из Коморана,*) капетан Јанош Коморанац, капетан Тодор, Иван Деметрић, Мишко из Крапине, Продан Штета и т. д. и кнезови од старога Влаха, Рашковићи, и будимски Бирови и друге капутлије, колико ја знам, нису ништа записали о сувременим догађајима, који су се пред њиховим очима збивали, и у којима су и они удела имали; па да и ми њихови позни потомци знамо и паметујемо њихова јуначка дела, и зашто је српски народ оставио своје отачаство или домовину, своја огњишта, своју земљу и како се преселио овамо, које управ године и којег

*) Der wohledle und feste Herr Nestorovitz Paul Deák, der Römisch-kaiserl. Majestät über ein Regiment zu Fuss raizischer Nation bestellter Obrist,« њега је маркграф Баденски поставио на крају 1689. заповедником свеколике српске милиције (в. састав капетана Грбе: »Die Kaiserlichen in Albanien 1689.« у Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs n. F. II. Band. Wien 1880. стр. 130. Note 1.)

месеца у години и како, и на који начин и у ком броју а наиме, да л' је прешло тада из српске земље у земљу угарску *по милиона душа*, као што г. А. Ђукић не на једном, већ на три места, или трипут, помиње; — не знам ни то, да л' је онај подвојвода српске војске од г. 1691. Јања Монастерлија, такође из Коморана, записао што, а наиме: да л' је угледајући се на свога старијега, ком је намесник био, оставио какве такве мемоаре и записе, и у њима поменуо све што се збило и пре год. 1691., кад је изабран и потврђен он за подвојводу српске милиције, и после те године, и шта је радио српски народ првих година свога доласка овамо, и шта се радило и како се поступало с њим?

Ја, као што рекох, не знам да л' има *у архиви Јање* обриштара и вицеженерала и бившег подвојводе српског каквих записа његових, из које нам је архиве г. Гаврил Витковић много што шта, што нас се баш толико и не тиче, или што смо с друге стране већ знали, саопћио. Кад дакле нема, или бар до данас не изађоше на свет летописи, записи и белешке, које би потекле из пера наших капетана, вицекапетана, хаднађа, бирова и обркнезова и осталог ћифтанског света, — а калуђерске се сведоџбе, као што већ неколико пута с болом у души напоменух, не примају — то ми не остаје друго, већ да се обрнем или винем међу „језике“ и инороце; и да запитам: једа ли они знаду што о тој сеоби српској, и кад се та велика сеоба збила, да л' 1690. или, као што г. А. Ђукић хоће, 1694. године?

У Фидлеровим: „Beiträge zur Union der Valachen in Slavonien und Syrmien. Wien 1867.“ има на стр. 18. бр. V. „Zeugniss für Peter Ljubibratić vom 18.

Februar 1692" и у том цајгнису, који је „J. Anth. Schweidler, Dero Röm. Kay. May. bestelter Velt-Kriegs Commissarius" у Будиму, назначеногa дана и године издао, посведочава се „dass *Peter Ljubobratich**) Nationis Graeci Ritus Episkopus Syrmiensis Vicarius, vor etlichen Jahren und zwar die ganze Zeit hindurch, als die Festung Belgrad und mit dieser die umliegenden Länder in Jhro Kay. May. Botmässigkeit gestanden, Sich nicht allein in Allerhöchst gedachter Kais. Majestät. Dinsten willig gebrauchen lassen, sondern auch mit hin und wiederverschickung sogar bis an das hosticum um ein und andere Familien in die, von den beiden Armeen verwaisten Dorfschaften, die Leute anheim zu kommen persuadiret, alle Treu und Fleiss erwiesen; *nach dem unglücklichen Verlust Belgrad's aber mit vielen andern vornehmen Familien von obiger Nation des Türkischen Joch's entflohen, und unter Jhro Kay. May. allergnädigste Protection sich in unweit hier liegendes Ort St. Andrei genannt. begeben,* alwo derselbe sich auch noch aufhaltet."

У збирци: Freiwillige Theilnahme der Serben und Croaten, коју је г. 1854. издао у Бечу покојни Торкват Брлић, наћи ће читалац на стр. 213. извадак из „Theatri europaei continuati" свеске XV-те, у ком се каже: „Den 8/18. Martii (1696.) ist der Bischof der Raitzen oder Archimandrita (ox!), wie man ihn sonsten nennt, zu Wien angekommen, *welcher sich schon nach dem Verlust von Belgrad (1690.) mit 20 bis 30.000 Seelen* in Kaiserl. Schutz begeben, und er-

---

*) Управ Петровије Љубибратић, бивши егзарх или викар митрополита београдског и сремског, који се после поунијатио и г. 1694. 31. марта добио диплому од цара и краља Леополда I. на влашко владичанство у Срему код св. Николе у манастиру Опову.

chielt für sich und seine Landsleute, dass Ihnen ein ansehnliches Stück Landes unfern Ofen eingeräumt worden.«

У истој збирци има на стр. 126. извадак из писма ћесарева маркграфу Баденском од 12. авг. 1690. где се каже: „weilen des Grafen Veterani gethanen Erinnerung nach, *die Landes-Inwohner in Serbien ohne dess alle auf dem Land* (биће *aus dem Land) retiriret und zurückgezogen haben;* dass der Feind selber Orten um Nissa herum, und noch weniger weiter vorwerts zu subsistiren die Mittel gar hart finden werde.“ Ђенерал Ветерани био је јавио цару, да Турци који су од почетка год. 1690. стали напредовати, тешко ће се моћи у околини Ниша, а још мање ако напред к Београду пођу, одржати, јер неће имати чим се издржавати, пошто су се житељи из српске земље повукли и извукли. То су и у Бечу мислили и тим се тешили, али Турчин под новим везиром Мустафом Ћуприлићем не стаде већ јури — и пошто на веру прими Ниш, Немце пусти, а српске војнике посече — освоји Смедерево и смлави, све што се нашло тамо, освоји 8. октобра (27. септ.) Београд и баци Немце преко Дунава и Саве, и пошље чопорове у *Срем* etc. А куд се онај народ српски, они Land-Inwohner von Serbien пред Турчином, који је напред јурио и све млавио и обарао, уклонио и спасао?

Ја мислим: преко Дунава и Саве и даље уз Дунав ка Будиму.

То су подаци, које нам странци али савременици пружају, па се и на основу тих мршавих података исто као год и на основу калуђерских сведоџби

мора тврдити, да су Срби прешли у Ћесареву земљу г. 1690. а не 1694. г.

Године 1734. држана је у Бечу у нашим стварима министарска конференција, и тад се истакло питање: ob man nicht dieser Raitzischen Nation einen eigenen Patriarchen *wie der mit selben Volke anno 1690. aus dem Türkischen herübergetretene* Erzbischof Arsenius Czernovich gewesen, angedeihen lassen wollte.« (в. Actenmässige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. u. Hierarchie in Oesterreich [од Јосифа Јиречка] Wien 1861. стр. 15.)

У доцнијој једној министарској конференцији, држаној 24. нов. 1742. мислило се: „dass wegen der reizisch-illyrischen Nations-Privilegien ein Unterschied zu machen sei zwischen den früher in Ungarn ansässigen Raizen, und den erst im Jahre *1690.* und 1691. aus dem türkischen Gebiete herüber gekommenen« (в. Schwicker, Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Budapest 1880. стр. 200.)

Још ћу да се позовем на новије немачке писце, а наиме на оне, који су после Француза Пикота (kojer је дело изишло на свет 1873. год.) писали, и који помињу ону велику сеобу Србаља под патријархом Арсенијем III.. а наиме на *J. X. Швикера* 1) Zur Geschichte der kirchl. Union in der croat. Militärgrenze. Wien 1874. стр. 9; 2) Ethnographie von Ungarn von P. H. deutsch von Prof. J. H. Schwicker, Budapest 1877. p. 317. и 318; 3) Politische Geschichte der Serben in Ungarn, Budapest 1880. стр. 7—11. 14. 15. 404; 4) Die Vereinigung der serb. Metropolien — Wien 1881. стр. 9; — на *Ернста Клајна*, који је прерадио Феслерову Историју Угарске краљевине,

4. св. стр. 482. и на дра *Франца Кронеса* (Handbuch der Geschichte Oesterreichs, Berlin 1878. III. Band 677.)

Ја да се знојим, исписујући, шта су странци написали у својим историјама и историјским расправама о великој сеоби Србаља, а г. А. Ђукић само се смеши и осмејкује па вели: немој се болан трудити! Знам ја за те историје, и знам шта у њима пише; ма ја не верујем тима Ергерима и Бергерима, тим немачким аукторима и ауторитетима, јер не верујем у годину 1690. — и опет кажем да нећу веровати у ту годину све донде, док се не нађе ко́год да пружи на дотични доказ, *у којем стоји црно на белом, и то не штампано већ писано,* да се ово епохално пресељење збило баш у јесен те (1690-те) године, које се Срби држе.“ И сад да човек не свисне од једа — или да се не заборави те не рекне што том престрогом несмишљеном — невернику! Та ја не могу сада ићи у Беч и тражити тамо у царској тајној — или у архиви ратнога или финанцијског министарства извештај каквог ратног комисара од г. 1690. и 1691., у ком се јавља и до знања ставља, колико је српских породица из српских земаља г. 1689. и 1690. прешло и сместило се у Срему, Бачкој, Славонији, Барањи; па ма г. А Ђукић, умр̏о а не могао се уверити, да се то пресељење збило пре 1694. а наиме 1689. и 1690. г.

На послетку изнемогао је и ублажио се мало г. А. Ђукић, па вели на крају своје расправе: Ја мислим, да ће се о овој сеоби Срба, што се тиче и саме године, наћи нешто (ако и не све), и у својеручном (зар?) писму патријарха Арсенија III. од 16. јуна 1706. цару Јосифу I., у ком он приповеда и о току српских насеобина у земљама мађарске круне.

А ваљда је штогод — тим завршује г. А. Ђукић своју расправу — ваљда је штогод о ствари споменуо и сам (ма и лажни) деспот српски Ђурађ Бранковић у својој историји Срба.“

Но то је нешто друго, и о том се може човек с г А. Ђукићем лепо разговарати.

Што се лажног деспота Ђурђа и његове кронике тиче, могу уверити г. А. Ђукића, да у тој кроници Грофа Ђурђа Бранковића о пресељењу Срба у Угарску и о времену те сеобе нисам нашао ништа — а тражио сам. и колико сам пута само од г. 1862 до 1882. тражио то што г. А. Ђукић жели данас сазнати, па нисам нашао; може бити да сам превидео, да ми се, кад сам листао и превртао ту кронику, навукло бело на око, те нисам опазио дотично место о сеоби српског народа. Нека други дакле потражи у тој кроници то место — па ће, може бити, бити сретнији од мене — заслепљеног калуђера. А како су Срби или српски капетани, а управ сам Гроф Ђурађ у поднесцима цару и краљу за ослобођење „деспота Георгија“ помињали долазак Срба на верност и службу цару и краљу — то ћемо видети доцније.

Из поменутог пак поднеска патријарха Чрнојевића од г. 1706. исписаћу из простог преписа тог поднеска, за тачност кога не могу јамчити, оно место где Арсеније III.* помиње сеобу, па наравно и своје заслуге том приликом стечене.

„Posteaquam nimirum anno dudum praeterito *sexcentesimo nonagesimo* (1690.) — тако је отпочео

---

*) Arsenius Csernoevics Archiepiscopus et Patriarcha Rascianorum Ruthenorum et Valachorum — тако се потписао он на том спису: а којим правом се он назива архијепископом и *русинским* и *влашким*, ја не знам. Бог би га знао.

Арсеније III. г. 1706. поведати „о току сеобе“ — certas ab Jmperatoria pie defuncta Majestate unas ad populum universaliter, alteras ad me in particulari directas et sonantes litteras avocatorias,*) patenter transmissas homagiali quo par erat respectu percepissem, et Turca de earundem tenore, atque meo erga Augustissimam domum Austriacam catenus diu habitae devotionis fervore et zelo notitiam nactus, ipso facto in periculo manifesto incaptivationis constitutus, derelictis Jurisdictioni meae subjectis tota Albania, Bosna, Dalmatia, Herczegovina et Bulgaria aliisque provinciis habitisque sub his, tot et tantis numerosis proventibus et emolumentis; remissis non minus aliis quibuslibet facultatibus et bonis, in clementissimam praefatarum avocatoriarum obsequentiam solo amore et fervore in Augustissimam domum Austriacam et rempublicam *Christianam* ductus, me ex antedictis Albania, Rascia, Bosnia, Dalmatia, Herczegovina et Bulgaria aliisque ditionibus ad devotionem Majestatis Vestrae Sacratissimae praeter jam antea foris existentes, cum aliis multis millenis *animabus contuli,* quemadmodum etiam ex Valachia, quo litteras meas patentes intromisi, ad quadraginta statim millia animarum *emigrare feci. Cum quo educto taliter populo maxima pars expostfacto in Cumania, Syrmio aliisque locis Caesareis inculta et populosa reddebatur.***) Quod exemplum utpote hujusce *emigrationis* meae continuus deinceps numerus incessanter, insecutus est ita ut postmodum nomine mei et totius populi Jsaijam Diakovics Episcopum Jenopolitanum Viennam ad Augustam Aulam exmiserim, ex qua ulteriorem Caesareo

*) Тако стоји у том простом препису — а други називају те патенте „litterae evocatoriae.“

**) У том ставу, рекао бих, да је текст порушен.

Regiam gratiam experti intuitu tantae exhibitae fidelitatis nostrae, seqentia toti Nationi, tum ejusdem Statui Ecclesiastico, tum saeculari impertita privilegia ex dicasteriis Cancellariae Intimae, Camerae Aulicae et Cancellariae Hungaricae consecuti sumus.“

Ето тако гласи оно место у меморијалу или молбеници поднесеној патријархом Арсенијем III. цару и краљу Јосифу 1706. дне, као што каже г. А. Ђукић, 16. јуна. Тај меморијал или ту молбеницу назива г. А. Ђукић *својеручним* писмом патријарха Арсенија III. Но патријарх Арсеније није знао латински; којим је језиком та молбеница написана — те није могао ни написати својом руком те молбенице. Имао је он у последње време свога писара — секретара Србина Теодосија Соколовића или *од* Соколовића — кога је патријарх Чрнојевић умирући те исте 1706. год. у Бечу препоручио српском народу; који је био и на првом изборном сабору у Крушедолу г. 1707|8. од стране Сегединске крајине и то „от помјестних,“ и који се на једној исправи дне 4. маја 1711. у Карловцих потписао као сведок: Theodosie Sokolovitsch Secretär von Metropoliten zu Carlovitz. Може бити да је тај Теодосије племенити Соколовић писао поменуту молбеницу за патријарха Арсенија. Но то је узгредно, а главно је, да у том писму каже патријарх, како је он г. 1690. примио два отворена писма цара и краља Леополда, једно на народ а друго на њега управљено, како је за та писма дочуо и Турчин, те се патријарх нашао у очевидној опасности, да га Турци ухвате, свежу; те је с тога он оставио Албанију, Босну, Далмацију, Херцеговину и Бугарску и друге покрајине, које су му биле подвласне, и у њима толике приходе и користи, имања и добра и

то једино из љубави и ревности за прејасну кућу аустријску да је оставио све то, те из поменутих области, из Албаније, Рашке, Босне, Далмације, Херцеговине и Бугарске и из других земаља, осим оних, који се већ од пре на пољу — на бојном пољу — налажаху, са много хиљада душа кренуо и дошао на верност и службу; а тако исто *да је он својим* отвореним посланицама учинио, да се *из Влашке до 40.000 душа исели*, с којим је тако изведеним народом насељена Куманија, Срем и друга ћесарска места; како су се по његову примеру и други непрестано стали досељавати овамо, тако, *да је он у име своје и целога народа послао Исаију Џјаковића, епископа јеноиољског, у Беч на прејасни двор*, који им је гледом на толику верност њихову поделио следеће привилеђије и т. д.“ А прва је привилеђија српском народу а управо и поглавито патријарху српском Арсенију III. *дана дне 21. авг.* **1690.**

Тако прича патријарх Арсеније III. г. 1706., дакле након шеснаест година, од када је оставио столицу своју у Пећи и дошао с народом у туђу земљу и тако је причао он новом ћесару Јосифу I. и ја мислим, да је он новом ћесару испричао и представио ствар мало друкчије и онако, како је мислио да ће поњ боље бити, а не сасвим онако, како је било, и како је текла ствар. Тако неће бити, да је он оне ћесареве „Позивнице,“ потписане у Бечу дне 6. априла (27 марта) 1690. — примио у Пећи или налазећи се међу Турцима, већ по свој прилици у Београду. Из Београда је бар писао он дне 21. априла у Коморан. На оверовљеном г. 1715. у Бечу препису једном оног позивног листа, што га је управио био ћесар Леополд патријарху српском, забележено је

старинским начином на дну: „Парија — видимовао господин митрополит Викентије, когда је био у Бечу, *от декрета ћесара Леополда*, што је писао патријарху кир Арсенију Чрнојевићу *у Белиград да дојде с народом.*“ Истина да ћесар није писао патријарху Арсенију и позивао га да дође с народом, већ му је био писао да побуди и побуни народ на устанак и на рат против Турака — својих крвних душмана, уз цареву војску — а народу каже у позивници, *да не оставља својих кућа, гробове својих отаца и своје њиве и ливаде* — али се после тако мислило у народу да је ћесар позвао и патријарха и народ да дођу овамо. Но и о том после, а овде бих ја из оне примедбе само то извео, да се патријарх тада, кад је примио поменуте позивнице ћесареве, налазио у *Београду* и да по томе због примљених тих и таких писама није било за њега опасности да га Турци стегну у кургу као што је он г. 1706. представио ствар. Али то је истина, да патријарх Арсеније III. није смео г. 1690. дочекати Мустафе Ћуприлића, везира и његову силну војску у српској земљи и у Београду.

У отпису цара и краља Леополда I. од 11. авг. 1695. којим се наређује и заповеда, да се источне цркве грчкога обреда патријарху и архијепископу Арсенију Чрнојевићу преда на уживање и за издржавање његово и његових кастел Сирач у Славонији, који му је он — цар и краљ подарио — „posteaquam Nobis per Cameram Nostram Aulicam — тако каже се у почетку тога отписа — где се помиње, са шта се даје српском патријарху поменути градић — relatum fuerit, quliternam reverendissimus ecclesiae orientalis graeci ritus Patriarcha et Archiepiscopus Arsenius Czernovich *propositis Nostris Eidem*

per defunctum quondam Generalem Nostrum de Piccolomini protectionalibus litteris, non solum Archiepiscopatum suum in Jpek prope Albaniam verum etiam quamplurima Jurisdictioni suae subordinata Monasteria ultro dereliquerit, et mediante sua efficaci persuasione ingentem Rascianorum militum copiam ad Nostram Caesareo-Regiam Devotienem adduxerit, nec non ad militaria servitia, contra Turcam immanem Christiani nominis Inimicum praestanda, cum crebrioribus huc usque reportatis victoriis animadvertit, et actu Militiam hanc Rascianam, Personae suae presentia et adhortationibus suis in jurata fidelitate, continuatione armorum suorum constanter conservet; Nos proinde ex paterna erga benemeritos, qua feriamur benigna Clementia etc.etc.

Ту у том ћесаревом отпису од 11. авг. 1695. каже се дакле да је патријарх Црнојевић тада, *кад му је бивши ћесарев ђенерал Пиколомини предложио ћесарев заштитни лист, оставио* архијепископат свој у Пећи и многе подручне му манастире, и да је привео ћесару на верност и службу велик број војника и т. д.

Ђенерал Пиколомини — који је са Косова скоро на измаку г. 1689. јавио био цару да српски патријарх њему и његовој војсци иде на руку, умро је у Призрену дне 9. нов. 1689. те му је и пре тога дана већ морао предложити онај заштитни лист, који се у отпису ћесареву помиње, и услед чега је он *оставио* патријаршију.

Тај отпис ћесарев од 11. авг. 1695., колико ја знам, није још нигда штампан, и с тога мислим, да се из тога отписа још непечатаног и неоскврњеног може поцрпсти доказ онакав, какав г. А. Ђукић жели. Но ако и то није доста г. А. Ђукићу, ако он и даље буде захтевао да му се покаже *црно*

на белом прâва го̑дина пресељења Срба из српске у угарску земљу — онда ми је жао, што му морам казати, да се сâм о свом трошку потруди до Беча, и тамо у архивама дворским и министарственим потражи, што му срце жели.

Г. А Ђукић у Беч, у велики Цариград, а ја — куд ћу већ у Турке, да питам Турке, шта је велики везир *Мустафа Ћуприлић*, на измаку г. 1690., кад је освојио Београд и претерао Немце преко Саве и Дунава — а видео како је српска земља остала пуста, радио. Садашњи Турци и онај срчани пријатељ њихов у Београду, тешко да ће знати што о том, шта је поменути везир речене године у истом граду радио да напуни пусту земљу; но стари Талијанац Контарини („Jstoria della guerra di Leopoldo I. T. II. p. 269.“) помиње, да Мустафа Ћуприлић остављајући Србију „fece (a-1690.) divulgare un' indulto che rimetteva tutte le colpe a sudditi, che per tema de' meritari gastighi si fossero allontanati dalla Provincia ed esibiva franchigie per molti annia da qualcunque tributo à quelli, che si riconducessero ad abitarla ect.“ А ко хоће да зна, шта се ту каже, нека чита и прочита у Цинкајзновој повести османског царства св. V. стр. 299., па ће се и из тога моћи уверити — ако је човек уверан — да је велики везир Мустафа Ћуприлић, нашавши на измаку г. 1690. опустелу земљу, као мудар и ваљан државник нашао за нужно разгласити, да ће се пређашњим становницима српске земље, који се разбегоше и разселише, дати опрост и слобода од плаћања сваког данка кроз више година, ако се поврате на своја кућишта. Да је г. 1690. с патријархом Арсенијем III. прешао овамо само мален број Срба, као што г. А. Ђукић с Французом Пи-

котом узима, што би велики везир разглашавао и обећао онај опрост и слободу од плаћања данка?

„Оста земља (српска) пуста!“ уздисаху и плакаху бедни калуђери, сећајући се и помињући отачаство и домовину своју и разорених и попаљених манастира и цркава у српској земљи г. 1689. и 1690., а кукајући и скитајући се по угарској и словинској земљи. „Расу се српски — хришћански народ.“

Г. А. Ђукић у својој расправи написа негде ово и овако: „Кад узмемо у обзир неке бечке наредбе и дотичне прилике, онда смо *лако* вољни и сами „зацело“ мислити онако, како је у овом погледу мислио и Пико, наиме, да се то велико преселење збило истом 1694. год.“ Г. А. Ђукић се дакле мало јаче и више обазрео на неке бечке наредбе од месеца маја г. 1694., те се *лако* одлучио и пристао уз Пикота и његову 1694. годину. Увредио бих г. А. Ђукића, кад бих му на то довикнуо само: „Лако, полако, лако, лагано!“ Но ја нећу да му довикујем, но само, свестан своје трошности, своје грешности, мислим и помишљам, да би мож' бити боље било, да је г. А. Ђукић, ма колико поклањао пажње он оним бечким наредбама од г. 1694., и ма како обртао, превртао и цедио он садржај тих бечких наредаба или тих декрета ратног савета у Бечу од 11. и 31. маја 1694., да се није онако лако окренуо и приљубио лакомисленом оном Французу Пикоту, те удружио с њим против свију нас Каура и Турака, капуташа и мантијаша, који смо за г. 1690.

Помислио сам у себи, па и сад кажем теби, да би у сваку руку и у сваком погледу боље било, да се г. А. Ђукић није лиирао са Французом и да услед те алијансије није написао оно, што је пустио

свет — а најбоље би било то по мене, јер да се није онако лако одлучио за год. 1694. г. А. Ђукић, не бих се ја морао мучити с овим одговором, и одговарајући љутити се.

Но г. А. Ђукић се лако решио и пристао уз Француза — и сад нека гледа шта ће и куда ће и како ће — сам и „салт“ будући да се одбрани!

Г. А. Ђукић мисли, да је велика сеоба Србаља из турске и угарске покрајине била г. 1694. и то услед оног мајског декрета од г. 1694.

Оба декрета истога савета од исте године и оба у месецу мају, 11. и 31. дана тога месеца издана, штампана су први пут у „Српском летопису“ од г. 1841. и то по списима, који се хране у митрополитској архиви у Карловцима (из Летописа прештампао их је Церниг у свом етнографском делу.)

На декрету од 31. маја (у архиви под 1694. г. бр. 36.) прибележено је с поља старинским начином: „декрет да иду у Влашку, декрет шчо ваља.“ Но сад није питање и не пита се да л ваља или не ваља декрет тај, којим се наређује, да се Срби преместе под јесен 1694. у Влашку (у малу ону *сриску* Влашку у Славонији, а не у *Влашку*, малу Влашку око Краљева или у Влашку, која се тада тако називала, а данас се зове Банат, темишварски, већ се пита и прво се и прво мора питати и запитати: да ли се извршило оно, што се у том декрету наредило било?

Француз Пико рече, да јесте, пак и г. А. Ђукић неки дан рече и написа, да је извршен декрет од 31. маја 1694. г. — и како да се не изврши, кад су Срби услед наредбе и погодбе садржане у том декрету дошли из турске или из српске земље и настанили

се у покрајини угарској, коју им је бечки ратни савет одредио по заповести цара и краља Леополда I. А патријарх Арсеније III. каже у поднеску свом од г. 1706., дакле године, које ће умрети у Бечу, и не каже каквом палатину, бану или оборкапетану и министру, већ самом цару и краљу Јосифу I. да оно, што је ћесар и краљ Леополд I. наумио био и одлучио у погледу смештања свију Срба (који се доселише г. 1690.) у једну покрајину, да се то није извршило до г. 1706. Па то исто каже и уверава и врховни митрополит Исаија Ђаковић.

У поменутој већ више пута молбеници патријарха Арсенија III. од 1706. (inter acta Archivi Cameralis aulici, dd-to 16. Junii — тако је сигнирата инштанција, датума нема) гласи 17. односно 24. тачка: „*Translocationem* quoque gentis (Rascianae) eidem dudum *decretaliter compromissam* videlicet ad Slavoniam parvam Valachiam, Syrmium, Campum cumanum, districtum intra Savum et Dravum usque fluvium Illova, ad confinia Croatica, ad campum Gyuliensem, Districtum Aradiensem, inclusive Jenova et Halmagy, inter fluvios Maros et nigrum Crisium (Körös) fiendam eamque quantocyus accelerandam.“ А у молбеници именом сабора и народа српског митрополитом Исаијем године 1708. поднесеној цару и краљу каже се одмах у првој тачци:

„Siquidem jam A. 1694. ea erat benignissima Augustissimi Caesaris Leopoldi gloriosissimae cordationis *mens et voluntas*, ut Nationi nostrae separatum excindi debuisset Territorium, ut A. quod autem cotum effectui mancipatum non est.“

Није дакле извршена намера и воља најславније успомене ћесара Леополда I., који је г. 1694. путем

свога ратнога савета наредио, да се Србима засебно одвојено земљиште, територија, одсече и излучи. И како тада — 1694. г. није — тако га ни дан данас нема, тога одвојеног земљишта у угарској земљи, на ком би Срби лепо живовати и господарити могли.

Па кад није извршен декрет онај од 31. маја 1694. — декрет што ваља, како се онда с обзиром на тај декрет или на основу тога декрета и те наредбе, која је остала на папиру а никад није оживотворена, како онда, — још једанпут питам ја, а не питам оног лаконогог Француза, јер шта се мене Француз тиче, већ питам по други — и по трећи пут питам нашинца, нашег г. А. Ђукића у Златном Прагу — како може говорити о великом пресељењу Србаља године 1694?

На то питање нека одговори г. А. Ђукић, то јест, ако може одговорити. И на то се питање мора најпре одговорити — и кад на то питање „достаточно“ одговори г. А. Ђукић, наћи ће се ваљда когод од млађих људи, он наших делија, да на оно питање, које је толико узбудило и мало збунило г. А. Ђукића, одговори; а које питање гласи: „и од куда им (Србима) земљишта, која су они могли сејати, да им г. 1694. жетва роди, кад се прича и доказује, да су српске породице после овога бегства 1690, г. по Мађарској па чак и више Будима растурене биле, и да су ту јадно и у земуницама становали, наравно као сироте без куће и кућишта? А је ли могуће веровати, да се скоро пô милиона душа могло потуцати за толико времена (од 1690. до 1694.) и т. д. и т. д.?“

Што се мене тиче, то могу сваког уверити, да на то питање или питања нећу одговарати, — но

уједно мислим, да ће и г. А. Ђукић остати дужан одговор на ово питање, које мало час управисмо нањ — те смо̂ ја и он сад већ и сасвим квит; и ја праштајући се са г. Ђукићем молим га лепо, да ми не замери, да ми опрости, ако сам одговарајући на његово јавно питање, сишао с правог пута, ако сам се у жестини — а он већ зна, да сам жесток ја — послужио којим изразом мало оштријим, опоријим или неспретним, или ако сам каткад управио нањ питање не посве деликатно. Намера ми није била вређати или срдити.

ИЗЛЕТ II

о броју душа, које су г. 1690. дошле у земљу угарску

Г. А. Ђукић пита, након двеста година боравећи у Златном Прагу: „Кад су се Срби са патријархом Арсенијем III. доселили у земље мађарске круне?“ а не пита „колико је тисућа душа прешло тада и настанило се у тим угарским земљама?“, и не само да то не пита и не поставља таквога питања, већ на три места или трипут повторова, тврди и вели, „да је око по̂ милиона душа“ прешло с Црнојевићем у времену од 1691—1694.; тако је сигуран, тако ни најмање и ни из далека не сумња он о бројном том податку.

Г. А. Ђукић, Србин будући и по роду и по осећају, држи у тврдо, да је у последњој десетини XVII. века из српских земаља прешло и населило се овде „око или скоро по̂ милиона душа,“ при свем том што то нико од савременика или блиских том пресељењу писаца или записивача не каже, нити је то г. А. Ђукић ма у којој и најтајнијој архиви нашао

написано црно на белом. Г. А. Ђукић дакле верује, да је између г. 1690.—1694. прешло из прека овамо око пô милиона српских душа, а неће да верује, да се та велика (ма и не било баш пô милиона душа) сеоба збила г. 1690., и с тога се мора признати и рећи, да је г. А. Ђукић пристрастан, односно да није према сваком историјском податку једнако строг, једнако неверан. Србину с меканим срцем годи, кад му се каже, да су његови стари пре две стотине година дошли овамо да се бију и да сузбију Турке, и да нису дошли у маленом броју, каквих 30.000 душа, већ да их је на броју било 500 тисућа или пô милиона душа, и међу тима душама да је њих *сто хиљада* било под оружјем. Србину овостраном (јер за Србина с оне стране Саве и Дунава и за по гдекога Србина у негдашњој зетској планини, а садањој Црној Гори то не стоји и не важи) годи кад се тако пише и каже, а други, који није Србин и не осећа српски, хоће богме да се замисли — и да посумња читајући такво што.

Наша уважена старина, г. А. Стојачковић написао је г. 1849., дакле пре четрдесет и две-три године, дакле кад је био још „млад делија,“ да је под предводитељством патријарха Арсенија III. прешло 37—40.00 српских фамилија, најмање *пô милиона душа*; — после неколико година оправдао је тај „безброј душа“ примедбом „Bekantlich leben die Serben in Hauscommunion und auch dermalen sind in der Militärgränze, welche auf diesem System beruht, die Familien zu 15—20 Köpfe stark.“

Што је „млади“ тај Србин написао, то је после млади Француз Пико усвојио и такође приметио: „Број од 400.000 или 500.000 глава неће требати

да се чини, да је одвише узнесен« (по преводу Павловићеву од г. 1886.)

Не знам да ли зна г. А. Ђукић, који се и у том погледу придружио младом Французу, шта је на то приметио стари Павао Хунфалви у „Literariche Berichte aus Ungarn, Budapest 1877. S 287. „Eine solche Zahl *(eine halbe Million Seelen)* lässt sich leicht niederschreiben, ob sie aber in Wirklichkeit im Jahre 1694. aus einer *fremden* Provinz herübergebracht werden konnte, das mögen diejenigen entscheiden, welche die Schwierigkeiten kennen, eine Masse von nur 50.000 Seelen, von denen etwa drei Viertheile Weiber und Kinder ausmachen müssen, zu bewegen und zu nähren« и т. д.

Тако мисли о истакнутом броју душа, прешавших с патријархом Црнојевићем, стари угарски писац — но г. А. Ђукић верује Пикоту, односно верује, да је тада прешло на ове стране 37—40.000 породица, и даље узима да ћемо, ако на сваку породицу рачунамо просечно само 12 душа, лако и лако добити 480.000 душа или другим речма, скоро или око пô милиона душа.

Но ко ти каже, ко ти јамчи, ко је бројио, да се можеш ослонити на његово казивање — једном речи: ко је први написао да је с Арсенијем патријархом прешло 37.000 породица.

Први је написао, као што већ знаш, скромни читатељу, — да је толико породица прешло с Црнојевићем патријархом, онај бедни и невољни скитач, Стефан Раваничанин, и то у оном „показанију,“ кад је тело св. кнеза Лазара пренесено из Раванице у Угарску, у Сент-Андрију — и кад из Сент-Андрије у Врдник манастир у Фрушкој Гори! После њега, а

може бити по њему, казао је исто то Павао Јулинац (г. 1765.) и Јован Рапић (г. 1768.) и по Рапићу Немац Енгел, а по Енглу сви остали, али не баш сви 37.000, већ који 30, који 32, који 35, који 36, а највише њих 37.000 *породица*. Чапловић (Slavonien und zum theil Croatien II. Theil 1819.) рекавши на стр. 29. „der Patriarch Csernovics kam mit efwa 36.000 grössten theils servianischen, weniger albanisch-clementinischen Familien,“ приметио је у загради („vielleicht rectius Köpfen“). Читатељ ће се сетити поменутог већ у овој расправи места из XV. свеске Theatri europaei, где се каже: „der Bischof der Raitzen hat sich schon nach dem Verlust von Belgrad *mit 20 bis 30.000* **Seelen** in kaiserl. Schutz begeben.“

Дакле 30,000, као што стари Немац, који је г. 1696. писао, вели, и 500.000 *душа*, као што г. А Ђукић г. 1891. тврди, то је богме велика, грдна, огромна разлика, таква разлика, према којој она разлика, која ето између нас, који пишемо, да су Срби прешли овамо од чести већ 1689., а највише г. 1690., и оних, који с г. А. Ђукићем узимају, да је велика сеоба била 1694. — са свим ишчезава. И опет је г. А. Ђукић расправи о ништетној тој разлици посветио неколико страница у „Јавору,“ а оној грдној разлици између 30.000 и 500.000 ниједне странице, ниједне линије! Питање „кад су се и које управ године доселили Срби у угарску земљу?“ — то питање не даде мира г. А. Ђукићу и он није мировао, док није написао читаву расправу о том питању; а питање, колико је хиљада српских породица или душа прешло поменуте и расправљене године у ову земљу — то за г. А. Ђукића и није питање и у питању, које би требало расправљати, јер он зна, да

је тада прешло скоро или око пô милиона душа. Али откуд зна то он? — тако морамо сад ми њега питати, и тако питајући срдити га, као што је он нас онако питао и онако срдио!

Знамо, ко је први написао, и који су други, а то је већина писаца прихватили и усвојили број фамилија, којег је Стефан Раваничанин назначио. Али има писаца, који се с тим бројем (са 37.000 породица) не задовољавају, којима је то мало, и који тврде, да је двапут и више него двапут толико породица с Црногорцем Арсенијем патријархом прешло у ћесаревину.

Василије Петровић владика или митрополит Црногорски пише у Историји о Црној Гори, штампаној год. 1754. у Москви: „Патријарх српски Арсеније Черногорец — на милостивоје писмено позваније римскаго цесара Леополда I. — от области турској бјежа во своје отечество Чернују Гору; от Черногорцев провожден чрез Босну до армије цесарскије к Дунају в 1689. году. Виступило тогда *от области турскије с патријархом Арсенијем боље 80 тисјаћ фамилијах народа српскаго у Венгрију* во цесарскују област на привилегија, которија помиловал Леополд цесар Арсенију патријарху“ (в. Летописа књигу 68. стр. 23.; Митрополит Василије Петровић, написао Марко Драговић, Цетиње 1884. стр. 117.) И г. Милорад Медаковић зна, или је бар знао тада, када је писао своју повесницу Црне Горе, издане у Земуну 1850. стр. 42. „да је са патријархом Арсенијем, (који је спровођен Црногорцима кроз Босну до ћесареве војске на Дунаву, прешло више од 80.000 породица, „*све чистог и мужественог народа српског* у Унгарију.“ Да ли то осим г. Милорада Медаковића још когод зна, ја не знам, али то знам да 80.000 породица

× 12 = 960.000 или округло један милион, *један читав милион* душа. Дакле једни веле 37—40,000 породица, а други кажу више од 80.000 породица.

И ком сад човек да верује, или ком више да верује: да ли оном бедном сиромаху, јеромонаху Стефану, који се скитао од немила до недрага, и који није мировао, док се није у своју постојбину вратио и тамо како тако обновио манастир Раваницу, „римскаго цесара Карола VI. свободоју,“ л. 1718., — или пак оном митрополиту црногорском, скендеријском и приморском и егзарху трона Пећског, Василију Петровићу, којег Марко Драговић онако уздиже и убеђава? Између јеромонаха и митрополита постоји велика разлика — или боље: шта је један јеромонах према митрополиту? — па ипак рекао бих ја да јеромонах Стефан са својих 37.000 породица заслужује више вере од митрополита Василија са његових више од 80 хиљада фамилија. Митрополит Василије штампао је и издао је на свет своју историјицу 1754. г. у Москви, па ипак нити је Павао Јулинац, који је у *руској* војсци служио, нити је Јован Раић, који се учио у *Русији* и тамо спремао да буде од користи своме роду, усвојио оно што је тај митрополит о Чрнојевићу, о његову бегству и о броју породица, које су за њим потегле, написао, већ су обојица прихватила оно, што је јеромонах Стефан забележио.

Но ко је „млади“ Стојачковић и ко ли је млади Пико и ко је г. А. Ђукић? и да ли су они какви стручњаци, а наиме, да ли су они добри штатистичари, да могу бар приближно израчунати, колико је у 37.000 породица, ако је збиља г. 1690. толико испред Турака бежало, могло бити душа. И кад они нису, бар мени није познато да су они какви шта-

тистичари, то дај да запитамо прâвог и несумњивог и добро печеног штатистичара, да нам каже колико је г. 1690. с патријархом Арсенијем III. прешло душа из земље српске у угарску земљу.

„Госп. Владимир Јакшић, начелник статистичког одјелења.“ Ја мислим да против тога господина нема и да не може бити приговора ни с које стране. Исти је господин писао у Гласнику, књизи XXXIII. (1872. год.): „Нестајање српског народа у Унгарској.“ Чланак тај треба да се прочита, и ја — уморан већ будући од непрестаног помињања и навађања, шта овај шта ли онај каже и пише, поменућу само то да г. Владимир Јакшић, поменувши како се казује, „да је патријарх Арсеније III. с другим епископима позвао српски народ на устанак, а кад оно Немци код Качаника зло прођоше, тада он изведе сав скоро отуда народ узастопце царевој војсци следећи — и да се том приликом до 37.000 породица из Старе и из данашње Србије у Аустрију иселило, — додаје и примећује ово: „*Међутим оних 37.000 породица тешко да су више од 100.000 душа бројале, почем је искуством доказано, да су породице приликом сеоба слабобројне, а и тиранска влада у Турској не допушташе никада да се народ нормално намножи.* И у време опћег народног страдања са пропасти у години 1813. није већи број душа у Аустрију пребегао, јер прво је број становника у оба времена врло слаб био, а друго“ — но то друго читај сам, ако хоћеш да знаш разлог умовању и рачунању Јакшићеву. — Штатистичар Јакшић каже дакле 100.000 а наш г. А. Ђукић није, већ 500.000 душа. И то није мала, већ баш повелика разлика.

Ја нећу да судим између Вл. Јакшића и А. Ђукића и да пресудим, ко од њих двојице има право — јер сам лош рачунџија и никакав штатистичар. Комбиновати може се и овако и онако и свакојако но у историји комбинације много не вреде. 37.000 породица, — то може бити 100.000 а може бити и 180.000 и 250.000 душа, али главно је питање: да ли је тада збиља прешло 37.000 породица, и откуд и како је то један прост јеромонах, који сам себе скитачем назива, могао дознати и сазнати — и да л' није даскал Стефан тек онако од ока, узео да је толико хиљада породица прешло?

Језуита Нилес приопштио је у делу: Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis I. 28. писмо кардинала Колонића написано у Бечу 3. дек. 1703. папи Клименту XI. и у том писму казује најпре и хвали се тај велики ревнитељ црквене уније, што је он све за унију радио и урадио, па додаје: „*Nunc Patriarcham Rascianorum, cum quo plura sexaginta capitum millibus a Turcica servitute Augustissimi* Caesaris Protectionem amplexi sunt, ad unionem cum suis acceptandam dispono.“ Као што ја разумем, кардинал Колонић каже ту, да сад ради на том, да склони и расположи српског патријарха, да са својима прими унију, а да тих Срба, којима је он патријарх, и који су с њим под заштиту ћесареву дошли, има више од 60.000 глава или душа.

Кад дакле Кардинал Колонић, који је о свему а нарочито о патријарху српском и његовим верним водио рачуна, каже да је с патријархом у угарске земље и под заштиту ћесареву дошло преко 60.000 глава, и кад је штатистичар наш израчунао, „да се-оба патријарха Црнојевића од 37.000 породица ни

100.000 душа обухватала није“ — онда мислим да се нећемо јако удалити од истине, ако узмемо, да је г. 1689. и 1690. прешло из српске земље у ове стране око 70—80.000 душа. Ја тако мислим и то тврдим, па сад нек устане г. А. Ђукић и ко год хоће и нек доказује, да је преко 100, 200, 300.000, да је око пô милијона прешло — па било то 1690., било то 1694. године.

„Ох, та како може, како сме тај Руварац то тврдити; та је ли он Србин и од српског рода, да може избацити и рећи, да с патријархом Арсенијем III. није више прешло у ове крајеве, но само којекаквих 70, 80 до 100 хиљада душа! Та како је могао он поверовати оном Ezz-језуити, оном највећем најжешћем противнику и диндушманину српском, кардиналу Колонићу, — који се није стидео у писму свом, писаном дне 31. јан. 1699. патријарху Арсенију Чрнојевићу, назвати патријарха „diaboli filium“ и верне његове „diaboli asseclas“ — и ослонити се на онај податак његов у погледу броја глава, који су с патријархом дошли под крило у ћесарево, који се налази у писму његову папи г. 1703. писаном. Та зар не зна, зар ли је заборавио јадни тај Србин да сâм патријарх Арсеније III. каже и да је негде у неком писму и написао, да је он г. 1690., извео из српске земље 40.000 *породица?* Па како онда може више веровати туђину — душманину, римском арцибискупу и кардиналу, него свом рођеном патријарху, „светом старом архиепископу и патријарху?“

Не кидај се, не жести се, не љути се на мене и не вичи, брате и човече! Та не вичи, молим те, толико, кад немаш право!

Истина да г. А. Ђукић узгред спомиње „да се по самом патријарху (Арсенију III.) већ г. 1690. пре-

селило 40.000 српских *породица* у мађарске земље; истина је даље и то, да је Церниг у великом свом етнографском делу негде написао (II. 157.): „Jn Folge dieses Aufrufes (цара и краља Леополда I, од 6. априла 1690.) ging der Patriarch Arcenius Černović, dessen Kopf in der Türkei nicht mehr sicher war, mit vierzig tausend grösstentheils serbischer und rascischer Familien zu Leopold über. Arsenius Černović sagt das ausdrücklich in einem Hofgesuche vom J. 1706. Die gewöhnliche Angabe lautet auf 36.000 Familien,“ — али покрај свега тога ја те лепо молим, драги брате и човече, да у том ипак не верујеш Церниг или Чернигу (као што Руси пишу то име), који је читао оно писмо, онај хофгесух Арсенија патријарха од г. 1706. — а још мање да верујеш г. А. Ђукићу, који није никако ни видео, а камоли читао молбенице, о којој је говор, већ пише и говори по Церниг; немој ни на час да поверујеш том Церниг, да патријарх Арсеније збиља каже у том спису, да је он извео из српских земаља 40 хиљада *породица*, јер патријарх Арсеније не каже то у том писму, већ друго нешто, а наиме каже и хвали се он, да — но шта да ти ја повторавам и казујем оно, што управ о том вели поменути патријарх, кад је већ и сам знаш, кад си горе читао дотично место из тога писма, где се каже, да је он г. 1690. извео под ћесарево крило осим оних, који се налажаху на бојном пољу, много хиљада душа из Албаније, Рашке, Босне и Бугарске, и саврх тога да је учинио још и то, да се из саме Влашке (Каравлашке) до *40 хиљада душа* изселило (ad quadraginta statim millia animarum emigrare feci).

Тако стоји у оном препису поменутога списа патријарха Арсенија III. од г. 1706., који сам ја

негда читао: „четрдесет хиљада *душа* из *Влашке* изселило се услед његових (Црнојевићевих) патената растурених и по Влашкој; а колико је патријарх душа из српских и бугарских земаља извео, то се из писма тога и из онога пасуса „cum multis millenis animarum“ не може извести.

Да узмемо — премда се то тешко може узети и претпоставити — но да узмемо, да оних 40.000 душа, које су се из Влашке доселиле, да је то био чист Србин и „Србља;“ и кад се уз то сетиш, шта је онај Немац г. 1696. забележио, да је са српским владиком — а тај владика није нико други већ баш сам главом патријарх Арсеније III. — дошло 20—30 хиљада душа, то 40+30=70 хиљада душа; — дакле опет излази на оно, што сам у погледу броја душа, које су пошле и дошле овамо с патријархом Арсенијем III. горе поменуо. —

ИЗЛЕТ III

На који су начин Срби с патријархом Арсенијем Црнојевићем дошли у земљу угарску.

Сад ћу да приступим ка главном питању, к питању *о начину*, на који су наши стари, они прâви Срби, дошли овамо пре двеста година.

Ми говоримо *о пресељењу* и *насељењу*, о *сеоби* Србаља из постојбине своје у земљу угарску год. 1690. Но може ли бити говора *о сеоби* и *о пресељивању* Срба, кад помислимо како сувременици пишу о доласку Срба под крило ћесара римског и краља угарскога Леополда I.? Но узмимо да се може говорити о сеоби и о досељењу Срба у земљу угарску то се пита, да ли ће Срби у Угарској, којих стари

дођоше овамо пре двеста година *прославити* двестагодишњицу тога сретнога доласка — или се листом иселити и вратити у Стару Србију на пространо поље Косово, у Топлицу и у Дубочицу, у Дреницу и Чичавицу, у Метохију и у питоми Ас, и у колевку у срце од Србије, у Рашку жупу, тамо куд протиче Дежевка река код Дежева, где су били двори, стари двори Степана Немање и краља Драгутина?

И мађарски научници и књижевници живо се препиру и свађају око године, које су се године њихови стари, оних седам Мађара, вођа седам племена мађарских доселили из Дентумогерије у ове земље и настанили се на Тиси и Тамишу и Моришу на Кришу (Körös) црном и белом и брзом, на Шају, под Татром и Матром на Алпару и у Хортобађу, на Дунаву и Шарвизу једном речи од града Ршаве на доњем Дунаву до Јаворја (Jaurinum, Györ, Raab, Ђур, Јазок), Шопроња, Мошоња, до Литаве реке — то јест, да ли 893. као што једни, или пак 899 г. као што други тврде и доказују; али ипак и једни и други и свиколици знају, да ће ове последње десотине овога на умору века славити хиљадугодишњицу свога доласка и насељења и свога господства у овој земљи, своме орсагу или русагу, као што су ту реч изговарали стари Бошњаци.

Што се првога, прославе тиче, мора се најпре одговорити на питање: има ли разлога за прослављење двестагодишњице доласка нашег у земљу угарску?

Проигуман Ћирил, помињући *бегство* патријарха српског и архијереја и инока и бељаца и свеколиког народа хришћанскога год. 1690. описује то овако: пред толиким множаставним пуком предходио је светејши патријарх, господин Арсеније Чрнојевић као

Мојсије пред Израиљем кроз Црвено Море: и овај је носио кости Јосифове а светејши патријарх преводио хришћане преко славног Дунава и преносио свете ћивоте са светитељи (цара Лазара, деспота Стевана Јована и мајку Анђелину и Стевана Штиљановића) и стигоше у славни и чувени у свету град Будим, и стаде васколики пук у места Свети Андреј, и ту патријарх подиже цркву и палате — и манастири поправише цркве сваки у име свога светитеља — и пребише тамо неко време. Тако описује и тако кити стари проигуман Хоповачки тај опис о уступу и повлаку Арсенија патријарха са клиром и народом г. 1690. у земљу угарску.

Но ко данас пита, ко данас мари да чује, шта стари тај и оклепани а благоглаголиви калуђер пише о сеоби и прелазу Арсенија III. на земљиште угарско? Нико. Данас се пита и хоће да се зна, шта вели, шта пише, како умује и мудрује о тој сеоби и о том прелазу Панта, г. Панта Срећковић у Београду?

Кад се дакле то пита, и кад су сви тако љубопитљиви и жељни да сазнаду, шта модерни и најсувременији историописац наш и државник — онај Панта у Београду пише о тој „сеоби“ — то ћу да вам кажем, да Панта каже — а то каже Панта у својој књизи: „Синан-паша у чланку III-ћем с натписом: „*Бегство* патријарха Арсенија III.“ на стр. 88. ово: „— али ондашњи патријарх Арсеније Чрнојевић III. тако је био слеп, да ништа није видео и на највећу тугу, жалост и несрећу свију Срба, а нарочито оних у Старој Србији раструби те „велике милости царске“ садржане у писмима и дипломама од год. 1690. — (и учини) да се његова паства т. ј. српски народ *почергаши* и остави земљу. — И тако на по-

зив бегајућег патријарха до 37.000 српских породица оставе најлепше земље наших праотаца, и на позив Леополдов одселе се у Аустрију. Лудост поступања патријарха и вештину бечке владе тек тада можемо, као што треба, схватити, кад кажемо, да патријарх одводи Србе из њине земље у туђу земљу „уздајући се да ће цар ослободити Бранковића из апса,“ као да би им од тога било вајде. Тај одлазак Срба из своје постојбине био је гори и црњи од косовске битке. Вук Бранковић издао је таста на Косову, а патријарх и Ђорђе Бранковић распршташе Србе из Старе Србије. — Тако је патријарх Арсеније III. изневерио своју паству и највише зла учинио Србима.“

Тако суди — и тако је осудио — патријарха Арсенија III. жестоки Србијанац Панта Срећковић.

Други српски списатељ, други Србијанац г. Светозар Никетић пишући „Историјски развитак српске цркве“ (Гласник књ. 31. стр. 62. и даље) почиње трећи одељак: „О Арсенију III. патријарху и сеоби Срба у Аустрију“ овако: „Глупости људској веле нема краја. И одиста, ако пажљиво будемо посматрали радњу наших патријараха у другој поли XVII. века, ми ћемо у томе потпуно уверити се и т. д. — У целој овој ствари — сеобе Срба — главну је улогу играо патријарх Арсеније III. Поступци његови у овој ствари карактеришу га као човека малодушна и посве слаба политичара. Само варљива обећања Аустрије и глупост Арсенија III. могли су тако што измислити и учинити (т. ј. да остави огњиште ц да више од пô милиона Срба исели из питоме земље, која је била срце Србије итд. итд. повторавајући оне грозне речи грозовитог Панте у Београду).

И трећи Србијанац — велепоштовани и многозаслужни и пуноозбиљни српски писац и пријатељ мој, размишљајући и мудрујући о сеоби, о којој је овде реч, вели у Гласника књизи XXIII. стр. 139. и даље, и ово: „Узимајући предасе политику Ђурђа Бранковића и А. Чарнојевића не налазимо у њој ништа, што би одговарало озбиљности прилика, или би се могло одбранити. Никад ваљда нису учињене грђе погрешке у јавној радњи нашој. Савез са аустријанцима против Турака био је једино дело, које се може у неколико правдати. Све остало је тешко разумети. Најнесрећније је дело сеоба. Вођи (т. ј. Ђурађ Бранковић и А. Чарнојевић) робовали су сваки својој слабости. Ђурђу је било поглавито стало за деспотством, патријарху за самовлашћу. Аустрија је гледала, да њихове слабости употреби на своју корист. Необавештени народ вукли су ови људи (Ђурађ Бранковић и патријарх Арсеније III.) у бојеве за своју корист може бити, али за туђу славу, потегли су их са њихових седишта у чудновату сеобу, која их ни у какву срећу није одвела.“ Тако је године 1872. писао о сеоби тој Србаља професор Стојан Новаковић српским језиком а француским начином.

А шта да кажем за Гаврила Витковића, тога такође у једну руку Србијанца, и како тај тек негдашњи „унгарац“ потоњи члан угарске академије за науке, благосиља и ублажава беднога српскога патријарха Арсенија III. Та што је тај назови Србијанац о том патријарху српском и о сеоби српској у разним својим списима и чланцима по Гласницима и Летописима насукао и написао, то се не може ни репродуковати, јер прелази сваку меру; — а остале Србијанце, Херцеговце и Бошњаке и лаке Црногорце

и такве овостранце, који осудише Арсена патријарха, за којим смо дошли овамо, нећу ни да помињем, по имену, и нашто да их помињем, кад је довољно знати и на уму имати шта поменути професори и учитељи и научници рекоше и изрекоше, па да се одмах запиташ: „па ми *свесни и обавештени потомци* оних *необавештених предака наших*, који потекоше за оним *глупим и себичним* вођама својим у чудновату сеобу, која је *причинила остављеној земљи коначну пропаст* — да славимо и прославимо двестагодишњицу те сеобе, тога пресељења из српске у земљу угарску и словинску, и да том приликом прославимо памет вођа те сеобе, Ђурђа Бранковића и Арсенија Чрнојевића, *овога глупог и саможивог човека и оног сујетника и праунука највећег српског издајника?*

„Мађари нека славе, кад им се може и кад им се мили славити — своју хиљадугодишњицу, и нек преслављују и прослављују памет својих седам вођа (Hetumoger) седам Мађара, који их доведоше у земљу благословену и обетовану њима и њихову семену дори до краја и конца. Мађари славећи своју хиљадугодишњицу могу са благодарним срцем спомињати вође тих својих старих, који дођоше изнебуха, дођоше и подложише и подбише пода се мекушна и несложна словенска и влашка племена (Sclavos et Blasios), која затекоше у овој земљи, утврдише своје господство у тој земљи — те господаре и господују „до сего дне!“

Мађари, стари и нови Угри, спремају се дакле, да овог деценија, који тече, прославе тисућницу свога доласка и уласка у земљу, која се по њима назвала угарска, мађарска земља; а Срби, — и Срби

се спремају, да осигурају „зграду своје автономије“ од сваке непогоде, да створе „целокупан статут,“ јер и они мисле овде *вековати* и ни у сну не помишљају да се иселе, да напусте своја седишта и да се врате у стару своју постојбину. И ко зашто да се Срби селе из земље, у којој један део живи, живује и животари већ триста, четириста и још више година а други бива и битише већ двеста или скоро двеста година? Зашто да се сели Србин и враћа у старо отачаство своје, у ком данас Арнаут, љути Арнаут жари и пали, кад симитско племе, расуто по васцелој земљи, неће да се скупи и да се врати у стару своју постојбину, у свети град својих отаца и праотаца? И кад племе то може да се сећа, с тугом и тихим плачем да се сећа свога светога града, Сиона, — и Вавилона, да се сваки дан окреће лицем ка Истоку и да сваки дан понавља завет онај, који почиње са „аште забуду тебе“ — и т. д. па опет да му годи, да му прија пребивање, протуривање, прометање и разметање у земљи старих Панонаца, Јазига и Дачана; та зашто да се ми не можемо, с поносом и тугом у срцу сећати оних времена, кад је краљ Милутин, „свети краљ“ краљевао у Призрену, и краљујући у Призрену досизао до Сера и Солуна и до Велике Влашке надомак Солуна; и кад је цар Степан столовао и саборисао у Скопљу, — и кад је кнез Лазар бој био на Косову с Турцима, па опет љубити своју садашњу и вајкадашњу домовину онако и у оној мери, у којој љубе домовину ту Угри симитског и индогерманског порекла?

Израиљане старе „грјех ради“ казнио је Бог и попустио је да се раселе и распу по лицу земље; и наши стари — нови Израиљ као што многи стари

писци наши назваше Србина и српског сина — и наши стари згрешили су Богу, као што сви стари наши писци и цароставници казују и признају једногласно — па и Србин се расипао столетијама и расуо се и по угарској и по словинској и по хрватској и по влашкој и карабогданској и по земљи ердељској и још даље. И данас — „јако владико, умалихом се паче всех језик и јесми смирени по всеј земли данас, грех ради наших. И нест ва време сије начелника, и пророка и вожда, ниже всесоженија, ниже жртви, ниже приношенија — и ниња вазследујем всем срдцем, и боим се Тебе и иштем лица Твојего, не посрами нас но створи с нами по кротости Твојеј и по множеству милости Твоје! И изми нас по чудесем Твоим, и дажд славу Имени Твојему. Господи! И да посрамет се васи јављајушти рабом Твоим зла — и крепост их да сакрушит се — и т. д. као што се чита у паримији из пророка Данила узетој, на велику Суботу. Толико сам већ пута читао ту паримију и кад бих ју год читао — растужило се срце у грудма, и да нисам читао паримију ту на светом месту, пустио бих срцу на вољу — и ја бих јецао и плакао читајући поменуте горе и друге речи, које се читају у тој паримији. Па што онда говоре ти Вуковарци, да сам жесток, тврдокоран и немилосрдан ја — који гута сузе читајући последњу паримију на велику Суботу? И који прави Србин, да ми замери, што читајући пророштва Данилова главу трећу и неотице се сетим браће своје по пути, српскога рода, новога Израиља и његових патња и страданија од Косова — до божије воље и кад се изволи Господу, да скрати и учини крај патњама и

гоненијама српскога рода, јер „не на лице зрит Господ“ и „Господ вазводит низвржениј е.“

Данас кад ово пишем, среда је а сутра је Спасов-дан, и ноћ која наступа, Спасова је ноћ. Но ја нисам — нисам никад ни био песник, те нећу да питам с песником:

„Ciemno wszędzie, glucho wszędzie
„Co to będzie, co to będzie?“

и не могу да ти, српски сине, затрубим са песником српским:

„Свануо ти бели дан
„Благи данак Спасов-дан!“

И мој посао није, да мислим и помишљам на оно што ће бити и да размишљајући о том нестрпљиво те питам и запитам: та шта ће бити — и кад ће већ свануги?

Мој је посао и ја сам ограничен на то, да се обазрем на оно што је било, и шта се сад мисли, говори и пише, да могу пазећи на небесне прилике и гласе гласилачке изрећи, да Срби неће ове десетине прослављати двестагодишњицу свога — доласка у земљу угарску — али неће се ни селити из те земље и враћати се у стару своју постојбину. Та и наши стари проливали су крв своју за краља и цара, за краљевину и царевину и на Михаљевцу и на Сенти! — и наши стари мрли су и умирали на бојним пољима за „краља — краљицу, велику краљицу!“ па знајући то потомци тих старих Срба, оних тридесет и три и више капетана и обор-капетана и хаднађа, неће да се селе и иселе из земље, или земаља, у којима они пребивају двеста, триста и четир стотине година!

А ако коме не буде право што сам се у овој расправици узгредице дотакнуо питања о репатри-

јирању или како ли се каже ученим, ђачким језиком „повратак у старо отачаство,“ и даљег питања, кад се већ не мислимо враћати одкуд смо дошли и оћемо да овде — умремо и изумремо, то да ли да славимо г. 1894. двестагодишњицу доласка наших старих овамо — то због тог „странствованија“ не криви мене већ онога који је онако љубопитан био те јавно упитао: „које смо године управ дошли ми“ и који се није задовољио с голим питањем тим, већ је уједно исказао и стао на том, да смо се доселили овамо „управ“ и „ан грô“ г. 1694. а не г. 1690., као што сам и ја напоследку мислио и написао — и да ће се по томе тек 1894. г. навршити двеста година, од кад су Срби под Арсеном III. патријархом дошли и доселили се у ове земље — а казавши то, хтео је тиме да ти повода даде, да поткује данашње српске прваке, да их подсети да за рана мисле и добро се размисле: да ли треба да се, и ако се има, — како да се прослави двестагодишњица досељења српског у ове покрајине из „Турске“ земље, и да се том свечаном приликом сетимо онога часа, а сећајући се да се узнесемо, кад оно Срби, слободан народ с једне, а краљ угарски и римски ћесар Леополд I. с друге стране склапаше онај уговор (трактат-пакат) за заједнички, здружени напад на Турке крвнике и за међусобну одбрану од Турака крвника и диндушмана имену хришћанском — и о правима и правицама и слободама, које ће поделити и уделити ћесар и краљ „Општинству српског народа“, и за које ће слободе и правице српски народ врелу крв своју нештедице проливати.

Читао сам још као дечко у „Српском народном Листу“ у броју 22., стр. 176. од год. 1842.

причу, којој је натпис „Стршенови и челе“ и у којој се причи поведа ово:

„Видећи *стршенови*, да *челе* многа нападања и многе беде од *осова*, с којима су у једном расту живеле, трпе, *позову их, да се к њима преселе, обећавајући им не само одбрану против сваке невоље, него и савршену слободу како у сабирању тако и у уживању меда.* — Неколико ројева, којима су осови највише досађивали, одваже се старе своје стаје оставити и у друштво стршенова ступити, своме добру надајући се. И доиста стршенови врло радо приме челе, — одреде им места, где ће саће своје строити, допусте им с медом, као што саме желе располагати и тако им се у свему добри покажу, да су се ове радовале, што им је у срећу запало, под одбрану тако искрених пријатеља доћи. Ал' није све онако као што се чини, да је.“ — А шта је и како је било даље, читај сам на поменутом месту поменуту причу С. Милутина.

Год. 1845. био сам у 3-ћој латинској школи у Карловцима и нашао сам се и ја у дворани варошке куће, кад се у њој „*Еклога*“ представљала и слушао сам, шта се том приликом беседило, казивало, причало и певало — но будући мален, нисам све ни видео а камо л' све разумео и разабрао што се тада свечано беседило, причало и певало. Но „Еклога“ је та штампана г. 1850. у Новом Саду под насловом: „Светковање Благовести г. 1846. — и сад можеш, ако само 'оћеш драги мој! прочитати те сазнати: шта се све причало и певало — и чему се све надао онај, који је саставио и измислио ту „Еклогу“ од г. 1846., а наиме шта је причао стари Станоје (в. стр. 48. и 49.), као на пр.:

„Поганија . . . . .
„Ал' се страшно осилила била.
„А међ' нама поста свакојако
„Ми се један с другим посвађамо
„А они ти једног по једнога
„Надвладају и отму му благо.
„И тако нас све свладају редом. —
„Наша поља с ергелом прекриле
„А све даље продирали амо,
„Најпослије и довде допрли.
„Па и даље тамо се провукли.
„И ћесару самом додијали.
„*Кад с' и ћесар у невољи нађе* —
„*А он сједе на нам књигу пише*
„*И у књизи поручује лепо:*
„„Дижите се велико и мало,
„„Ви отуда, а ја ћу одуда
„„Да свалимо те наказе с врата,
„„Срамоте ме по целоме свету
„„Да не смијем помолити главе.
„„А ако их сретно растерамо —
„„Имаћете од мене уздарје:
„„Ето вама поља и ливада,
„„И брегова, шума и долина.
„„Гдје оћете, нека стадо пасе:
„„Гдје оћете нек буде пландиште.
„„Гдје ожедни, ту га и напојте
„„Гдје замркне, ту нек и ноћива.
„„Не требате тора ни наслона
„„Нит' икакви' другије затвора
„„У стаду вам штете бити неће.
„„Док је мене цара Господара.“
„Бог да прости, то ће бити лепо,
„То ће бити, ко што ј' некад било,
„Кад смо свуда сами своји били.
„Сви помисле; — а и није шала.
„Цар обриче, и биљегу даје.
„А царска се, веле, не пориче . . .

„Да идемо, сви из грла викну
„Па се слегну к ћесару сви листом
„Као да ће часком у лешнике. —
„Растерају сретно коњушаре,
„Па се стане овде да станаре,
„А и та су поља, што видите
„Од старина увек наша била.

Год. 1848. пуштена је у Београду у свет књижица, којој је наслов: „*Народна сриска скупштина* 1-ог и 3-ег маја 1848. г. у Карловцима држана.“ И та књижица почиње овако: „Кад је године 1690. Ипекски патријарх српски, Арсеније III. Чарнојевић из Србије близу 40.000 најславнији српски породица у Угарску превео; онда је већ овде које још од краљева српских у својој постојбини оставши, које из јужних крајева освојене од Турака своје отаџбине овамо доцније исељених Србаља много било. Ове је Србље деспот српски Ђорђе Бранковић против Турака предводио, и њима, док је у влади својој био, управљао. — А кад патријарх с народом овамо пређе и деспота у затвору застане; онда је он с оним истим правом, с којим је пре њега и деспот, народом својим међу тим управљао, надајући се, да ће несретни деспот из затвора скорим пуштен бити и владу своју опет предузети. — Али лукава политика двора аустријскога, која је на то ишла, да укине ону точку, у којој су се силе народа српског усредоточавале, волела је исту владу народну покрај патријарха, као духовнога лица, за неко време оставити, него ли деспота из тавнице пустити и њему је повратити. . . .

На стр. 13. каже се у тој књижици: „Уговори наши, које смо с двором учинили, кад смо овамо прешли, престану бити (год. 1848.) уговори, јер их

није могла више она страна, с којом смо их учинили, држати, — и народ се српски сад поврати у оно стање, у ком је био, кад је овамо дошао.“ На стр. 16. каже се даље: „Зато му је (то јест српском народу скупљеном 1-ог маја 1848. у Карловцима) први посао био то, да себе постави у оно стање, у ком је био, кад је по доласку своме овамо *уговоре с двором* аустријским чинио. Прво му се питање и нехотице наметнуло то: с ким је дошао? Дошао је с патријархом Чарнојевићем. Па где је тај патријарх? Тај патријарх је архијепископ, који и данас патријаршеску власт употребљава, јер ни од какве спољашње црквене власти не зависи. Сад дакле народ у чистој свести својој повиче: „Ми хоћемо да се то име нашем архиепископу поврати и ову нашу вољу у живот уводимо, и нашег архиепископа Јосифа за патријарха српског проглашујемо.“ Друго је питање било: зашто смо оставили нашу постојбину и овамо дошли? Зато, да под деспотом нашим и народним војводом за цара Леополда војујемо а кад ратове сретно свршимо, да под народним нашим војводом и нашим српским поглаварствима живећи, цара аустријског за врховног нашег господара и цара признајемо. — Па гдје је тај наш деспот и народни војвода? и гдје су нам та наша поглаварства? Нема их! Лукава некадашња политика одузела нам је и нашег деспота и народног војводу и народна наша поглаварства. — Сав дакле народ у правој свести својој повиче: „Ми хоћемо да имамо нашег народног војводу и народна наша поглаварства, и ову нашу вољу одма у живот уводимо, и ц. кр. полковника“ — etc., etc., etc.

Треће је питање било: шта нам је обећано било за наше ратне услуге, које смо ми понајвише о свом трошку чинили? Обећано је било, да ће све оне земље, и сва она добра, која од Турака отмемо, наша бити. Па које су то земље, које смо ми од Турака отели? *Те су земље, Срем, Банат, Бачка и Барања.* Сав дакле народ у народној својој свести повиче: „Ми хоћемо, да ове земље од народног нашег војводе зависе“ etc., etc., etc.

Тако је српски народ у овим земљама г. 1848. свестан био, тако разумевао своја права и своје правице и тако прогласио свога патријарха, свога војводу и своју војводовину у угарској земљи — и за тај један часак радости, за тренутно то вршење своје власти, шта је после било и следовало, то се зна и зна се да:

„За један часак радости
„Хиљаду дана жалости!

Год. 1861. држан је у Карловци „благовештенски“ сабору и у том сабору, кад је престало „громовито живео,“ с којим је народ отпоздравио св. патријарха Јосифа за говор, којим је поздравио био св. патријарх српски сабор, у ком је говору нарочито се истакло: „да српски народ сматра народне привилегије за таке *државоправне уговоре*, што вежу и једну и другу страну наједнако,“ устао је и стао је одговарати, и говорио је и како је само говорио — ај, да ти је било стати те слушати златан говор тај! драгановићу мој! и тај посланик, што је устао и стао говорити, није говорио оно што је изговорио тада, као калуђер, као архимандрит крушедолски или српски, већ је говорио, као што је одмах у почетку говора свога рекао „само као Србин“ и као члан

сабора, ком је св. патријарх Јосиф председник. Па и тај говорник, та златна уста, — та тај „само Србин“ и „сав Србин“ рекао је: „О самим привилегијама нашим и о важности садржаја њихова, нек мудрује како ко оће, нек говори шта ко оће, нек окреће смисао речи њини како коме боље иде у рачун . . . ми их од наше стране не можемо сматрати никада за неке златним словима изшаране и украшене старинске папире — —; за нас су биле, и биће привилегије наше, док год се не испуне, *вјечити и свети* као што се изражава св. патријарх, *уговори* учињени међу прецима нашим и сувереним господарима ови земаља, на које је пристала, и којима је обвезала по праву и слободној вољи једна и друга страна и себе и потомке своје.“

— „У другој половини седманаестог столећа подигао је Леополд I. оружје своје на општег непријатеља и угњетатеља хришћанских народа. Цјел подигнутог тог Леополдовог оружја била је по речима његовим: извојевати и повратити угњетеним народима хришћанску и народну слободу. И глас те праведне и свете цјели, који је управио 6. априла 1690. г. у писменом позиву своме сам Леополд I. на претке наше, није могао не наћи готовог одзива у прсима њиховим.

„У позиву дакле и одзиву томе лежи повод и почетак *уговора* наших са Леполдом I. учињених, и толиким царским дипломама и привилегијама потврђених и утврђених, а у овима лежи повод, узрок и почетак наше ето седамдесетгодишње судбе.“ (Тако је).

И тај говорник, који је тако у сабору благовештенском г. 1861. одговарао и говорио — то је

био главом тадашњи архимандрит крушедолски, који је те исте године постављен за епископа без епархије — а после постављен за владику пакрачко-славонског и преставио се као такав — тај исти Никанор. смислио је као монах кувеждински и послао у „Народни Лист“ причу: „Стршенови и Челе“ г. 1842. он је г. 1846. — сад већ не знам, да л' као архиђакон или као синђел, саставио ону благовештенску еклогу; исти је он написао ону књижицу: „Народна српска скупштина 1-ог и 3-ег маја 1848.“, и издао г. 1849. „Наставак те скупштине;“ он је после 1861. и после 1872—1874., односно после своје привремене управе митрополијом карловачком написао своје мемоаре, своје писмено завештање, — и ја сам прошле године летимице прегледао те мемоаре Грујићеве, у којима се, колико се данас сећам, не благосиља ни покојни Суботић, — ни живи Ника Максимовић, али сад не знам и не могу да се сетим, да л' и у тим мемоарима спомиње покојни владика Никанор што о привилеђијама српским и да л' је остао до смрти у погледу тих привилеђија себи доследан и веран и у причању и приповедању, како су Срби дошли и како су правили уговоре билатералне с Ћесарем и краљем Леополдом I.

На нову годину лета 1861. с благословом св. патријарха Јосифа, пострижен сам за монаха у Крушедолу руком покојнога сада а тада архимандрита крушедолског Никанора — дакле исте године, које је године држан поменути благовештенски сабор, у ком је сабору од посланика први устао и говорио исти архимандрит Никанор и казао шта су привилеђије и шта вреде привилеђије српске. И ја сам слушао говор тај — а мислим да сам га и препи-

сивао — и после читао сам га на тепани — и не само тај говор архимандрита Никанора већ и оно што је покојни Ђорђе Стојаковић разлагао о привилеђијама нашим и значају њихову, — и ја ни тада — поменуте г. 1861., године нисам могао — грешан сам, морао сам грешан бити, кад нисам могао ни тада, године 1861., па ето и дан данас а после тридесет година, не могу да верујем, *да је привилеђијама нашим претходио какав уговор или да привилеђије садрже уговор између ћесара и краља Леополда I. с једне и народа српског с друге стране.* И ја сам покојноме владици Никанору, свом духовном Оцу казао и поменуте 1861. и доцније кад би се повела реч и кад би ми се прилика дала, да се не може говорити о уговору или уговорима између ћесара и краља и нашег народа и да привилеђије наше нису државоправни већ нешто друго, — и да Срби нису дошли овамо на позив ћесарев већ услед других околности и невоља — у земљу — и остали у тој земљи до данашњега дана. Покојни владика био је великога духа — и није се срдио и није ме грдио, бар није ме у очи грдио због те такве јеретичне мисли о уговору, о привилеђијама и доласку старих наших — и кад ме није за живота у пути и на овој грешној земљи, осудио он, који је био велики Србин, већи и бољи Србин од многих тадашњих капуташа који се доцније прометнуше у голоигре, блебетуше, сметењаке и издајнике, који ни г. 1864. не шћаху слушати и разумети шта је говорио. Он, који је о цркви српској и судбини њеној и у опште о црквеним одношајима више и дубље мислио и боље — но овде није о црквеним одношајима већ о српским привилеђијама, о уговорима о томе, како су Срби овамо

дошли — говор, већ се питало само, како је о том мислио покојни владика Никанор, и казано је, да је био толерантан према мени, свом духовном сину, који није држао с њим, да су Срби дошли овамо на позив ћесарев и да су с ћесарем утаначили уговор, који би уговор био потврђен и утврђен привилеђијама и потврдницама потоњих ћесара и краљева угарских, онда ме ваљда ни сада, неће нико од Срба — а за Цинцаре, Бугаре, лукаве и подмукле Србе влашке крви, ја баш и не марим шта ће рећи и да ли ће негодовати и опорочити мене — осудити и рећи да сам се огрешио о пијетет, који сам дужан сени и имену његову увек и до конца одавати.

Морао сам поменути бар једног угледног великог Срба, који је разбирао и мислио и проучио повест доласка Срба из прека и њихове привилеђије и каква је судба била тих српских привилеђија и ја сам избрао и одабрао од свију главица, главу Срб-Милутина, монаха, архиђакона, архимандрита и владике Никанора, која је у причи, у песми, у расправи и у свечаном говору казала и казивала од г. 1842. до 1861. и до 1864. шта је мислила о доласку и о привилеђијама српским.

А главу, као што је била глава избраника и угледника, великог Србина и правог раца — (рацишер рац) — Срб-Милутина, потоњег Никанора, не рађа српска мајка сваког пол века, па су зато ваљда многе оне мале, празне злобне главице онако клеветале и ригале „всјак зол глагол“ нањ, дошаптавале и пријављивале и оптуживале, које су се клевете, зли гласови оптужбе и денунцијације примале за готов новац тим вољније и готовије, што је Срб-Милутин, што се главе, срца и родољуба тиче, био

човек, који се није морао, па се и није клањао ником и није уступао ни испред кога од свих својих савременика и сврсника. Није се умео утварати и није био политичар и није био резолутан; а да је био резолутнији и мало жилавији и тврђег срца, — — о, куд би се деле оне хамелеонске натуре у нашем роду — но ја нисам позван, да казујем шта би било, да је нешто Никанор био мало друкчији, већ је моја дужност била, да кажем, шта је и како је један одличан Србин, а на име Срб-Милутин мислио, мудровао о доласку Срба и њиховим привилеђијама, и ја мислим, да сам дужности тој својој задовољио, — и сад кад бих хтео могао бих одмах прећи с Грујића на побратима његова, у капуту, на Бачванина Сентомашанина, Исидора Николића Србоградског, оног Исидора, ком је сам владика песник, Л. Мушицки посветио једну оду, док је Исидор још ђаком био и латинске оде правио.

Жао ми је што не могу — уморио сам се па не могу посветити неколико речи „бачкој тој Дики,“ те морам упутити читаоце на књигу, коју је он г. 1849. У Вијени издао и у којој је књизи натпис: „Војводство Срба аустријски,“ из које ће књиге, а са стране 26-те и даље дознати читалац, како је врли и ватрени тај Србин Србоградски родољубно писао и разлагао и казао браћи својој и целом свету, шта значе оне речи у „својеручном писму императора Леополда I. управљеном под 6. апр. 1690. г. српском патријарху Арсенију Чарнојевићу „et armis nostris sociati“ — ваше оружје с нашим сојузите. — „He! He! Ове речи из уста императора протекше, ове речи са сопственом императора руком написане, јасно сведоче, да су Србљи сојузници били импера-

тора, и да су они позвани били, да бједу и опасност од нејаке онда Мађарске удале. — Тако је и било: *трактат је окончан, којег је начело било, fascis ut des, творим да даш*, и т. д. и т. д.

Но Барањац Грујић и Бачванин Исидор, потоњи владика и потоњи велики жупан, или као што би се кад кад сам Исидор назвао, архижупан — јединци су и јединице, и „православни српски родољупци“ а „јединац“ ма како даровит, ма како велики дух и духовит био, може да се занесе, а особито ако је песник и велики беседник — а и Барањац и Бачванин словили су у своје време као слављени песници и били су чувени беседници — може да види и да изведе, што се из писама и златопечатних повеља царевих и краљевих не види и не може извести; — и велики Срби могу да буду пристрасни, те верују што желе да је, или да је било!

Нужно је дакле да се осврнемо и на другу страну да чујемо, како је *целина*, како су представници Српства, скупљени на саборима разумевали, схватали значај привилеђија, и како су странци, квалификовани странци мислили о себи и доласку Србаља г. 1690.

Да чујемо странце, и од странаца да поменемо познатога и знанога државника барона Бартенштајна, који је у својим списима, који се тичу српског народа, не једанпут помињао долазак и досељење Срба, и тврдио: „dass die Einwanderung (der Serben) per modum pacti geschehen sei — јер се није о том радило, да се приме протерани бегунци, или да им се пуста поља даду, него да се крену стални и од чести имућни људи, који у држању свога закона не бејаху узнемиривани (у Турскуј), да са страхом тела,

живота, добра и имања прелазе испод турске власти под овдашњу овамо« (в. Извештај Бартенштајнов о српском народу у преводу Сандићеву стр. 10. и 27.)

Што је на ту тврдњу, на то умовање бечког државника приметио Будимлија — онај Немац Швикер у „Politische Geschichte der Serben in Ungarn“ на стр. 9. и у ноти на истој страни, то усвајам и ја и потписујем, те нећу даље ни речи да трошим о том умовању и тој тврдњи Бартенштајновој и да испитујем, зашто је он тако представљао ствар ту.

У „Летопису“ „Матице Српске“ за год. 1828. књизи 14. назначени су дотадашњи „Србљи, адвокати мађарски“ и на првом месту као најстарији српски адвокат у Мађарској, поменут је *Јован Мушкатировић*, који је адвокатску заклетву положио 10. марта 1773. год.

У књизи 65. истог „Летописа“ за год. 1844. приопштен је одломак из већег дела, које је исти *Јован Мушкатировић* сенатор пештански год. 1790. написао под насловом: „Черте српског живота у Унгарији“ и у одломку том каже се на стр. 81. и 82.: „У рату, у ком су Турци и сам Беч обколили били, али оданде 1683. одбијени, 1686. и сам Будим изгубили, доста су и Србљи под својим војводом Георгијем Бранковићем о свом лебу војујући к сретном напретку, принели, о чем биографи Леополда великога и принца Евгенија и многи други сведоче. Таки за тим пређе на позиваније цесара Инекски српски патријарх Арсеније Черновић са 37.000 фамилија, које су најмање до пол милиона душа износиле, у Унгарију и подложи се скиптару Леопола.“

Покојни друг и до смрти пријатељ мој, др. Стеван Димитријевић, дао ми је спис неки, који је на-

шао међу папирима свога ујака, славнога негда адвоката и публицисте српског Косте Богдановића. Спис није цео — нема краја — а садржи у себи представку „на Његово краљевско апостолско Величанство, високим поглаварима, славним чиновима и властима“ — и рекао бих, да је представка српског сабора у Тамишвару од год. 1790. којом су закључци и захтеви народа српског престављеног на том сабору, превишњем месту били поднесени.

И у том с латинскога као што мислим на српски преведеном и руком потоњег владике тамишварскога, Пантелејмона Живковића писаном спису, каже се оно исто што је у предпоменутом одломку из дела Јована Мушкатировића речено, и ја ни најмање не сумњам о том, да је приопштени одломак извод из те опширне репрезентације сабора темишварскога од год. 1790. Ко је саставио ту историјско-јуридичну представку и да л' ју није саставио чувени и уважени адвокат Јован Мушкатировић и да л' су збиља том или другом којом представком закључци и захтеви тамишварскога сабора превишњем месту поднесени, ја не знам и не могу тврдити, и то тим мање, што се у попису чланова тамишварског сабора од г. 1790. сенатор Јован Мушкатировић не помиње, те ваљда није ни био на том сабору.

У књижици: „Акта сабора народа српског у Темишвару г. 1790. држаног, Земун 1861.“ чита се на стр. 8. а у представци саборској поднесеној ц. и кр. апостолском Величанству: „Леополд I. блажене памети, могао је дознати, да се велика част српскога народа под турским господарством, но ипак под собственим феудалним устројењем налази, и да би како за државну снагу тако и за једну и другу

страну полезно било, ако се овај народ позове. *После предходећег уговора с ондашњим Пећским патријархом обећао је цар овоме народу* највећу безбедност цркве своје и собствено територијално устројење, па још и друга права и привилегије и т. д., и т. д.

* * *

Од г. 1790. до г. 1837. а и даље још — није се саборисало, није се расправљало и претресало; за све то време владала је у јавном животу или на пољу јавнога рада и на књижевном пољу укоченост, мртвило, ђачки дилетантизам.

„Сербски народни сабор у виду прагматическом и православном. У Новом Саду.“ Године нема, — али онај, који је написао то „разглаголство“ каже, да му је „дужност о сербском националном конгресу, кои је 1-га новемриа 1837. по највишем дозволењу у Карловци отворен, истине њеке написати,“ те се из тога може сазнати и година, које су истине те написане и штампом обнародоване. Међу другим у „разглаголству том прагматичном“ изложеним истинама помиње се на стр. 9. и ово: „Силама краљевине тако већ пре разкинутим; а у великом освободителном године 1663. (ваљда 1683.) рату (који је руком номецке вештине Турке из сердца Унгарие изчупао и прогнао) јошт већма разслабјеним; и у тој слабости по Сербии, Босниии, Валахии раздјеленим; што више на војну међ императором Леополдом I. и Лудвиком IV. французким краљем рођену, разсланим, Унгариа са својом околином остане скоро безоружна; разјарен скорим губитком Турчин, стопама побједителним, прогна из речени страна силе унгарске; новог завладанија страхом границу Унгарие

затресе; — император у сумњу због мали сила падне; а сербског рода руководац, патриарх Арсеније Чарноевич, због држане Унгаром стране у смутњи остане.

„Обшчим дакле сојузом, да би се обостраној невољи прекормило, посмотри император Леополд, сербске первог времена заслуге, процени христољубија ревност, у игу турском засведочену; и године 1690. под 6. апр. по нов. изда торжествену диплому на све Сербе, у коеј крјепко и позове: „да за Бога, за церкву, спасение, свободу *и безопасност своју раде, — свободно на страну аустријску пређу, другове проче примаме, земље свое оставе; ову прилику од Бога и Њега подану* и никад више неполучиму употребе; ако себи, ако синовима, ако сладком отечеству и душе спасенију наклони јесу,“ да им власт војводу бирати, привилегиум свободе од сваког данка и робие.

„На тако *славан позив, а боља условија*, Черноевић са 35 хиљада фамилија, у Срем и Славонију пређе. До Пеште се смести и у рат деветогодни против Турака пусти се; — позван по особ новом дипломом от год. 1691. 20. авг., у коеј утверди се календар стари; право бирања архиепископа и митрополита чрез мирјане и свештенство; свештено судејство и т. д. обећају се све земље, кое от Турчина отети буду, њима предати; допусти се, да сербски народ под собственим магистратом, као особно тјело, у старим правима невредимо пребуде и т. д.

„*Сљедство је ови привилегија било,* да је Турчин по деветогодном рату под вождом Евгенијем Сабаудским 1697. године побјеђен, Текели узбијен, мир

установљен и цела Унгариа осим Темешког Баната освобођена била.“

Ако језик, којим је написана та дисертација, односно *оне* истине у њој, није језик за гуске и гускове, онда не знам, који је и какав је то језик, за гуске и гускове. Но језик је љуска и побочна ствар, а главно је, шта се каже и шта се хтело рећи. На кад чујеш, читаоче благи, где се каже „да је последица Србима даних привилеђија била, да је Турчин по деветогодишњем рату побеђен, Текелија узбијен, мир установљен и цела Угарска осим Тамишког Баната ослобођена била“ — и чувши то не занесеш се и не треснеш главом о ледину — или се не збуде с тобом друго што — онда си момак и не бој се никаквог потреса. Ја управо не знам, ко је аутор тога разглаголства, које сам ја понео са собом из куће свога оца — али ми се одавно већ увртела у главу мисао, да је дисертацију ту саставио поменути горе адвокат Коста Богдановић.

Кум и пријатељ Косте Богдановића и у школама нешто старији од Косте, а на гласу адвокат, покојни Ђорђе Стојаковић, читао је 29. марта 1861. у сабору благовештенском предлог одбора изасланог за формуловање жеља народа српског, и у том предлогу каже се и креше се: „Срби су били пре године 1690. у отечеству свом, оностраној Србији, народ од Турака не са свим покорен, у притјажанију собственог териториума и собствени институција своји, од Унгарије и краља унгарског подпуно независан.*)

*) Срби у Србији и у Босни и у Старој Србији нису били турска раја — боже сахрани! па имали су у Турској и свој сопствени територијум — и своје магистрате! Жалосне им сопствене институције и жалосни ти магистрати њихови под турским пашама, агама и субашама!

Леополд I. краљ унгарски је послао к Србима посланик асвога, и дипломом својом од 6. апр. 1690. позвао их је, да с њим заједно против општег непријатеља христијанства војују, обећавши им оно, што смо мало пре споменули (то јест слободан избор војводе, слободно притјажаније земаља и т. д.)

Срби су то обећање примили и оставили*) отечество своје, обработане и посјејане земље и цјело непокретно имање своје, прешли су у маси у броју од пол милиона душа, а између ови преко 40.000 наоружаних људи под предводитељством црковног поглавара свога, помогли су краљу угарском непријатеља победити, очистили су земљу ову, на којој ми потомци њиови данас живимо од непријатеља, населили су се ту, и учинили ову пустолину урбар.

Шта је дакле обећање оно краља угарског од 6. априла 1690. — у савезу с примањем од стране народа српског, у савезу с испуненијем свију дужности, које је народ српски на себе узео? То није привилегијум juris privati — то је *међународни уговор*, internationaler act између круне унгарске и носиоца те круне с једне стране — а слободног и донде независног народа српског с друге стране.“

И што је у одборском предлогу речено, то је најпосле и у репрезентацији, коју је Ђорђе Стојаковић у десетој седници дне 6. апр. 1861. после подне држаној прочитао, повторено с изменом и исправком том „*да су Срби год. 1690, сљедујући позиву великога императора и краља, оставили отачаство и непокретно имање своје* и прешли су у маси

*) А зашто оставише отачаство своје — кад их нико није звао и позвао, да оставе „обработане“ и посјејане земље своје?

у числу од 36.000 до 40.000 фамилија, а између ових близу 100.000 наоружаних људи у ц. кр. државу; они су помогли непријатеље победити и земљу ову, на којој данас потомци њихови живе, *круни Унгарије повратити.*“ —

У „Расправи угарског сабора 1868. г. о законском предлогу у ствари источно-православне цркве, изд. Ђорђе Звекић, Будим 1868.“ читамо на стр. 62.

„*Светозар Милетић:* — Мој посланички друг г Борлеа рекао је то, да смо се ми Срби у ову земљу доселили („bevándoroltunk“). Ова реч „bevándorolt“ пристоји онима, који са цаковима и торбама дођу у земљу; (смеј) али овде није тај случај. Ми смо дошли на позив краља Леополда, и Леополд је овако управио свој позив: „Читавом општинству српскога народа“, па даље вели: „Ходите са оружјем да протерате Турке (Veniatis cum armis, ut Turcas expellatis*).

На овај позив дошли смо ми „cum armis“ овамо, те да помогнемо, да се држава ослободи од Турака, а за тим да ослободимо и нашу прастару домовину од турскога господства (одобравање).“

И кад је наскоро иза тога устао да говори *Александер Стојачковић* — и тек што је изрекао: „Пре него што су се Срби год. 1690. *доселили;*“ чули се гласови: „nem bevándorlás,“ (смеј, жагор) и г. Стојачковић мало љутито продужио је говор са „но дакле *пре него што су дошли,* били су сви грчкоисточни вероисповедници и т. д. и т. д.“

Дакле ил' *доселили* или *дошли?*

---

*) То је опако на памет казано!

Но заборавио сам поменути, како је покојни патријарх Јосиф Рајачић изложио повест о доласку Срба г. 1690., у писму свом од 1. маја 1861. управљеном сабору краљевина Далмације, Хрватске и Славоније „којим проти похрвећењу Србаља протестира,“ које писмо наћи ћеш штампано у „Spisi saborski kraljevinah Dalmacie, Hrvatske i Slavonije od god. 1681. Svezak II. str. 146 i dalje.“ У писму том прича српски патријарх: „Кад је патријарх српски Арсеније III. Чарнојевић, 1690. године на позив Леополда I. силни српски народ овамо превео из турских земаља, *он је прешао сувим на Хрватску и Славонију* и добио је овде добро Сирач, да га ужива донде докле се патријаршија пећска од Турака не ослободи.

Као што је народ са својим патријархом, који је на западну Угарску ударио к Сент-Андреи и ту се неко време настанио, *ишао овим путем и овдје затицао прорeђено житељство у Хрватској крајини,* које је за турских ратова највише страдало било; тако се он овдје великом чашћу и задржао и населио пуста места.“

Ко је покојном патријарху Јосифу казао и од кога је дознао он, да је патријарх Арсеније III. с народом г. 1690. ударио сувим на Хрватску и Славонију и да је од народа који је за њим пошао велик део остао и населио пуста места Хрватске крајине, ја не знам ал' рекао бих, да он о сељењу том, том српском путу и правцу није добро обавештен био, кад је оно писмо писао. Сирач у Славонији није патријарх Арсеније III. добио год. 1690. већ истом 1695. г.

И још нешто, што сам пропустио поменути на свом месту, а што можеш наћи „црно на белом,“ у

књизи Голубинскога: „Кратки очерк истории православних церквеј Болг. Серб. и Руминској, Москва 1871.“ на стр. 647. где пише: „В кампанију 1683-89 годов Австријци не тољко вигнали турок из Венгрии и Славонии с Срјемом, но и простерли свои завоеванија за Дунај, на самиј Балкански полуостров. Мечтаја о рјешитељном поражении турок, они обратилис с своими воззванијами к христијанским населенијам полуострова — к сербам, болгарам и албанцам, которие всје немедлено и изјавили рјешителнују готовност стат на их стороње. Но в 1690 г. они снова оттјеснени били Турками на тот берег Дунаја. *Опасајас мшченија турок, патр. Арсениј Черноевич, поелику перед тјем открито дјејствовал в пољзу австријцев, и нашел себја винужденним бјежат в Авсрију;* **равним образом по опасенију тогоже мшченија посљедовала за ним огромнаја толпа сербов.** См. у Муравјева в Сношенијах с востоком, ч. 4. л. 1205. об. fin. разсказ о сем бјегствје патр. Арсенија, записанни в нашем Посољском приказје со слов присиланнаго им в 1696. год. за милостинеј одного из митрополитов.“

Године 1696. слао је патријарх Арсеније III. у Русију — Московију једнога свога митрополита милостиње ради — и тај послани у Москву митрополит српски, казивао је руском посланичком уреду *о бегству* патријарха Арсенија с народом у Аустрију; и његово казивање записано је у том уреду и по том запису саопштио је Муравјев у делу свом: Сношенија Росии с востоком, у четвртој чести листу 1205 на другој страни (г. 1871. кад је Голубински писао своју историју није трећа и четврта чест Мурављевог дела

изишла на свет) поменути горе разсказ о бегству патријарха Арсенија III.

Арсеније III. који је јавно и отворено пристао био уз Немце, побојао се, кад срећа изневери Немце а Турчину се опет насмеши, освете турске, те би принуђен бежати у Аустрију а тако исто и из истог узрока пође за њим и огромна гомила Срба.

Ако ушчита ово г. А. Ђукић знам да ће се снуждити и сневеселити кад прочита у Москви год. 1696. записани, од Муравјева исписани а Голубинским обелодањени разказ српског митрополита о *бегству* патријарха Арсенија III. с народом **г. 1690.** у Аустрију, и даље мислим да неће више, тврдити, да су се Срби доселили овамо г. 1694. а још мање ће предлагати да се те године прослави накнадно двестагодишњица доласка Српског народа у земљу угарску. Г. А. Ђукић неће али не пита се, шта ће и шта неће г. А. Ђукић у златном Прагу, већ се пита, како ће тај разказ примити Новосађани и шта ће они рећи!

„*Сербски народ видјел бољше горја, чјем радости; его историја полна бједствиј* — речи су покојног Хиљфердинга, у опису пута свога по Босни, Херцеговини и старој Србији (С. Петербург, 1859. стр. 176.) — Српски народ доживео је више туге него радости; историја му је пуна страдања. Али после косовске битке не би за њега веће беде и невоље, него што је пресељење патријарха Арсенија Чрнојевића с 37.000 српских породица г. 1690. Истина (правда) да се сам Арсеније не може за то кривити. Стадо његово стењаше под јармом, који се не могаше даље носити; преко Дунава пак би Србима обећано ново отачаство, које би као средиште било пре-

порођењу за целу српску вемљу. У тој новој домовини обећана им би слобода и закриље за православну веру, самостална унутрашња управа под влашћу војводе, којег би народ бирао, и најпосле ослобођење од свију данака а само да служе као војници Али се деси чему се Арсеније ни надао није. Нова отаџбина, коју Срби освојише на северној обали Дунава, плодне равнице Баната, Бачке и јужне Мађарске примами насељенике влашке, мађарске и немачке. Српски народ поче узмицати пред туђом поплавом, и на многим местима сасвим га нестаде а у некима се опет с муком одупире већини туђих елемената и мораће мало по мало изумрети. . . .

На тако што, није могао несретни А. Црнојевић ни помислити. Али ваљало му је предвидети, шта ће бити с оном земљом, коју остави. Цела стара Србија опусти, јер се почело исељавати из оних места која су око пећске патријаршије: Из Призрена, Ђаковице, Пећи, с Косова Поља, из Новог брда, Новог пазара и Сенице; сав овај красни предео, срце старе Србије, заузеше Арбанаси, који се спустише с јадних и ладних гора Дукађина и Малесије и настанише се у те топле и плодне равнице, које Срби оставише. Може се рећи, да се тек од то доба утврдила турска влада и мусулманство у српским земљама. У течају XVIII. века потурчише се скоро сви Арбанаси, који се у старој Србији населише. . . Шта би било, — пита Хиљфердинг — шта би било да је Арсеније Црнојевић остао у својој патријаршији, и да није извео онолики православни народ из Старе Србије? „Барјак Карађорђев — гласи одговор Хиљфердингов на оно питање — Барјак Карађорђев одмах би се развио у Приштини, Призрену и Сеници; он би пру-

жио руку Црној Гори, и Мусломани босански били би исто тако побијени и истребљени, као што се то учинило са турским становницима по варошима у кнежевини Србији; и не би данас (г. 1859.) била мала кнежевина већ „бољшее королевство сербское.“

„Ето — додаје Хиљфердинг, — то су — (ако се сме нагађати, шта би било, да . . —) последице корака, који учини пећски патријарх у г. 1690. . . . .

„*Ревностњејши поборник и служитељ своје вјери и своего народа, Арсеније Чрноевич*, и кога је срце болело, гледајући како се муче и пате Срби под јармом турским, реши се и учини нешто, што је готово нечувено у новој историји: *пресели народ једне целе области у туђину*, и рјешение ето послужило к уничиженију его народа и вјери и к возвеличенију зљејшаго противника Славјенства и православној церкви. — Но „непознати су путови промисла!“

Тим свечаним ускликом вели Хиљфердинг, завршујем размишљања одвећ озбиљна за путне примедбе (читај у књизи 100. српског „Летописа“ за г. 1859. Ч. II. 117 — 121. српски превод од А. Хаџића).

Тако је писао и тако размишљао о пресељењу пећског патријарха, Арсенија III. с народом из старе Србије у Аустрију г. 1690. А. Хиљфердинг, млади и слабуњави, но сасвим образовани и научени и за путешествија по српским земљама добро спремљени и потковани Рус г. 1859.

А шта вели, и како умује и пише успут о том Србин и српски син, старосрбљанин, — та онај Призренац, неки М. Ђорђевић?

Стари пријатељ и седовласи ментор мој у Панчеву послао ми је пре три дана одрезак или изрезак јако обрезан — из неких „Малих Новина,“ што

преко излазе, по свој прилици због чланка „Може л' се помоћи нашем народу у старој Србији? (Порука М. Ђорђевића-Призренца својим земљацима на њихова питања) — и скоро бих волео, да ми није слан и послан изрезак тај с тим чланком, по свој прилици младога — млађанога Ђорђевића — Призренца, или бар да није поменути стари пријатељ мој, мислећи на мене, исподвлачио два три места у том чланку црвеном оловком, те тим свратио и побудио пажњу моју на нека питања, тврђења и суђења тога младенца, младога Старосрбијанца. Но стари пријатељ посла — и ја послани одрезак прочитах и — „распале ме ужаса пламови“ — гњева и ужаса!

У том чланку каже се: „и ако српске државе није било, било је српске народности, и она је била снага, са којом се рачунало. Јер да није српска народност, покрај свег турског државног господарства, била снага, зар би један моћни римско-германски бечки ћесар *нудио* савез тој српској народности и ступао у преговоре са представником те народности — пећским патријархом, — па чак с њим склапао и утврђивао државо-правне и међународне уговоре? Што то није бечки ћесар нудио бугарској или суседној румунској народности? — пита старосрб М. Ђорђевић у невиности својој, у свом незнању.

Но због незнања и незналачког пискарања не треба се баш толико љутити на Призренца, који је својим земљацима на њихова журна питања морао што-то одговорити и поручити. Али како да се уздржи, како да не узавре човек праведним гњевом, кад даље наиђе у том малоновинарском чланку на ове речи: „Српска пећска патријаршија — то је била *духовна српска држава*, која је живела правилним

народним животом све до *издајничког чина од бечкога ћесара поткупљеног патријарха Арсенија III.* 1690. г. и његова достојног последника патријарха Арсенија IV. 1737. године.

Наши историци почупаше се доказујући: је ли Вук Бранковић издао и упропастио српску државу на Косову. Поводећи се за народном традицијом, која је увек готова да народну част опере издајом, боче се око Вука Бранковића — а остављају са свим у заблуди српски народ: ко је прави издајица и упропаститељ српског народа? *А то су она оба несрећна и мизерна српска пећска патријарха Чарнојевића, који су са својом издајом навукли српском народу у отоманској империји истинско Косово!*«

Ето тако пише, тако поручује, тако обавештава земљаке своје у Призрену и око Призрена путем „Малих Новина“ у јуну месецу г. 1891. г. М. Ђорђевић-Призренац. И све што је рекло и надрљало момче то призренско ту — све би му се могло опростити и навести, да је оно ону погрду и клевету бачену на Арсенија III. и IV. чуло од другог те усвојило и преписало само, а није измислило и смислило у својој главици — али што рече, да „наши историци почупаше се доказујући: је ли Вук Бранковић издао и упропастио српску државу на Косову — а остављају са свим у заблуди српски народ: ко је прави издајица и упропаститељ српског народа, — и не кажу народу, да су издајице и упропаститељи ти она оба пећска патријарха, Арсеније III. и IV.« — то му се никако и никад не може и неће опростити, — бар му неће опростити, може бити бивши учитељ његов, г. Панта Срећковић у Београду. Ако ми Срби имамо историка и ако се ко у српске исто-

рике убројати може, то се „во первих“ лику том прибројати мора „први српски историк“ поменути Панта Срећковић; и ако се који међу српским историцима чупа, туче и удара и ногама и рукама због Вука Бранковића и његовог издајства на Косову, то се чупа и черупа, туче и бије да све пуца са свима онима који не могу да се поводе за народном традицијом, већ пишу и казују, да се не може рећи, да је Вук одиста издају учинио на Косову — претхваљени г. Панта Срећковић, све једнако доказујући и учећи, да је Вук збиља издао Србе на Косову и да сви они који друкчије казују и уче, тумарају по мраку.

Па тај највећи поборник издајства Вука Бранковића, тај исти г. Панта Срећковић, тражио је већ поодавно друга, достојног друга Вуку Бранковићу у раси и под камилавком и — сретан будући у тражењу том — нашао га у лицу Арсенија III. Црнојевића српског патријарха — и Панта је већ г. 1865. — кад се М. Ђорђевић-Призренац може бити још није ни родио, или ако се већ родио и угледао света, тек срицати почео — изрекао и пресудио, да је патријарх Арсеније III. издајник и упропаститељ српског народа, — да је одлазак Срба из своје постојбине био гори и црњи од косовске битке.

И ако не зна то дилбер-момче Призренче, где, којом је приликом и у којој је књизи изрекао суд свој и о III. и о IV. Арсенију патријарху, то нека зна бар одсада, а знајући то, да не пискара којешта по малим и великим новинама београдским, — да је г. Панта то изрекао у књизи својој изданој трошком Симе Андрејевића Игуманова у Београду год. 1865, под насловом: „Синан-паша.“

М. Призренац није знао за ту књигу првога историка српског — те можеш знати и представити себи, вољни читаоче, каква је то смелост и колика, дрскост и какав је то образ, писати у Београду поученија и порученија земљацима својим у старој Србији — а не знати шта је први српски историк још г. 1865. рекао и како је жигосао и једног (III-ћег) и другог (IV-ог) Арсенија, Арсенија Чрнојевића и Арсенија Јовановића.

А ако је М. Ђорђевић-Призренац знао за ту Пантину књигу и ако је он кадгод читао хрисовуљу Душанову за задужбину своју, манастир Аранђелов, више *Призрена*, што је печатана у тој књизи и оно о Синан-паши, који је разорио ту задужбину цара Стјепана више Призрена и од камења саградио џамију у Призрену, — и ако је прочитао оно што је у тој књизи — написао Панта о бегству српских патријараха, Арсенија III. и IV. — и прочитавши све то опет пустио у свет у 152-ом броју „Малих Новина,“ 1891. г. онај и онакав чланак свој — онда, онда — но жао ми је и не могу и нећу да кажем друго, но само то: да ми Срби нисмо сретни, да никад нисмо били сретни. „Сербскиј народ видјел бољше горја, чјем радости, его историја полна бједствиј.“ А данас смо несретни ми и с наших синова, деце наше, која се шаљу на науку, шаљу из далека у школе, да што у школама науче — и која деца не научивши скоро ништа или врло мало и слабо још у младим годинама почну да уче, да поучавају, да шаљу поуке и лозинке својим земљацима, своме роду и народу преко малих и великих новина.

Свакако је пак грдна неблагодарност од стране М. Ђорђевић-Призренца, проглашивати Арсенија III.

Црнојевића поткупљеним од бечког ћесара издајником и упропаститељем српског народа, анатемисати га и жигосати као издајника, већег и од самог Вука Бранковића а не казати, да је то *први* казао и наравно и доказао својим начином и као што већ уме доказати г. Панта Срећковић; и што је Панта казао и доказао и испричао о поменутом исељењу и пресељењу, да је после препричао и пресказао проф. Св. Никетић; и да је то исто и у разним варијацијама извијао негдашњи професор у Београду Г. Витковић „Критички погледач на прошлост Срба у Угарској.“

Рус Хиљфердинг отпочео је и дирнуо је у жицу — али питоми, уљудни и свестрано образовани Рус, који се растужио слушајући у пећској патријаршијској обитељи помињати име грчког владике и који је поводом тим отпочео размишљања своја о пресељењу патријарха Арсенија III. с онако дирљивим речма: „Сербскиј народ видјел бољше горја, чјем радости, его историја полна бједствиј“ — а завршио размишљања та с резигнацијом и с речма: „Пути провидјенија неисповјерими,“ тај Рус рекао, уздржао се те је рекао: „Посље косовској битви, не било дља сербскаго народа бољшаго бједствија, чјем переселение патриарха Арсенија Черноевића с 37.000 сербских семејств в Австрију в 1690. году. *Правда, самого Арсенија винит нељзја:* его паства страдала под игом невиносимим“. . . . Но после питомога, обазривога Руса дођоше руски питомци, а наши аламани: питомац Панта Срећковић и питомац Светозар Никетић и они ударише у друге жице, у јаче трубе, ударише у бубњеве — но ја сам у „Јавору“ већ приопштио њихове речи о несретном том пресељењу и ко је и какав је био Арсеније III. Црнојевић и

какво и колико је зло учинио он српском народу и нећу да опет приопштујем те њихове речи а приопштујући их, да даље разносим славу њихову као слободоумника и љубитеља истине, по српском свету.

Место неблагодарног тога посла приопштићу речи проф. Т. Флоринскога, који приказујући у „универзитетским извјестијама“ од г. 1889. у Кијеву књижицу моју „о пећским патријарсима“ и заустављајући се мало дуже „на важњејшем дјејании Арсенија — виселении его в 1690. г. в Австрију в сопровождении 37.000 семеј“ рече: „Таким образом в резуљтатје переселение 1690. г. послужило дља сербскаго народа источником великих бједствиј, отвјетственност за которија прежде всего должна падат на патриарха Арсенија. С етој точки зрјенија по преимушчеству и обсуждаетсја ето событие в новој сербској литературје. В поступкје патриарха обикновенно видјат не тољко малодушие, недостаток патриотизма, но и јавнују измјену родиње. Однако, стољ строгое осуждение сербскаго јерарха едва ли справедливо. Не может бит сомњенија в том, что он приљал пагубное рјешеније ујти со всјем народом в Австрију миљ под давлением тјажелих политических обстојателств. *О намјеренној измјење, о продажје интересов родини Габсбургам не может бит и рјечи.*“ Не може бити ни говора о том, да је патријарх Арсеније III. изневерио и издао, и продао свој род од Беча ћесару — вели Рус, Др. Т. Флорински, који већ од много година изучава повест нашу и који је већ много допринео, да се разјасни повест наша, више допринео него ма који други Рус. Но шта мари М. Ђ. Призренац за Руса и шта Рус каже, кад он зна, а није то сазнао и дознао ни од богатога у сваковрсном

знању г. Панте Срећковића, ни од мање богатог у знању Св. Никетића, нити од Г. Витковића, већ осјененијем с више; приснило му се, открило му се, па зна, „да је Арсенија III. пећског патријарха поткупио „моћни римско-германски бечки ћесар“ да исели српски народ из старе Србије и да га доведе у земљу угарску и да је по томе тај несрећни и мизерни српски патријарх Арсеније III. прави издајица и упропаститељ српског народа.“

О Србине и српски сине! И шта је тај бедни српски патријарх, Арсеније III. толико Богу згрешио, да након двеста година тако о њему пишу, да таку пресуду над њим изричу ти нови и стари Србијанци, ти професорчићи. Данило, не кнез Данило већ владика Данило „јуначко колено“ онај владика Данило, којег је патријарх Арсеније III. посветио године 1700. у граду Сечују за владику у Црној Гори, који је после неколико година очистио Црну Гору од потурченика — тај Данило владика и уједно први господар Црне Горе бивши „не своехотне но насилователне изгнан турскоју силоју, јуже попушти господин Бог његовим правим судом грех ради наших“ — пише ћир Јовану Пушкару у Будву — а Јово је лист тај владичин примио месеца јаруара 16. дана 1715. године, — и у листу му том помиње, како је и прије било гоненија и биће га до скончанија века, и како се и у прва времена кријаху и апостоли и патријарси — и Силвестар православни папа утече из Рима у пустињу — па спомену у том малом писму њека, која су била за нашега живота и вашега и у времену отаца ваших и наших: „*блаженејши и светјејши и прави патриарх Арсеније србски у прву минувшу рат бечку*

утече от силе турске и остави свој престол несвоехотне него от страха турскога, и мнози епископи и митрополити утекоше и мнози се христиани разсуше и поробише, али се не чињаше оволика руга и поношение, како се сад нами и нашим народом понаша« и т. д. (Гласник, књ. 63. стр. 269.)

Владика Данило, који је на мукама — а на муци се познају јунаци — и собом јунак био, тако је г. 1715. писао и правдао бегство Арсенија патријарха — а они језичници и оне шврће београдске онако осудише и осуђују *данас* тога истога Арсенија патријарха, па сад ти Станоје или Стојко, Браниславе или Бојко, та ти српски сине, самоуче ђаче! узми се у памет, размисли се и одлучи се, за ким ћеш поћи и ком ћеш веровати: да ли владици Данилу или професору Панти и његовом непризнателном ученику, М. Ђорђевићу-Призренцу. Или — не одлучуј се још, стани, причекај, док не чујеш и не сазнаш све прилике и неприлике и све околности оног преласка Арсенија Црнојевића с народом преко Саве и Дунава г. 1690. — па се онда бацај каменом — или частвуј памет Арсенија патријарха српског.

* * *

Казао сам и изложио сам, како су стари наши и појединци и скупљени на зборовима по избраницима и представницима својим мислили о сеоби српског народа г. 1690. и како и на који је начин и под којим је уветима и условима изведена сеоба та, и шта је о тој сеоби рекао министар Бартенштајн и како је жалио покојни Рус Хиљфердинг, што се српски патријарх Арсеније III. са српским народом иселио из Старе Србије и како су наши башибозуци због тог исељења осудили вођа те сеобе, патријарха

Арсенија III. — а сад приклони ухо твоје рођени мој и чуј што ћу ти ја рећи о збитију том!

Ћесар римски и краљ угарски Леополд није никад позвао српског патријарха и народ српски, да се исели из српских земаља и дође у земљу угарску и словинску.

Ћесар их није звао и позвао — али се ипак на крају г. 1690. српски патријарх Арсеније III., с више владика, с много калуђера и с много тисућа душа нашао на овој страни, у земљи угарској и словинској. Но нити је Арсеније III. патријарх мислио, нити је српски народ пошавши и дошавши с патријархом своим с том намером прешао Саву, да остане за навек у земљи угарској, да се стално смести и насели у тој земљи, већ се само био за неко време склонио у ту земљу, да сасвим и до конца не пострада и не изгине од бесних Татара и осветних Турака. И ћесар и краљ Леополд I., који је био позвао и српски народ на устанак против Турака својих господара, и који је избегли и пребегли народ примио под своје крило и заштиту. обећао је том народу — умољен је био од тога народа, па му је већ у пролећу г. 1691. обећао и после је неколико пута понављао то своје царско обећање, да ће српски народ и њихова патријарха, чим се сузбију и отерају Турци и очисти српска земља од Турака вратити на столицу патријаршијску у Пећи и на њихова седишта, у отачаство његово. И све до мира карловачкога, закљученога у почетку год. 1699. између сила (седам краљевина) и турске царевине, сматрао се, називао се српски народ, односно представници његови „странцима и пришелцима, изгнаницима, лишенима отачаства, exules, exulantes, patria exules„ —

који чекају да се врате у отачаство своје, из којег су се испред турске сабље спасли за које време у туђу земљу.

Срби су од год. 1691.—1699. били у Угарској само гости, и иошто их нико није звао ни позвао у земљу угарску, незвани гости.

Према томе мислим да се не може говорити *о сеоби* српског народа и о насељењу српског народа у Угарској године 1690. или г. 1694. А кад не може бити говора о сеоби, о коначном напуштању своје земље и свога отачаства, и намерном пресељењу у туђу земљу, онда се не може нико ни окривити због тога, што су српске земље, а наиме стара Србија услед ратних прилика г. 1690. остале пусте, и што се после у те пусте и опустеле земље населио љути Арнаут. И ако неко због тога мора бити крив, то зашто Србијанци не криве кнезове, баш-кнезове старовлашке, оне Рашковиће, већ сваљују свуколику кривицу на бедног патријарха Арсенија III., и њега као издајника жигошу, и њега проклеству народном предају. Сувременици и сведоци, нису кривили, нису бедили, нису клели и проклињали Арсенија патријарха.

Па и певци народни не осуђују и не куну већ оплакују смрт Арсен-патријара. У Вукову „Зборнику“ не ћеш наћи — али ћеш наћи песму народну на смрт Арсен-патријарха у 69. књизи српског „Летописа“ на стр. 61. и у 75. књизи истог „Летописа“ на стр. 127. од Нике Чичовца, и у „Срп. далмат. магазину“ за г. 1866. на стр. 101. Прочитај песме те, и ти ћеш се уверити, да народ, да народни певци, чувари народне предаје не знају за издају — већ помињу „свето тело Арсе патријара.“

Ја кажем, да патријарх Арсеније III. и Срби нису год. 1690. оставили, онај престо свој у Пећи а ови земљу своју да се више не врате, и да се по томе нису селили и иселили из своје домовине, да траже другу домовину у туђини, у ћесаревини, да се настане на другом месту, већ су, као што су сувременици записали, избегли, побегли испред Турчина, који је напред јурио, да спасу живот свој — и они бежећи, спасавајући се и склањајући се у заштићену земљу, нису могли знати, да ће се збегови њихови после претворити у постојана станишта и пребивалишта њихова, да ће у туђини стећи нову домовину. Ја то кажем и тако тврдим на основу чина и факата помињатих од сувременика — а други, ако хоће може ме побити и утући не речма Панте Срећковића или другога кога пророка, већ речма самога патријарха Арсенија III. и речма самога „деспота српскога“ Грофа Ђорђа Бранковића.

Први од те двојице каже у предсмртном поднеску свом, управљеном ћесару и краљу Јосифу I. „да је он год. 1690. на писмене позиве ћесара и краља Леополда I. из вруће и горуће љубави према прејасној кући аустријској и према хришћанству из Албаније, Рашке, Босне, Далмације, Херцеговине и Бугарске *извео* много хиљада душа те напунио пуста места у доњим крајевима краљевине угарске.“

Патријарх Арсеније III. човек будући, хтео се по слабости људској пред новим ћесарем и краљем Јосифом I. мало похвалити и истаћи, да је његова заслуга, што се на крају год. 1690. толико хиљада српских душа нашло у земљи угарској, и што је од тих хиљада војевало и крв лило за прејасну кућу аустријску, за ћесара и краља, — па је рекао и

написао нешто, што чињеницама сасвим не одговара. Арсеније III. представио је, што је по нужди, јачој од воље човечије учињено, као врлину, као крепосно и заслужно дело: „Aus der Noth machte er eine Tngend,“ као што су то и други чинили више пута, као на пр. браћа наша Хрвати. То је једно, а друго — не пушта и не дâ те славе ни Арсенију патријарху, нит иком другом лажни деспот Гроф Ђорђе Бранковић, и Гроф Ђорђе вели, да је то његова заслуга и да он славе своје не дâ другоме. Раић у рукописној повести о том Грофу Бранковићу пише: „в' чем сâм деспот в' истории својеј књ. V. стр. 1958—1966. крјепко жалуетсја, *что он во изведении народа сербскаго изиод ига турецкаго паче иних трудилсја* и зависно в арестје нијe стогнет, а ини в труди его внишли и без его согласија, соизволенија, моленија и требованија своја цару предлагали.“

У „челобитној“ молбеници народа српског ћесару и краљу год. 1698. поднесеној каже се у трећој тачци: „Modernis autem temporibus penes benignum Majestatis Vestrae Sacratissimae *Mandatum ad hortatorium* medio moderni Georgii Despotis nostri, hujus nominis secúndi, ad cujus seriam admonitionem et industriam; *ditiones, possessiones et terras nostras ultronee et sponte, nullatenus autem vi coactiva deseruimus*, arma contra communem christiani nominis hostem Turcam sumpsimus, contra eundem paganum hostiliter agere caepimus, simulque cum antelato Despote nostro devotionem Majestatis Vestrae Sacratissimae humillime amplexi sumus etc.» („Гласник“ књ. 67. стр. 156. Прибавлење III. 347.)

Све што се у тој челобитној говори и каже, то каже и говори сâм Гроф Ђорђе Бранковић, лажни деспот, — и ја не знам, како се он — Гроф, највише трудио и радио, да се српски народ изведе испод јарма турског, и како се може казати, да је народ на позив деспотов устао и латио се оружја против Турчина, кад се зна, да је тада, кад је Гроф тај у табору код Кладова под стражу стављен и преко Дунава у Ршаву и даље у Сибињ отпраћен — српски народ на Косову, у Дреници, Метохији и у Призрену, у Рашкој долазио на сусрет ћесаревом ђенералу и војводи, грофу Пиколоминију, и да је тада исти војвода преговарао с поглавицама арбанашким и српским, да се подложе ћесару и краљу угарском, и ко је за оружје да прихвата оружје, те уз ћесареву војску да војује на Турке, а остали да земљу ору, сеју, да би могли и себе и војску хришћанску прихранити. Гроф Бранковић већ је био готов и свршио је своју каријеру, кад се народ у старој Србији стао дизати, и кад на исељење и на изведење из земље своје и постојбине није ни мислио ни он ни патријарх му, Арсеније III.

Ја дакле и опет кажем и повторавам, да се не може говорити о сеоби српског народа год. 1690., о исељењу, пресељењу и насељењу у земљи угарској. А кад не може бити говора о сеоби, онда нема и не може бити ни говора, о некаквом уговору, о некој погодби, и о уветима, под којима да се склонио српски народ да остави своје отачаство, да се исели из своје земље, те да се пресели у туђу земљу, у земљу угарску.

Ћесар и краљ Леополд I. прогласом својим, управљеним под 6. апр. 1690. на хришћанске на-

роде и покрајине, које зависе од наследне му краљевине Угарске, и на све остале хришћанске народе, који стењу под тешким јармом турским — позвао је народе те, да устану на оружје против Турака, да се придруже његовој војсци, те по могућству потпомогну, да се сасвим скрши и сатре турска сила а они ослоде, те се поврате под његово законито господство, обећавајући народима тим све оно, што обично ћесари, краљеви и господари у таким приликама обричу и обећавају народима, које желе привући на своју страну и приклонити, да се својевољно подложе.

Но кад је проглас тај издан и растурен по српским земљама, народ је српски у старој Србији у велико већ био устао на оружје и војевао уз ћесареву војску, и с ћесарским официрима нападао на турске градове, палио, пленио и таманио Турке — и већ је у велико стао узмицати испред Турака и Татара, који с почетком године 1691. стадоше јачати, напредовати, сузбијајући ћесареву војску и српску милицију у тој војсци.

И кад је на писмену молбу патријарха Арсенија Црнојевића, писану у име васцелог српског народа у Београду дне 18. јуна 1690. г. и на усмено разјашњење и разложење молбе те, дано од епископа јенопољског Исаије Ђаковића, по ком је оправљена у Беч молба та, ћесар и краљ Леополд I. под 21. авг. 1690. издао управљени патријарху Црнојевићу, епископима и васцелом народу српском грчкога обреда по Грчкој, Бугарској, Рашкој, Херцеговини, Далмацији, Погорији и Јенопољу и осталим сајуженим местима — свој ћесарски лист (диплому), и у том листу примајући најмилостивије и са задовољ-

ством изјаву захвалности њихове, што их је из чељусти варварскога турског тиранства истргао и у пређашњу слободу повратио, и уверење вечите обвезаности, оданости и верности њихове, и уједно примајући их све скупа и сваког појединог у своју ћесарску и краљевску заштиту, отачаски их поново позивао, да против најжешћег душманина хришћанског имена и њихова гонитеља под његовом заштитом и под управом његових војвода на оружје устану; а уједно одобравајући молбе њихове, решио и дао: да могу између себе и својом влашћу из српског народа и језика постављати себи архиепископа, кога ће црквени и световни сталеж између себе бирати. И тај архиепископ да је властан располагати са свима источним црквама грчког обреда и над општинством исте вероисповести, и да може располагати њима својом влашћу црквеном *по повластицама, које им дадоше претходници његови* (Леополдови), некадашњи блажене памети краљеви угарски*) по свој Грчкој, Рашкој, Бугарској, Далмацији, Босни, Јенопољу и Херцеговини, као и у Угарској и Хрватској, где их фактично има (ubi de facto existunt).

Патријарх и владике и народ (који није био под оружјем) задржавали су се још у Београду и око Београду, и нити је цар и краљ Леополд I. мислио, а нису ни Срби са својим патријархом мислили, да ће они наскоро принуђени бити да пређу Саву и да потраже заклона у земљи угарској.

Ћесар и краљ Леополд I. издајући поменуту диплому од 21. авг. 1690. г., којом је потврдио и

*) Који су то угарски краљеви дали повластице српским патријарсима — какве су биле те повластице, ја не знам, а тешко да је знао и онај, који је конципиовао ту диплому.

утврдио пећског патријарха Арсенија III. у његовој власти и области, није мислио да ће земље српске истом завојеване и ослобођене од турске силе, још те исте године потпасти опет под турску власт, и да ће српски патријарх, чију је власт утврдио он и над оним Србима и верницима, који су за владе турске пребивали у земљи угарској, словинској и хрватској, и који су пре године 1690. а наиме год. 1686., 1687. и 1688. *силом оружја* потпали били под власт његову као краља угарског — на крају те исте године 1690. са много тисућа душа наћи на земљи угарској и словинској — и да ће он, ћесар Леополд I., краљ угарски, чешки, далматски, хрватски, словински, босански, српски, бугарски и т. д. прелатима, баронима, магнатима и племићима, великим жупанима и поджупанима, даље начелницима и кнезовима градским, варошким и сеоским, капетанима и поткапетанима, и свима осталима свакога сталежа, степена чиновницима, који се ма где у-поменутим краљевинама његовим, а наиме у Угарској, Далмацији, Хрватској и Словињу, Србији, Рашкој, Бугарској, Босни и покрајинама с истим сјуженим, наиме у Херцеговини, Јенопољу и у Подгорју налазе, објављује, да је он Арсенију Црнојевићу, источне цркве грчкога обреда и српском архиепископу, даље епископима и другим црквеним и световним и васцелом опћинству истога грчког обреда и народа српскога по Грчкој, Бугарској, Рашкој, Херцеговини, Далмацији, Подгорју и Јенопољу и т. д. пребивајућим, који су се њему, као свом законитом краљу подложили, не само извесне привилеђије, слободе и права силом издане дне 21. авг. 1690. дипломе подарио, већ и њих свеколике са породицама и добрима и

имањем њиховим под своју краљевску заштиту и нарочиту охрану примио, па их и под њихову заштиту, одбрану и нарочиту охрану ставити за добро нашао; те с тога свима поменутим горе крепко налаже и заповеда, да претпоменутога архиепископа и епископе и сав клир и световни сталеж, и све људе источне цркве грчког обреда у слободама и привилеђијама, њима дарованим, против свију, који би их нападали, узнемиравали и квара им чинили — бране, подржавају и хране, и да настоје, да се хране.

Диплома или привилеђија издана 21. авг. 1690., издана је поглавито у тој цели, да важи, да има крепости у српским земљама под влашћу римскога ћесара и краља угарскога. Но како су те земље српске још те исте године опет потпале под турску власт, и како се српски патријарх с много хиљада душа нашао с привилеђијом у руци *у земљи угарској*, то се унапред могло знати шта ће да буде са повластицама, или ако баш хоћеш, с уговорима (конкордатима) — који и које важе донде, докле постоје прилике, у којима су повластице дане, или уговори склопљени — rebus sic stantibus —, и који губе важност, кад се промене те прилике и настане друга „судија.“

У прогласу оном управљеном на све хришћанске народе у турској царевини (од 6. априла 1690.) обећао је ћесар и краљ Леополд I. свима тима народима, ако приступе и пристану на његову страну, оружја се лате, војсци се његовој на заповест његових ђенерала придруже и војску храном и другим потребама успомажу и добровољно се њему подложе, да ће их хранити у слободном исповедању вере им,

и у слободном избору војводе, и да ће бити опроштени од свију јавних терета и контрибуција, изузимајући стара и обична, пре најезде турске постојавша давања краљу и земаљским господарима (спахијама), и да ће их напокон, кад стресу јарам турски, становито и по жељи њиховој тако уредити, да ће бити задовољни.

Тако је позвао ћесар и краљ Леополе I. хришћанске народе у турској царевини на устанак и слободу, и то им је обећао ако устану и подложе му се.

Народи хришћански могли су одазвати се позиву том, те устати и угазити у рат са својим дотадањим господарем, или оглушити се том позиву и остати и даље под турским господством, ако им није било тешко и несносно то госпоство. *Срби су се одазвали, устали на оружје, гонили Турке — и подложили се ћесару римском и краљу угарском, Леополду I.*, који је обећао био хришћанским народима, осим других слобода и опроста, и право слободног избора војводе.

Шта је мислио ћесар и краљ Леополд I., односно шта су мислили његови министри, који су саставили и сапотписали тај проглас под „*servata Vojvodae eligendi libertate*“ за Арбанасе, Бугаре, Мађедонце и Илирце, нећу да питам, јер ме се ни најмање не тичу. Али што се Срба тиче, приметити ми је, да Срби нису никад имали својих војвода као областних и земаљских господара, и да Срби нису никад бирали своје господаре: ни велике жупане, ни краљеве, ни цареве, ни деспоте. У Бечу се може бити мислило, да ће Србе задобити за себе, ако им се обећа и то, да ће у својој земљи, кад се земља српска очисти од Турака и опет дође под краља угарскога, бити под својим војводом, као што је била Влашка

и Молдавска, и да ће они сами тога војводу бирати, као што су влашки и молдавски бољари бирали, ако им није био послан из Цариграда, свога војводу.

Но ма шта мислили бечки државници под „војводом и његовим слободним избором,“ свакако је то обећање било и остало *пусто* обећање, јер земља, у којој је имао господовати тај војвода, није се ослободила турскога господства; већ је још те исте године опет потпала под турску власт. А Срби, који устадоше на ноге јуначке и војеваше уз ћесареву војску, уз Немце и Мађаре, који гонише, пленише и таманише Турке, нађоше се у чуду, и још те исте 1690. године у туђој земљи, у земљи угарској.

И ја не знам, како су наши стари, и први и потоњи наши стари, на основу оне четир речи у прогласу, управљеном на све хришћанске народе, могли доцније у угарској земљи тражити војводу и војводовину за тога војводу, кад им никад нико није обећао, да ће они и у туђој угарској земљи бирати себи војводу и имати своју војводовину.